

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
BIZNESA, VADĪBAS UN EKONOMIKAS FAKULTĀTE
GLOBĀLĀS EKONOMIKAS STARPDISCIPLINĀRO STUDIJU
NODAĻA

MILITĀRĀS NOZARES IETEKME UZ VALSTS EKONOMIKU

The influence of the military sector on the national economy

BAKALAURA DARBS

Starptautiskās ekonomikas un komercdiplomātijas bakalaura studiju programma

Autors: **Elīne Dembska**

Studenta apliecības Nr.: ed14010

Darba vadītājs: profesors **Dr. habil. sc. pol., Dr. iur.**, Tālav Jundzis

RĪGA 2018

ANOTĀCIJA

Bakalaura darbs sniedz ieskatu un veic izpēti par drošības un aizsardzības nozari un Latvijas militārās nozares un tai piešķirtā budžeta attīstību.

Valsts drošība un aizsardzība ir viens no valsts pastāvēšanas pamatmērķiem, un šai nozarei piešķirtie līdzekļi ir svarīgs faktors šī mērķa izpildei, kas, protams, ietekmē arī kopējo ekonomisko situāciju. Tāpēc darba mērķis ir noskaidrot kā drošības un aizsardzības nozare ietekmē valsts ekonomiku un kāda situācija ir Latvijā, kā attīstās nozare, un kā mainās tai piešķirtie līdzekļi.

Darbā tiek atspoguļotas aktuālās militāro izdevumu tendences, nozares raksturojums un attīstība. Analizēta Latvijas drošības un aizsardzības budžeta pieauguma tendence un nozares attīstība. Tika apskatīts divējādā lietojuma koncepts un izpēti pastāvošie riski, kā arī veidi kā tos novērst un ierobežot. Tika intervēti nozares eksperti un iegūtās atbildes analizētas, lai noskaidrotu drošības un aizsardzības nozarē esošo situāciju un noskaidrotu veiksmīgākos attīstības scenārijus.

Rezultātā tiek izdarīti secinājumi par Latvijas drošības un aizsardzības nozari, tās ietekmi uz valsts ekonomiku, un izteikti priekšlikumi situācijas uzlabošanai.

Bakalaura darba apjoms ir 69 lappuses, tas sastāv no 3 nodaļām. Darbā iekļauti 14 attēli, 2 tabulas un 3 pielikumi.

Atslēgvārdi – drošība un aizsardzība, militārā nozare, divējādās lietojamības preces un tehnoloģijas, militāro izdevumu tendences

ABSTRACT

This Bachelor's paper gives an insight and carries out researches on the security and defense industry, the development of Latvian military sector and its budget.

National security and defense are one of the main objectives of the state's existence, and the resources allocated to this sector are an important factor in achieving this goal, which also affects the overall economic situation. Therefore, the aim of the work is to ascertain how the security and defense industry affects the national economy and what is the situation in Latvia, how the industry is developing, and how the allocated resources change.

The work reflects current trend of military expenditures, characteristic and development of the industry. The trend of increasing the budget of Latvia's security and defense industry and its development has been analyzed. The dual-use concept was examined and existing risks were investigated, as well as ways how to prevent and limit them. Industry experts were interviewed and the answers were analysed in order to find out the current situation of the security and defense industry and to identify the most successful development scenarios for it.

As a result, conclusion about the Latvian security and defense industry, its impact on the national economy and proposals to improve the situation are made.

Bachelor paper is 69 pages long, it consists of 3 chapters. The work includes 14 pictures, 2 tables and 3 appendixes.

Keywords – security and defense, military, dual-use products and technologies, military expenditure trends.

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

CSB – Centrālās statistikas pārvalde

CSTO – Kolektīvās drošības līguma organizācija (*Collective Security Treaty Organization*)

DAIF (FSDI) – Latvijas Drošības un aizsardzības industriju federācija

EDSO - Eiropas Drošības un sadarbības organizācija

ES – Eiropas Savienība

IEEI – Industriālās enerģētikas un elektrotehnikas institūts

LOSP – Lauksaimnieku Organizāciju Sadarbības Padome

MII – Masu iznīcināšanas ieroči

NATO – Ziemeļatlantijas Līguma organizācija

NBS – Nacionālie Bruņotie spēki

PUF – Pārtikas uzņēmumu federācija

SCO – Šanhajas Sadarbības organizācija

SATURA RĀDĪTĀJS

APZĪMĒJUMU SARAKSTS	4
IEVADS	6
1. DROŠĪBA UN AIZSARDZĪBA EKONOMIKAS KONTEKSTĀ.....	9
1.1. Militāro izdevumu nepieciešamība	9
1.2. Militārās nozares devums ekonomikai un labklājībai.....	15
1.3. Divējādā lietojuma preces un tehnoloģijas	19
2. DROŠĪBAS UN AIZSARDZĪBAS NOZARES IETEKME UZ VALSTU EKONOMIKU	23
2.1. Pasaules militāro izdevumu tendences	23
2.2. Pasaules militārās ražošanas tendences	30
2.3. ES divējādās lietošanas preču eksporta kontroles sistēma.....	34
3. LATVIJAS DROŠĪBAS UN AIZSARDZĪBAS NOZARES EKONOMISKĀS SITUĀCIJAS ANALĪZE.....	39
3.1. Latvijas aizsardzības budžets un tā izmaiņas pēc iestāšanās NATO	39
3.2. Militārās industrijas veidošanās Latvijā	44
3.3. Rūpniecības, zinātnes un militārās nozares mijiedarbība	49
3.4. Divējādā lietojuma preces Latvijā un stratēģiskās nozīmes preču kontrole	56
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	59
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	62
PIELIKUMI.....	69

IEVADS

Valsts drošība un aizsardzība ieņem ļoti svarīgu lomu mūsdienu sarežģītajā un strauji mainīgajā valsts un tās ekonomiskās attīstības procesā. Drošība un aizsardzība ir kā pamats daudziem attīstības procesiem valsts ekonomikā, gan tiešā, gan netiešā veidā.

Valsts drošība ir pamats stabilai ekonomikas attīstībai, gan valsts iekšienē, gan starptautiskajā tirgū. Drošība un aizsardzība sevī ietver ne tikai militāru nodrošinājumu, bet arī rūpniecību, tehnoloģiju attīstību, zinātniskos pētījumus un daudzus citus faktorus. Militārā nozare jau iepriekš savā attīstības gaitā ir devusi lielu ieguldījumu civilajam sektoram, radot preces un tehnoloģijas, ko šobrīd izmanto gandrīz ikviens pasaules iedzīvotājs, kā piemēram, internetu, navigācijas vai citas tehnoloģijas, kas sākotnēji tika radītas armijas vajadzībām, bet šobrīd ir neatņemama sastāvdaļa sabiedrības ikdienas gaitās. Lai veicinātu valsts militārās nozares attīstību ir jāveidojas ciešai sadarbībai starp valsti, uzņēmējiem, zinātniekiem un pētniekiem, kā arī citiem speciālistiem. Katrā valsts attīstības posmā ir jāatrod atbilstošs modelis, kas veicinātu pozitīvu ekonomikas un militārās nozares mijiedarbību.

Autores izvēlētais tēmas aktualitāti nosaka globālā, reģionālā un arī valstiskā nestabilitāte, ko izraisa nebeidzamās kara darbības, citu valstu aneksija, terorakti un citi nepārtraukti drošības apdraudējumi, ar kuriem nākas saskarties ik dienu. Tehnoloģijām attīstoties, ar mērķi atvieglot mūsu ikdienu, attīstās arī instrumenti, kas rada draudus mūsu drošībai, tieši tāpēc arī svarīgi, lai militārā nozare attīstās un ir nodrošinājusies pret dažādiem riskiem un apdraudējumiem. Tomēr, nevar aizmirst par valsts ekonomisko stāvokli, kas arī ļoti cieši ir saistīts ar valsts drošību un aizsardzību. Tā kā valsts drošības un aizsardzības, un īpaši militārās nozares budžets sastāda lielu daļu no valsts kopējā budžeta, ir svarīgi izprast valsts militārās nozares un ekonomiskās situācijas savstarpējās attiecības, un to tālāko attīstību.

Bakalaura darba mērķis ir noskaidrot, kāda šobrīd ir Latvijas militārā nozare un kā tā ietekmē valsts ekonomiku.

Mērķa sasniegšanai, autore izvirza sekojošus darba uzdevumus:

1. Izpētīt un iepazīties ar teorētiskajiem materiāliem par drošību un aizsardzību ekonomikas kontekstā;
2. Apkopot un analizēt datus par pasaules militāro izdevumu tendencēm;
3. Analizēt un atspoguļot Latvijas drošības un aizsardzības nozares budžetu un tā attīstību pēdējo desmit gadu laikā;

4. Ar intervijas metodes palīdzību, noskaidrot Latvijas drošības un aizsardzības nozares ekspertu viedokļus par militārās nozares situāciju valstī un tās ietekmi uz valsts ekonomiku;
5. Izdarīt secinājumus un izteikt priekšlikumus.

Balstoties uz noteikto darba mērķi un uzdevumiem, tiek izvirzīts šāds pētāmais jautājums - Kā nozares eksperti vērtē Latvijas militāro nozari un vai tā pozitīvi ietekmē valsts ekonomiku?

Atbilstoši izvirzītajam darba mērķim un uzdevumiem ir veidota arī bakalaura darba struktūra. Bakalaura darbu veido trīs nodaļas.

Pirmajā nodaļā tiek apskatīts drošības un aizsardzības nozīmīgums valsts pastāvēšanā. Sīkāk tiek apskatīta militārā nozare, un tās ietekmi uz valsts ekonomiku. Izpētīta mijiedarbība starp militāro un civilo sektoru. Tiek apskatīti faktori, kas norāda uz militārās nozares finansēšanas nepieciešamību un apskatīts divējādās lietošanas preču un tehnoloģiju koncepts.

Otrajā jeb analītiskajā nodaļā tiek apkopoti un analizēti dati pat militārajiem uzdevumiem un to tendencēm dažādos pasaules politiskajos un ģeogrāfiskajos reģionos, kā arī tiek apskatītas lielākās ražotājvalstis un to ražošanas kapacitāte un ietekme uz ekonomiku. Analizēti divējādās lietošanas preču un tehnoloģiju eksporta un importa ierobežojumi.

Trešā, proti, pētnieciskā nodaļa atspoguļo Latvijas aizsardzības budžeta izmaiņas kopš iestāšanās NATO, kā arī nozares ekspertu viedokļus par militārās nozares pastāvēšanu Latvijā, tās attīstības iespējām un nepieciešamību, kā arī ietekmi uz ekonomiku.

Bakalaura darba apjoms ir ierobežots, jo daudzas valstis nepublicē nekāda veida datus, kas būtu saistīti ar tās militāro drošību un aizsardzību, kā arī ir ierobežots datu apjoms par dažādiem laika periodiem, kas liedz izprast vēsturisko nozares attīstību dažādos reģionos. Valstu militārie budžeti bieži vien netiek publicēti, vai arī tiek publicēti ļoti vispārināti dati par to.

Pamata literatūra, kas tika izmantota bakalaura darba izstrādei – ārzemju autoru darbi, teorētiskā literatūra un zinātniski pētnieciskie darbi, iegūta un analizēta informācija no ekspertu intervijām ar T. Baumanī (Latvijas Transatlantiskās organizācijas (LATO) valdes priekšsēdētājs un Rīgas Stradiņa universitātes attīstības prorektors), Dr.sc.ing. J. Ķīplokū (Industriālās enerģētikas un elektrotehnikas institūta (IEEI) vadošais pētnieks) , E. Egli (Latvijas Drošības un aizsardzības industriju federācijas (DAIF Latvija) līdzdibinātāja un Valdes priekšsēdētāja), R. Graubi (bijušais Nacionālo bruņoto spēku komandieris, Valsts aizsardzības un patriotisma fonda „Namejs” valdes priekšsēdētājs) , Dr. sc .pol. N. Vanagu (Drošības un stratēģiskās pētniecības centra vadošā pētniece),

Pasaules Bankas, LR Centrālās statistikas pārvaldes dati un Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta dati, LR Ārlietu un Aizsardzības ministriju sniegtie dati par militāro nozari (ražošana, pētniecība, divējādās lietošanas preces un tehnoloģijas), Eiropas Komisijas regulas un Latvijas Republikas Aizsardzības nozares budžetu dati.

Bakalaura darba izstrādei autore pielietojusi tādas pētnieciskās metodes kā analīzes metode, kuras pamatā ir teorētiskās literatūras, starptautisko normatīvo aktu analīze, statistiskās analīzes metode, kā arī kvalitatīvā pētniecības metode tiešās intervijas veidā.

Izvēlētais pētījuma periods galvenokārt ir no 2004. gada līdz 2018. gadam (kopš Latvijas iestāšanās NATO līdz šī brīža situācijai); intervijas tika veiktas laika periodā no 09.05.2018. līdz 15.05.2018.

1. DROŠĪBA UN AIZSARDZĪBA EKONOMIKAS KONTEKSTĀ

1.1. Militāro izdevumu nepieciešamība

Drošība ir neparedzama pēc dabas un īstenošanas, tā tiek nodrošināta plašam sfēru lokam ar dažādiem dalībniekiem. Pateicoties šai multidimensionālajai dabai, drošības konceptu ir grūti definēt.¹ Tāpēc bieži vien nav iespējam atrast konkrētu definējumu drošībai, jo katrs tomēr to interpretē un pielāgo sev nepieciešamajā veidā. Skaidrojums, ko likumdošanā varam atrast šim vārdam, skan šādi: “drošība ir stāvoklis, apstākļi, kuros nav apdraudējuma un/vai ir vajadzīgā aizsardzība pret iespējamu apdraudējumu, bet drošums ir : 1. Īpašība, kas izpaužas kā spēja veikt paredzētos uzdevumus; 2. Īpašība, kas izpaužas kā spēja darboties nebīstami un uzticami; 3. Datu, atziņu vai zināšanu īpašība būt ticamiem un/vai atbilst īstenībai.”² Šeit redzam arī vārda dažādību, apskatot to no likumiskā termina skaidrojuma.

Drošība ir sava veida paredzamība, spēja justies drošam. Saskaņā ar *Fišeru un Grīnu*, drošība sevī ietver stabilu, relatīvi paredzamu vidi, kurā indivīds vai grupa spēj virzīties uz saviem mērķiem bez traucēkļiem vai pārestībām. Tradicionāla definīcija drošībai varētu būt privāto pakalpojumu nodrošinājums, aizsargājot cilvēkus, informāciju vai aktīvus, individuālai aizsargātībai vai sabiedrības labklājībai. Pie tam, par privātu vai komerciālu drošību var tikt uzskatīta maksas pakalpojumu nodrošināšana, lai pasargātu no nevēlamas un nesankcionētas vai kaitīgas iedarbības uz organizācijas aktīviem.³ Drošību var skatīt dažādos līmeņos, globālā, reģionālā vai indivīda, kas katrs sevī ietver dažādus aspektus, tomēr tiem ir vienojoša saikne, kas ir stabilitāte ilgtermiņā, bez dažāda veida apdraudējumiem. Interese par drošību un tās nozares industriālajiem un ekonomiskajiem faktoriem ir salīdzinoši nesena, tāpēc arī nav atrodams tiešs raksturojums un definējums šai nozarei. Pieejamajos darbos regulāri tiek uzsvērts tas, cik grūti ir noteikt dažādus salīdzinājumus, kas raksturo drošības nozari salīdzinājumā ar tai līdzīgajām nozarēm vai nozarēm ar ko veidojas kāda mijiedarbība. Šī konkrētā definējuma trūkums rada problēmas salīdzināt dažādu autoru viedokļus un pieejas par

¹ **Brooks D.J.** “What is security: Definition through knowledge categorization”. *Security Journal* , 2009. pp. 2. – 11. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/49281531_What_is_security_Definition_through_knowledge_categorisation (skatīts 23.04.2018.)

² LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr.87 *Par terminu drošība un drošums izpratni latviešu valodā* LR Tiesību akti [tiešsaiste] Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=203801> (skatīts 11.04.2018.)

³ **Brooks D.J.** “What is security: Definition through knowledge categorization”. *Security Journal* , 2009. pp. 2. – 11. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/49281531_What_is_security_Definition_through_knowledge_categorisation (skatīts 23.04.2018.)

drošības nozari, jo eksistē dažādas nianšes, kas mēdz šos darbus atšķirt, pēc galvenās domas pētījums tiek veikts par vienu nozari, tomēr katrs autors to ir pielāgojis sev ērtākā veidā, jo konkrētu definējumu atrast ir netriviāls uzdevums.

Militārā nozare ir kā drošības un aizsardzības pamats. Drošības un aizsardzības nozare ir ļoti svarīga jebkuras valsts sastāvdaļa, tā tas ir bijis gan vēsturiski, gan ir joprojām arī mūsdienu strauji mainīgajos apstākļos. Drošība un aizsardzība ir uztverama ļoti plašā kontekstā sākot ar indivīda fizisko drošību, turpinot ar dabas aizsardzību un daudzu citu svarīgu faktoru un lietu drošības stāvokļa saglabāšanu un aizsargāšanu. Ļoti svarīgs aspekts mūsdienās ir militārā drošība, kas sevī ietver dažādus faktoros, kā piemēram, valsts suverenitātes nosargāšanu, indivīdu drošību un sabiedrības kā kopuma aizsardzību, kā arī daudzas citas darbības, kas atspoguļo militārās nozares darbību un tās būtību. Militārās drošības aktualitāte un nozīme, protams, ir bijusi augsta ne tikai mūsdienās, bet praktiski vienmēr, mainoties valstu pārvaldes modeļiem, ideoloģijām un reliģijām, migrējot tautām, rodoties un krītot nācijām. Kopumā, izdzirdot vārdu savienojumu militārā nozare, tas tiek asociēts tikai ar armiju, ieročiem, dažādām tehnoloģijām, kas tiek izmantotas kara darbībā un tiek saskatīta vispārīga saistība tikai un vienīgi ar notiekošu kara darbību. Tomēr militārajā nozarē daudzu funkciju nodrošināšanai tiek iesaistīti arī uzņēmumi, kas pēc saviem pamatmērķiem netiek definēti kā militāras nozares uzņēmumi, tomēr šādi uzņēmumi ir neatņemama militārās nozares sastāvdaļa. Tie ir dažādi tehnoloģiju uzņēmumi, kas paralēli savai pamatdarbībai, sadarbojoties ar valstu valdībām un militārajiem spēkiem, izstrādā jaunas tehnoloģijas, kas atvieglo vai padara realizējamās dažādas funkcijas un uzdevumus, zinātnieki, kas pētot savu nozari saskarās ar drošības nozari, kā arī citu nozaru speciālisti, kas caur savu nozari spēj palīdzēt, iesaistīties un veicināt militārās nozares attīstību.

Militārā joma ir arī kā instruments politiskajā un ekonomiskajā tirgū starp valstīm. Bieži vien militārie spēki tiek izmantoti, lai ne tikai nosargātu savu suverenitāti, bet arī savas valsts lomu starptautiskā līmeņa lēmumu pieņemšanā un dažādos procesos. Militārais nodrošinājums bieži vien ir kā rīks, lai parādītu savu varenumu. Tāpēc valsts drošība un aizsardzība bieži vien sasaistās arī ar varas līdzsvara teoriju. Varas līdzsvara teorijas koncepts ir bijusi daļa no starptautisko attiecību debatēm jau ļoti sen. Mūsdienu akadēmiskajā vidē jēdziens par varas līdzsvaru ir formalizēts kā reālisma teorija. Reālisms pieņem, ka politiku regulē likumi, kuru pamatā ir cilvēka daba; ka intereses varas un / vai drošības ziņā ir faktori, kas nosaka attiecības anarhiskajā vidē; un ka dalībnieki ir vairāk vai mazāk racionāli. Pamatojoties uz to, spēka līdzsvara jēdziens apgalvo, ka spēku līdzsvars veidojas starp dalībniekiem, kas meklē drošību (vai vismaz dalībniekiem, kas cenšas panākt līdzsvaru). Tad realitātes komplicētība izskaidro, kā dalībnieki līdzsvaro varu, piemēram, ar aliansēm, un kāpēc viņi veic līdzsvarošanas darbības,

piemēram, kāpēc viena valsts nolemj noskaņot citus spēkus pret vai par karu.⁴ Varas līdzsvaru mūsdienās varam saskatīt ļoti dažādi, jo mainoties situācijai pasaulē, gan ekonomiski, gan politiski, arī pieeja šai teorijai mainās, jo mainās arī varas izpausmes, kā arī valstu ietekmes zonas un apjomi. Kopējā sistēmā, ko mēs saprotam kā visu valstu kopumu, ir varas līdzsvars starp valstīm. Ja kāda no valstīm šajā sistēmā palielina savu varu, tad atbilstoši rīkojas arī citas valstis. Lai izlīdzsvarotu šo varas balansu, ja kāda no valstīm palielina savu varu, pastāv dažādi veidi kā to panākt, viens no tiem ir, ka valsts, kas novērojusi kādas valsts varas pieaugumu, cenšas vairo arī savas valsts varu, piemēram, palielinot militāros spēkus un parādot savu rīcībspēju. Pastāv arī variants, ka valstis veido savstarpējas savienības, lai kopīgiem spēkiem panāktu lielāku varu sev. Piemēram, ja valsts A ir palielinājusi savu varu kopējā sistēmā izjaucot balansu, tad valstis B un C apvienojoties cenšas panākt to pašu. Bieži vien lai parādītu savu pārākumu un palielinātu varu tiek uzsākta kara darbība, kas arī ir visbiežākais pie kā noved visas iepriekšējās metodes. Pēc šīs teorijas mēs varam saskatīt, ka valstis ar militārās nozares palielināšanu un attīstību cenšas ne tikai panākt to, ka tiek nosargātas valsts robežas un pasargāti valsts iedzīvotāji, bet nepārtraukti parādīt arī to, ka valsts ir spējīga palielināt savu armiju, attīstīt militāro nozari un paaugstināt tās apjomus un kvalitāti, kas parāda valstij piederošo spēku. Caur šādiem procesiem valsts iegūst arī svarīgu lomu dažādos politiskajos un ekonomiskajos procesos, jo ir parādījušas savu spēku palielināšanos vai pat pārsvaru starptautiski. Protams, šāda rīcība no vienas valsts puses, noved pie citu valstu līdzīgas rīcības, jo neviens nevēlas zaudēt savu ietekmi un pieļaut kādus apdraudējumus. Bieži vien pēc šādām situācijām, kā jau iepriekš darba autore minēja, izveidojas dažādas valstu savienības, lai kopīgi risinātu šo situāciju. Tomēr galvenais uzsvars, kāpēc darba autore piemin varas balansa teoriju ir tas, ka militārās nozares stiprināšana un attīstība ir viens no ceļiem, kā ne tikai radīt drošības sajūtu valsts iedzīvotājiem, pārliecinot, ka par kara draudiem nav jāsatraucas, bet tiek panākts arī tas, ka valsts iegūst ietekmi starptautisku lēmumu pieņemšanā, kas ietekmē valsts ekonomisko attīstību un tālāku politisko virzību.

Valsts suverenitātes pirmais pienākums ir sabiedrības aizsardzība pret citu neatkarīgu sabiedrību vardarbību un iebrukumu, un šis pienākums var tikt veikts tikai ar militāru spēku, šādu apgalvojumu izteicis Ādams Smits (*Adam Smith*) raksta savā darbā "Pētījums par tautu bagātības dabu un cēloņiem". Tomēr autors arī atzīst, ka gan izdevumi, gan militārā spēka sagatavošana miera laikā, gan arī tā izmantošana kara laikā, dažādos sabiedrības līmeņos un valstu attīstības stāvokļos, kā arī dažādos labklājības periodos ir ļoti atšķirīgi ar dažādiem

⁴ **Vinci A.** *Armed Groups and the Balance of Power: The International Relations of Terrorists, Warlords and Insurgents.* London, Routledge, 2008 . pp. 11. – 26.

izpildes mehānismiem.⁵ Tomēr autors uzsver militārā spēka nepieciešamību. Lai veidotu augsta līmeņa armiju, ir nepieciešams to veidot kā darba vietu ar atalgojumu, kur nepārtraukti tiktu celta arī darbinieku kvalifikācija, respektīvi uzlabots militārās aizsardzības līmenis un spēja nosargāt valsts suverenitāti. Saskaņā ar šo teoriju, militārie spēki ir kā balsts, kas nodrošina valsts suverenitātes nosargāšanu, tāpēc ir pilnīgi loģiski, ja nepieciešamie līdzekļi šo spēku uzturēšanai un uzlabošanai, tiek iegūti no nodokļu iekasēšanas, jo drošības saglabāšanas ir pašas sabiedrības interesēs.

Drošības un aizsardzības nozare ir cieši saistīta ar ekonomiku. Aizsardzības nodrošināšana kā sabiedriska labums un neatņemama valsts sektora daļa pieder pie valsts pamatuzdevumiem. Tajā pašā laikā aizsardzība attiecas arī uz valsts pašiem pamatiem un tās saimniecisko darbību, jo šo uzdevumu izpildei valsts tērē daļu no tās cilvēkresursiem, materiālajiem resursiem un finanšu resursiem. Jaunie drošības riski, līdz ar draudu rakstura, veida un formas maiņu, prasa, lai valstis spēj pielāgoties dažādām situācijām, izmantojot vairākus politiskus, militārus, organizatoriskus un likumdošanas pasākumus, kā arī atbilstīgus ekonomiskus pasākumus.⁶ Valsts drošības un aizsardzības jautājumi un problēmas vistiešākajā veidā ir ekonomiski jautājumi un problēmas.⁷ Vēsture apliecina, ka līdz ar valsts sabiedrības attīstību, nemitīgi pieaug pieprasījums pēc valsts aizsardzības, indivīdu dzīvības aizsardzības, kā arī ekonomiskās drošības. Tāpēc varam redzēt to, ka attīstītas valsts pamatā ir drošība, un valsts iedzīvotāji sagaida, ka šī pamatfunkcija arī tiks nodrošināta. Šī fakta dēļ no vispārējā faktoru apkopojuma, kas ietekmē aizsardzības vajadzības, ekonomika darbojas kā izšķirošs faktors.

Faktiski, ekonomika ir valsts aizsardzības pamats, jo tā nodrošina to ar nepieciešamajiem resursiem. Līdz ar jautājuma risināšanu par valsts sabiedrības aizsardzību ir jārisina arī jautājums par tā valsts sektora attīstību, kas nav tieši saistīts ar militāru darbību. Ierobežoti un dārgi ekonomiskie resursi ir jāsadala mierīgā un aizsargājošā veidā, un, atkarībā no situācijas vai apdraudējuma rakstura, valstij ir jācenšas optimizēt izvēli starp miermīlīgiem un aizsardzības izdevumiem. Tas vēl jo vairāk būtu jāņem vērā, redzot mūsdienu mainīgo situāciju un pastāvošās problēmas, piemēram, notiekošās finanšu krīzes un aizdevumi arī

⁵ **Smith A.**, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Meta Libri, 2007. pp. 536. – 549.
Pieejams: https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf (skatīts 30.04.2018.)

⁶ **Ivancik I., Usik J.** “Economy and Defence in the NATO member states.” *ECONOMIC ANNALS-XXI* 7, 2014. pp. 9. – 11

⁷ **Hitch, Ch. J., Mckean, R. N.** *The Economics in the Nuclear Age*. Massachusetts, Harvard University Press, 1960. pp. 53. – 57.

iekļaujas 21. gadsimta jaunajos drošības riskos. Mūsdienās ir ļoti grūti paredzēt pilnīgu tālākās attīstības scenāriju un paredzēt riskus ar ko valstij nāksies saskarties, protams, vadoties pēc iepriekšējās pieredzes un dažādām ekonomiskajām teorijām, mēs aptuveni varam paredzēt, ko sagaidīt tālāk, tomēr pilnīga pārliecība par to, kas var notikt un kādas krīzes var skart valsti, nav. Tādēļ mūsdienās valstis cenšas piekopt gudrās aizsardzības principu un uzlabot esošo sistēmu, lai aizsardzībai tērētie līdzekļi tiktu izlietoti gudri un sasniegtu paredzēto mērķi. Tāpēc aizsardzības un tās drošības ekonomiskā aizsardzība un tās finansēšanas problēmas prasa nesamērīgi lielāku uzmanību nekā iepriekš. Tādējādi aizsardzībai un drošībai nebūtu jābūt atkarīgai no tirgus svārstībām. Tieši pretēji, aizsardzības un valsts drošības ekonomiskajai drošībai vajadzētu būt stabilai, jo krīzes laikā nenoteiktības sajūta ir intensīvāka un pieaug pieprasījums pēc aizsardzības un drošības. No ekonomiskās teorijas viedokļa, mēs varam uzskatīt aizsardzību par valsts sektora neatņemamu sastāvdaļu. Viena no pirmajām valsts sektora definīcijām šajā kontekstā liecina, ka valsts sektors pārstāv to valsts ekonomikas daļu, ko finansē no valsts finansēm, ko pārvalda un administrē valsts pārvalde, kas ir pakļauta valsts kontrolei un par kuru lēmumus pieņem ar publisku izvēli, lai tiktu pārstāvētas sabiedrības intereses.⁸ Civilizētajās valstīs valdības darbība un lēmumi būtiski ietekmē pilsoņu dzīvi ne tikai izglītības, veselības aprūpes, mājokļu vai nodarbinātības jomā, bet arī valsts un pilsoņu aizsardzības nodrošināšanas jomā, kas tiek nodrošināta ar konkrētām publiskā sektora institūcijām.

Neoklasiskā ekonomika ir balstīta uz faktu, ka valsts sektoram, ko finansē no valsts finansēm, ir ļoti nozīmīga loma, kā arī konstruktīvs uzdevums ekonomikā. Kā jau darba autore iepriekš minēja, to jau iepriekš uzsvēra *Ādams Smits*, kurš norādīja uz valsts pamatuzdevumiem ekonomikā, uzskatot uzdevumu par pilsoņu aizsardzību un drošību kā izšķirošu. Tajā pašā laikā, valsts intervences trūkums pilsoņu aizsardzības un drošības nodrošināšanai ir uzsvērts visās attiecīgajās ekonomikas teorijās, kas attiecas uz valsts sektora un valsts finanšu jautājumu.

Ja publiskais sektors nodrošina sabiedriskas, brīvi pieejamas preces, uzsvars tiek likts uz ekonomisko saturu, nevis uz institucionālajām izpausmēm. Aizsardzības nodrošināšana pieder pie tipiskiem sabiedrisko preču piemēriem. Labums no šādām precēm ir tik izkaisīts starp pilsoņiem, ka nevienam atsevišķam uzņēmumam vai patērētājam nav ekonomiskas motivācijas sniegt tās kompleksi un sistemātiski. Šajā sakarā *Samuelsons un Nordhauss* (1992.

⁸ **Tanzi V.** *The production and financing of regional public goods (Occasional Paper IECE = Documento de Divulgación SITI ; n. 8).* Argentina, IDB – INTAL, 2005. 21p.

gads) apgalvo, ka sabiedrībai nekas nav svarīgāks kā tā aizsardzība un drošība.⁹ Aizsardzību kā kolektīvo labumu nevar sadalīt daļējās vienībās, jo katrs indivīds to patērē blokā. Ekonomika aizsardzības gadījumā nosaka valsts iespējas, jo īpaši bruņoto spēku veidošanas un būvēšanas, to struktūru, kvantitatīvo un kvalitatīvo militārā un civilā personāla līmeni, bruņojuma un aprīkojuma daudzumu un kvalitāti, apmācību, tehnisko sagatavošanu, materiālo apkopi, iespējas un līdzekļus bruņotas cīņas veikšanai vai aizsardzības nodrošināšanai utt. Valsts ekonomikas spēks būtiski ietekmē ekonomisko un materiālo aizsardzības sagatavošanas un kursa saglabāšanu, un ievērojamā mērā arī bruņotas cīņas vispārējo iznākumu. Valsts ekonomiskajai attīstībai ir izšķiroša nozīme, veidojot militāri stratēģiskas koncepcijas, kurām ir jāievēro reālas ekonomiskas iespējas, tāpēc valsts valdībai ir tiešām jāvelta laiks plāna izstrādei, kā arī jāiesaista dažādas puses, ne tikai, piemēram, ekonomikas vai aizsardzības ministru tapēc, ka tā ir nozīmīga valsts finansējuma pozīcija. Mūsdienās militāro līdzekļu piešķiršana un izlietojums ir svarīgs jautājums ne tikai valsts ietvaros, bet arī starptautiski starp aliansēm.

Aizsardzības nodrošināšana arī negatīvi ietekmē sabiedrības ekonomisko attīstību, jo tā izmanto milzīgu sabiedrības līdzekļu daļu, kas līdz ar to valsts ekonomikā netiek izmantota jaunu civilo ekonomisko preču (pārtikas, automobiļu, elektronikas, mēbeļu, apģērbu, medikamentu utt.) ražošanai, bet gan jaunu bruņotu tehniku, ieroču, ieroču sistēmu iegādei, ieviešanai, uzturēšanai un modernizācijai.¹⁰ Viedokļi par finansējumu aizsardzības nozarei krasi atšķiras, daudzi uzskata, ka tā ir pilnīgi lieki izmantota nauda. Vairāki autori apgalvo, ka militārā nozare un tai piešķirtie līdzekļi negatīvi ietekmē valsts ekonomiku. Darba autore uzskata, ka negatīva ietekme varētu būt, ja valstī pašā šī nozare neeksistē un drošībai paredzētie līdzekļi tiek tērēti iepērkot preces un pakalpojumus no citām valstīm, jo tādējādi valsts līdzekļi aizplūst no tās. Protams, arī ja šī nozare eksistē, bet ar sliktiem rādītājiem un bez eksporta uz ārvalstīm, tad arī šī situācija ir diezgan sarežģīta, bet pēc autores domām, vairums valstu šādus nozares uzņēmumus, kas neattīstās un sasniegtie rezultāti sevi neatpeln, nesubsidētu un drīz vien tie tiktu likvidēti. Tomēr tas neatrisina problēmu par negatīvo ietekmi uz ekonomiku. Šī nozare valstij tāpat būs aktuālā un līdzekļi tajā būs jāiegulda, tāpēc jāatrod iespēju kā izlietot šos līdzekļus, lai valsts nepaliktu zaudētāja šajā situācijā.

⁹ **Ivančik R., Nečas P.** *TOWARDS ENHANCED SECURITY: defense expenditures in the Member States of the European Union.* JOURNAL OF SECURITY AND SUSTAINABILITY ISSUES.Vol.6. Nr.3. Bratislava, 2016. 10p.

¹⁰ **Ivancik I., Usik J.** "Economy and Defence in the NATO member states." *ECONOMIC ANNALS-XXI* 7, 2014. pp. 9. – 11

Tas, ko vēlas uzsvērt darba autore, ir tas, ka bieži vien sabiedrībā izskan doma, ka drošībai un aizsardzībai paredzētie līdzekļi tiek tērēti tikai ieroču un dažādas bruņu tehnikas iegādei, taču šie līdzekļi tiek arī izmaksāti algās šīs nozares pārstāvjiem, kas, patiesībā, ir liels skaits darbinieku, jo tie nav tikai karavīri, bet arī plašs personāls, kas nodrošina dažādu funkciju izpildi. Mūsdienās daudzas preces un tehnoloģijas, kas ir izmantojamas militārajā jomā, ir izmantojamas arī civiliedzīvotājiem. Drošības un aizsardzības nozare ir daudz plašāka kā no pirmā skata varētu likties, tāpēc, lai izprastu visas izmaksas un šīs nozares attīstībai ieguldīto līdzekļu ietekmi uz ekonomiku, ir jāveic padziļināta analīze un jāapskata šis jautājums no dažādiem skata punktiem, jo, kā mēs redzam dažādu autoru viedokļos, vienprātība nepastāv.

Drošība ir ļoti plaši aptverts jēdziens, tāpēc darba autore vēlas uzsvērt to, ka šajā darbā drošība tiks apskatīta no militārās nozares puses. Militārā nozare viennozīmīgi mijiedarbojas ar valsts ekonomiku, bet sabiedrībā joprojām strīdīgs ir jautājums par to, vai šī ietekme ir pozitīva vai negatīva.

1.2. Militārās nozares devums ekonomikai un labklājībai

Bieži vien saskaramies ar to, ka aizsardzības nozare netiek oficiāli atzīta vai sertificēta kā statistikas kategorija, lai gan tās monopsonās īpašības, valstij esot vienīgajam klientam, un militārās izmantošanas dimensija parasti tiek uzskatītas par adekvātām atšķirošām īpašībām, lai nozari izceltu kā atsevišķu statistisku vienību. Drošības nozarē šāda izslēdzošā loģika nešķiet piemērojama. Pretēji aizsardzības nozarei, drošības nozares klienti var būt ar ļoti atšķirīgiem profiliem. Šo drošības produktu un pakalpojumu klienti var būt publiskajā sektorā (profesionālā drošība - armija un policija, u.c.), kā arī privātajā sektorā (indivīdi, uzņēmumi, lidostas, u.c.). Patērētāji, kas lieto šos produktus un pakalpojumus, savukārt, var būt gan publiskā, gan privātā sektora pārstāvji (piemēram, privātie drošības uzņēmumi/apsardzes firmas), publiskās drošības risinājumiem (piemēram, valsts robežas apsargāšana), vai privātiem drošības risinājumiem (piemēram, indivīdu, māju, uzņēmumu apsardze). Šie faktori ir tie, kas sarežģī drošības sektora specifisku kategorizēšanu.¹¹ Darba autore uzskata, ka šai problēmai būtu jārod risinājums, jo tas, ka aizsardzības nozare netiek specifiski kategorizēta, apgrūtina dažādu padziļinātu pētījumu veikšanu par šo nozari.

Lai gan dažādos darbos iepriekš izvirzītie secinājumi par aizsardzības pieauguma ietekmi uz ekonomiku ir atšķirīgi, Chan (1987) apgalvo, ka aizsardzības izdevumi var ietekmēt

¹¹ **Boulain V.** "Defence and security industry: Which security industry are you speaking about?" *Paris Papers* N°.6. Institut de recherche stratégique de l'École militaire, 2012. pp. 6. – 16.

ekonomikas izaugsmi gan tieši, gan netieši, caur eksportu, nodarbinātību un ieguldījumiem.¹² Deger (1986) arī apgalvo, ka aizsardzības izdevumi ietekmē ekonomisko sniegumu, izmantojot vairākus kanālus, savukārt Smits un Georgiou (1983) norāda, ka aizsardzības izdevumu ekonomiskā ietekme uz izaugsmi, izmantojot netiešos kanālus, varētu pastāvēt ilgtermiņā.¹³ Ietekme starp aizsardzības nozares budžeta tēriņiem un valsts ekonomikas rādītājiem ir viennozīmīgi saskatāmi. Tā kā valsts drošība un aizsardzība tiek nodrošināta no valsts finanšu līdzekļiem, kas pārsvarā sastāv no iekasētajiem nodokļiem, tad savstarpēja saikne ir viennozīmīga. Tomēr viedokļi par šīs nozares ietekmi uz ekonomiku ir ļoti atšķirīgi, atkarībā no pielietotās teorijas var saskatīt dažādus rezultātus. Svarīgs ir ne tikai nozarei piešķirtā finansējuma apjoms, bet tā realizācija.

Militāro izdevumu politiskie un stratēģiskie apsvērumi, iespējams, ir tik pārmērīgi un nomācoši, ka ekonomisti netiek mudināti izmeklēt šo izdevumu ekonomiskās sekas. Tas attiecas arī uz militāro izdevumu ekonomiskajiem cēloņiem. Daži ekonomiskie faktori, piemēram, stratēģisko preču nepārtrauktā plūsma, nosaka starptautisko drošības situāciju un līdz ar to arī militāro izdevumu līmeni. Vairāki jautājumi, kas saistīti ar militāro nozari ir interesanti ekonomistiem, piemēram, militāro izdevumu ietekme uz nodarbinātību, ekonomikas izaugsme, inflācija, maksājumu bilance un starptautiskās kapitāla plūsmas. Vairums pētījumu par drošības un aizsardzības nozari ir ļoti politiski un pārsvarā pēta nozares nepieciešamību vai dažādu starptautisku politisku lēmumu un notikumu ietekmi uz nozari, tomēr darba autore uzskata, ka drošības un aizsardzības nozarē ir ļoti daudz ekonomisko faktoru, ko pētīt. Ar šādu pētījumu palīdzību varētu izprast nozares nepieciešamību, tās devumu valstij un iespējamās attīstības ceļus, kas palīdzētu nozarei pildīt ne tikai tās pamatfunkciju un nodrošināt valsts un tās iedzīvotāju drošību, bet arī veiksmīgi apgūt nozarei piešķirtos valsts līdzekļus un iznākumā sasniegt arī pozitīvu ietekmi uz valsts ekonomiku.

Militārā pētniecība un attīstība ir tikai viens no militāro izdevumu komponentiem, un, lai novērtētu tā iespējamo ietekmi uz ekonomikas izaugsmi, ir svarīgi pētīt empīriskā darba secinājumus par militāro izdevumu ekonomisko ietekmi. Šādās analīzēs ir noteikti vairāki kanāli, kuros militārie izdevumi var ietekmēt izaugsmi, tostarp, izmantojot militāro pētniecību un attīstību, tehnoloģijas, ārējos faktoros un sekas, kas var sniegt labumu civilajam sektoram. Empīriskie dati liecina par militāro izdevumu nenozīmīgu vai negatīvu ietekmi uz ekonomikas

¹² Heo U. "The Relationship between Defense Spending and Economic Growth in the United States.", *SAGE Publications Inc.* 2010. pp 11.

¹³ Heo U., Eger J. R III "Paying for Security The Security-prosperity dilemma in the United States". *JOURNAL OF CONFLICT RESOLUTION*, Vol. 49 N°. 5., 2005. pp. 5. – 13.

izaugsmi jaunattīstības valstīs un skaidrāku negatīvo ietekmi uz attīstītajām tautsaimniecībām. Tomēr šie vispārīgie secinājumi slēpj literatūras un rezultātu daudzveidību.

Militārā pētniecība un attīstība, protams, ir ieguldījums, nevis tūlītējs ieguvums, bet finansējuma apjoms, ko valsts piešķirusi militārai pētniecībai un attīstībai, sniedz zināmus norādījumus par potenciālajām militārajām spējām un saistībām ar valsts aizsardzības rūpniecisko bāzi. Militārā pētniecība un attīstība ļauj valstij uzlabot valsts drošību, veicot kvalitatīvas (tehnoloģiskas) izmaiņas, nevis veicot kvantitatīvus uzlabojumus. Skaidrs, ka militārās pētniecības un attīstības mērķis ir attīstīt un uzlabot bruņoto spēku militārās spējas, un tas, galvenokārt, nav paredzēts ekonomisko ieguvumu nodrošināšanai, izņemot drošības garantēšanu, kas ļauj turpināt ekonomikas izaugsmi. Jebkāda veida civilo tehnoloģiju iegūšana no militāriem pētījumiem nav galvenā motivācija, bet gan neparedzētas sekas, ja vien nav izstrādāta divējāda lietojuma stratēģija. Tomēr bažas par militārās pētniecības un attīstības un militāro tehnoloģiju nozīmi ekonomikas attīstībā nav nekas jauns. Šī loma gadu gaitā ir bijusi ekonomistu pētījumu fokuss, bet diemžēl bez skaidras vienprātības atzinumos.¹⁴ Militārās nozares tehnoloģiskā attīstība ir īpaši svarīga pēdējo gadu laikā. NATO dalībvalstis cenšas ieviest gudrās aizsardzības principu alianses drošības konceptā, lai nodrošinātos pret mūsdienu drošības draudiem. Karadarbībai, tehnoloģijām, riskiem attīstoties un mainoties sabiedrībai, jāmeklē citi risinājumi, lai turpinātu nodrošināt drošību. Tāpēc darba autore uzskata, ka ieguldījums militārās pētniecības attīstībā ir ļoti svarīgs faktors valsts suverenitātes nosargāšanā, jo ir neiespējami cīnīties pret uzbrukumu ar augti attīstītām tehnoloģijām, ja valstij pašai ir tikai novecojušas, pēc būtības bezspēcīgas tehnoloģijas.

Ieguldījumus kopumā uzskata par kritisku faktoru ekonomikas izaugsmē, pamatojoties uz to, ka nākotnes ražošana ir atkarīga no pieejamās ražošanas jaudas. Vairāki pētījumi liecina, ka Amerikas Savienotajās Valstīs aizsardzības izdevumi piesaista ieguldījumus (piemēram, DeGrasse 1983; Mintz un Huang 1990, 1991; Russett 1969). Efekts, ko aizsardzības tēriņi ir radījuši, var izskaidrot ar četrus veidus kompromisiem (iespēju izmaksām). Pirmais no tiem ir tirdzniecības veids, kas rodas no konkurences par kopējās ekonomiskās produkcijas nepatēriņa daļu (Smith 1980; Smith un Georgiou 1983). Kopumā vairāk nekā pusi no kopējās ekonomikas izlaides veido privātais un nemilitārais publiskais patēriņš, piemēram, ekonomiskie pakalpojumi (lauksaimniecība, rūpniecība, elektroenerģija, transports, sakari u.c.) un sociālie

¹⁴ Dunne J.P., Braddon D. "Economic impact of military R&D." *Flemish Peace Institute Report*. 2008. pp 29. – 35.

Pieejams: https://www.flemishpeaceinstitute.eu/sites/vlaamsvredesinstituut.eu/files/files/reports/vvi_web_rapport_militairerend_en.pdf (skatīts 30.04.2018.)

pakalpojumi (veselība, sociālā drošība, labklājība, mājoklis utt.) Valsts infrastruktūras veidošanai un uzturēšanai tiek izmantota daļa nemilitāro valsts izdevumu. Izdevumi sabiedriskajai infrastruktūrai, transportam, izglītībai un sanitārijai ir pamats veiksmīgai ekonomikai. Lai uzsāktu jaunu uzņēmējdarbību, ir jābūt augsti izglītotiem inženieriem, kā arī kvalificētiem darba ņēmējiem, transporta tīklam, lai uz laiku atvestu materiālus un strādniekus uz rūpnīcu, kā arī komunālos pakalpojumus, lai nodrošinātu elektroenerģiju, ūdeni un notekūdeņu attīrīšanu (DeGrasse 1983). Citiem vārdiem sakot, nemilitārie valdības tēriņi sniedz svarīgu priekšnoteikumu privātajiem ieguldījumiem, kas ir ekonomiskās izaugsmes kritisks elements. Darba ņēmēji tiek uzskatīti par ļoti izturīgiem pret privātā patēriņa un valsts labklājības izdevumu samazināšanu, jo nemilitārie valdības tēriņi bieži ir tiešs privātā patēriņa aizstājējs (DeGrasse 1983). Šī pretestība veicina politisko kapitālu, pamatojoties uz tiesību aktiem, kas izvairās no samazinājumiem šajās kategorijās. Pretestības ietekme uz samazinājumiem nodrošina, ka privātais un nemilitārais publiskais patēriņš ir stabilāks nekā citi ekonomikas komponenti (Smith 1980; Smith un Georgiou 1983; sk. arī Heo 1999). Ņemot vērā privātā un nemilitārā publiskā patēriņa stabilitāti, ieguldījumiem vajadzētu samazināties, lai segtu pieaugošos militāros izdevumus, ja ekonomikas izlaide nevar pieaugt kiberuzraudzība ar militāro izdevumu autonomo pieaugumu (Huisken 1982; Mintz un Huang 1990, 1991; Rasler un Tompson 1988.). Tāpēc aizsardzības nozares pieaugums, visticamāk, samazinās pieejamos resursus ieguldījumiem.

Aizsardzības izdevumu ietekme uz nodarbinātību ir pretrunīga, jo aizsardzības programmas nodrošina darba vietas gan tieši, gan netieši. Pēc Moslija (*Mosley*) (1985. gada) teiktā, Aizsardzības departaments tieši nodarbina militārajā sektorā iesaistīto aktīvo nodokļu maksātāju karavīru un civiliedzīvotāju lielāko daļu. Turklāt uzņēmumi un nozares, kas ražo militāras preces un pakalpojumus, caur apakšuzņēmējiem un piegādātājiem rada netiešu nodarbinātību, kas ražo starpproduktus un pakalpojumus ražošanas ķēdē (Gansler 1980; Mintz 1988). Šīs darba vietu izveides un uzturēšanas funkcijas dēļ aizsardzības izdevumu samazināšanas pretinieki apgalvo, ka samazinātie aizsardzības izdevumi rada bezdarbu (Royer 1986). Hooker un Knetter (1994. gads) arī secina, ka aizsardzības iepirkums palīdz nodarbinātībai valsts līmenī, kas sniedz zināmus pierādījumus par aizsardzības izdevumu netiešo ietekmi. Kopsummā aizsardzības izdevumu atbalstītāji apgalvo, ka aizsardzības tēriņi nekavē izaugsmi tā pozitīvās ietekmes uz nodarbinātību dēļ. Savā grāmatā “Lielo valstu sacelšanās un krišana” Pauls Kenedijs (*Paul Kennedy*) (1987) apgalvo, ka augsts aizsardzības izdevumu līmenis aukstā kara laikā atstājis Amerikas Savienotās Valstis ar tirdzniecības un budžeta deficītu, zemu inovāciju un produktivitātes līmeni un ekonomiskās infrastruktūras un starptautiskās konkurētspējas samazināšanos. Pamatojoties uz Kenedija apgalvojumu, Golds

(Gold) (1990. gads) apgalvo, ka lielāki tēriņi militārajām programmām ir palielinājuši ASV tirdzniecības deficītu, jo tā mazina eksportu.¹⁵ Militārā nozare, patiesi, tieši un netieši nodarbina lielu daļu iedzīvotāju, un šīs nozares samazināšana rezultētos ar bezdarba pieaugumu valstī.

Militāro nozari un ekonomiku var sasaistīt caur darba spēku, caur importu un eksportu, ražošanu kopumā un preču apgrozību gan valstī gan ārpus tās, kā arī, protams, tehnoloģiju attīstību. Sadarbība starp civilo un militāro sektoru ir bijusi jau vēsturiski sena un ir nozīmīga dažādās nozarēs, gan labklājībā, zinātnē, ekonomikā un citās. Abas šīs nozares ir savstarpēji cieši saistītas, un bieži vien cilvēki nesaprot cik daudz sākotnēji militārām vajadzībām radītas preces tiek izmantotas civilā sektora ikdienas dzīvē.

1.3. Divējādā lietojuma preces un tehnoloģijas

Metjū Vaksmans (*Matthew Waxman*) norāda, ka: “daži elementi, kā kareivji vai ieroču noliktavas, ir neapšaubāmi militāras dabas un tādejādi pakļauti pamatotam uzbrukumam. Citi, kā skolas vai dzīvojamās mājas, ir skaidri kategorizējamas kā civilas dabas un, tādejādi, nav attaisnojamas tiešam uzbrukumam. Starp šīm divām skaidri definētajām kategorijām atrodas liela, dažādu nokrāsu pelēkā zona, kurā esošie elementi kalpo gan militārām, gan civilām funkcijām, kā rezultātā uz tiem ir attiecināmas atšķirīgas juridiskas interpretācijas”.¹⁶ Šie elementi tiek saukti par “divējādā lietojuma” mērķiem. Izcelsme jēdzienam “divējādā lietojuma” nav pilnīgi skaidra, taču, saskaņā ar, Rodžera Handberga (*Rodger Handberg*) teikto, šo jēdzienu sāka lietot ASV valdība “agrīnajā aktīvās kosmosa izpētes laikā dažādu aktuālo politisko jautājumu dēļ” un tas bijis “īpaši ērts ieroču kontroles nolūkiem”. Handbergs komentē, ka: “divējādā lietojuma koncepts ir balstīts uz priekšnosacījumu, kas, lai gan ir bez tehnoloģiska pamatojuma, tiek uzskatīts par politiski kritisku, ja masu iznīcināšanas ieroču izplatības draudu pasaules drošībai kādreiz censtos kontrolēt”. Neskatoties uz Handberga kritiku, pastāv sarežģīti starptautiski mehānismi, kas izveidoti, lai tiktu galā ar divējādā lietojuma tehnoloģijām (t.sk. avionika, bioloģiski un ķīmiski materiāli, u.c.). Daudzi no tiem, sākās kā aukstā kara vienošanās ar mērķi ierobežot iznīcinošu tehnoloģiju izplatību pasaulē. Mūsdienās šie mehānismi ir kritiska globālā ieroču kontroles centienu sastāvdaļa. No ieroču kontroles, jēdziens “divējādās lietošanas” nonāca militāro mērķu izvēlē. Šū un Vipmans (*Shue*

¹⁵ Heo U., Eger J. R III *Paying for Security The Security-prosperity dilemma in the United States*. JOURNAL OF CONFLICT RESOLUTION, Vol. 49 N°. 5., Sage Publications, 2005. pp 26.

¹⁶ Waxman M. International Law and the Politics of Urban Air Operations: *THE LAW OF ARMED CONFLICT AND URBAN AIR OPERATIONS*. RAND Corporation, Monograph Reports, 2000. 100p. [tiešsaiste]
Pieejams: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1175.html (skatīts 15.04.2018.)

and Wippman) norāda, ka: “Šobrīd apzīmējums “divējādās lietošanas” tiek pamatā attiecināts uz svarīgāko infrastruktūru, kā piemēram, elektrību ražojošām instalācijām un naftas pārstrādes rūpnīcām, kas vienlaikus kalpo gan militāriem, gan civiliem nolūkiem.” Nav loģiska pamatojuma ierobežot jēdzienu uz tik ierobežotu elementu sarakstu. Patiesi, kā Šū un Vipmans (*Shue and Wippman*) turpina: “militāra mērķa definīcija saskaņā ar 52(2) pantu var tikt saprasta kā jebkuram ”divējādā lietojuma” objektam atbilstoša”, definīcija, kura, viņuprāt, ir “ārkārtēji pieļāvīga”.¹⁷ Tāpēc bieži vien divējādā lietojuma definīcijas dažādos avotos atšķiras un bieži vien ir grūti izprast galveno nozīmi šim terminam. Daudzi vienkāršoti to skaidro kā preces vai tehnoloģijas, ko var izmantot gan militārajā nozarē, gan civiliedzīvotāji, daudzi skatās uz to daudz padziļinātākā veidā, un uzsvāru liek uz to, ka tās ir preces vai tehnoloģijas, ko izmanto civiliedzīvotāji, bet tajā pašā laikā tās darbojas kā militāras preces un tāpēc var radīt dažādus apdraudējumus.

Termins divējādā lietošana var tikt izmantots ar vairākām dažādām nozīmēm, un ir būtiski tās atšķirt, ja ir vēlme izprast skata punktu dažādajām pusēm debatē un novērtēt ietekmi piedāvātajiem mēriem. It īpaši ASV tiek plaši diskutēts par divējādās lietošanas konceptu; tas ir pamats intensīvai diskusijai par potenciālu palielinātai nacionālai konkurētspējai valsts tehnoloģiskajai bāzei. Termins divējādā lietošana cēlies no aukstā kara laika, kad tika izjusta vajadzība atšķirt produktus gan ar civilām, gan militārām izmantošanas iespējām.

Kad divējādā lietošana tiek definēta tikai kā divējādās lietošanas produkti, tad tiek vērtēts tikai gala produkts vai sistēma. Šajā definīcijā divējādā lietošana tiek izmantota no lietotāja skatupunktā, tas nozīmē, ka divējādā lietojuma komponentes un sistēmas ir tās, kas var tikt izmantotas militāriem nolūkiem pat, ja tāds nebija ražotāja sākotnējais nodoms. Cita definīcija, kas ir balstīta uz uzņēmumu klasifikāciju, atšķir aizsardzības uzņēmumus un divējādā lietojuma uzņēmumus. Aizsardzības uzņēmumi ražo tikai militāros produktus, kamēr divējādā lietojuma uzņēmumi ražo produktus gan militārajam, gan komerciālajam tirgum.

Trešā definīcija divējādā lietojuma tehnoloģijām ir saistīta ar tehnoloģiskajām zināšanām, kas var tikt izmantotas gan militāriem, gan civiliem nolūkiem. Šis koncepts var arī tikt attiecināts uz tādām lietām kā tehnoloģiskām iespējām, zināšanām un prasmēm. *Watkins* (*Watkin*) atsaucas uz tehnoloģisko bāzi ar daudz plašāku vērienu kā konceptā par “izpētes bāzi” vai to, ko reprezentē gala produkti. Spēja pārvaldīt apjomīgus militārās izpētes un attīstības projektus ir piemērs kaut kam, ko vajadzētu būt iespējams pielietot arī civilajā industrijā. Kontrastējoši, definīcijai par divējādā lietojuma produktiem, svarīgākais nav tas vai produkts

¹⁷ **Johnson J.T., Patterson E.D.** *The Ashgate Research Companion to Military Ethics*. New York, Routledge, 2016. pp 201. – 209.

tiek izmantots militārā vai civilā kontekstā. Galvenais jautājums ir drīzāk vai produkts satur tehnoloģijas vai apakškomponentes, kas sākotnēji tika attīstītas otram sektoram, vai kuras jau no sākta gala tika paredzētas divējādai lietošanai. Tādejādi tā ir produkta vai sistēmas izmantošanas un tajā izmantoto tehnoloģiju izcelsmes kombinācija, kas nosaka vai šīs tehnoloģijas ir divējādās lietošanas vai nē.¹⁸ Bieži vien mēs pat nenojaušam cik bieži mēs savā ikdienā sastopamies ar divējādās lietojamības produktiem vai tehnoloģijām, un kā tas ietekmē mūsu ikdienu.

Termins “divējādās lietošanas tehnoloģijas” vispārīgi var attiekties uz jebkuru tehnoloģiju, kas var tikt izmantota mērķim ārpus tā, kas sākotnēji tika paredzēts. Valdības misija divējādā lietojuma tehnoloģijām visbiežāk atspoguļojas stratēģijās, kas vērstas uz komerciālo un valdības-orientēto industriālo bāzu savstarpējo integrēšanu, ieskaitot tās, kas saistītas ar militāro, drošības un kosmosa programmu, ar mērķi iegūt vislabāko no vadošajām tehnoloģijām ar ierobežotiem izpētes un attīstības resursiem. Sekojot ar terorismu un Sibīrijas mēri saistītajiem notikumiem 2001. gada rudenī, divējādās lietošanas termins tika plašāk izmantots savā otrajā, tumšākajā definīcijā: tās labvēlīgās tehnoloģijas un saistītās prasmes un zināšanas, kas nepieciešamas to izstrādei un uzturēšanai, kas varētu tikt izmantotas ļaunprātīgiem nolūkiem.

Šī papildus nozīme, kas radusies no kodoltehnoloģiju kontroles jēdzieniem aprindās, kas apskata bioloģiskus un ķīmiskus draudus, ir pierādījusies īpaši piemērota biozinātnēs; daudzi bieži atrodami rīki, kas ir kritiski legītimai bioloģiskai izpētei un izstrādei, nevar tikt atšķirti uz tīri tehniskas bāzes, no tiem rīkiem, kas paredzēti ieroču izstrādei. Piemēram, vakcīnas izstrādei, kurai jāpasargā lopi no bakteriālas infekcijas, varētu būt vajadzīga tā pati augšanas vide, augstas kapacitātes inkubācijas aprīkojums un pamata prasmes, visas salīdzinoši viegli iegūstamas no piegādes uzņēmumiem un tehniskās ekspertīzes avotiem, kā tas, kas vajadzīgs baktēriju audzēšanai ieroču izstrādes nolūkos.¹⁹ Divējādo lietojamību var saskatīt gan kā pozitīvu, gan negatīvu procesu. Pozitīvo ir iespējams saskatīt tajā, ka attīstot militāro nozari un tai nepieciešamās preces un tehnoloģijas, no tā iegūst arī civiliedzīvotāji, kā vēsturiski izveidojies internets vai GPS, bez kā mēs mūsdienās vairs nevaram iztēloties savu ikdienu. Arī šīs tehnoloģijas sākotnēji tika radītas militārajai nozarei, bet mūsdienās tās ir pielāgotas lietošanai jebkuram, tāpēc uzskatāmas par divējādā lietojuma tehnoloģijām. Tomēr riskus

¹⁸ **Lorentzi J., Nilsson M.** *Spin-Off, Dual-Use and Conversion: Fashion Or Reality*. Stockholm, DIANE Publishing, 1994. pp 6. – 11.

¹⁹ **Fischer J.E.** *Dual-use Technologies: Inexorable Progress, Inseparable Peril : a Report of the Project on Technology Futures and Global Power, Wealth, and Conflict*. Washington DC, CSIS, 2005. pp 27.

saistībā ar divējādo lietojumu nedrīkst ignorēt, mūsdienu pasaulē, kad lietas un procesi mainās patiesi strauji un tehnoloģijas ir tik attīstītas, ka gandrīz jebkādu informāciju var atrast internetā, šos procesus nevar atstāt bez uzraudzības, jo pastāv risks par to, ka šīs preces vai tehnoloģijas varētu tikt izmantotas bīstamos nolūkos ar mērķi nodarīt kaitējumus kādam citam. Pēdējo gadu laikā varam redzēt, cik liels risks visā pasaulē ir terorisma draudi, tāpēc mehānismiem, kas kontrolē šo preču un tehnoloģiju apriti ir jāpievērš īpaša uzmanība.

Vienkāršoti divējādās lietošanas preču un tehnoloģiju definējumu var saprast ka preces, ko var izmantot gan militārajā, gan civilajā sektorā. Tomēr tā kā šīs preces var tikt izmantotas divējādi, pastāv risks, ka kāds var tās izmantot ļauniem nolūkiem, tāpēc šo preču plūsma tiek stingri kontrolēta. Pēc darba autores domām, divējādās lietošanas preces un tehnoloģijas ir mūsdienu veiksmīgākais ražošanas modelis. Tā kā valstis cenšas pāriet uz “gudrās aizsardzības” modeli, kas nozīmētu nevis līdzekļu izlietošanu apbruņošanās pasākumiem, bet vairāk būt tehnoloģiski sagatavotiem jebkādiem apdraudējumiem, jo arī tie mūsdienās ir dažādi, tāpēc tehnoloģiju attīstība ir īpaši svarīga.

2. DROŠĪBAS UN AIZSARDZĪBAS NOZARES IETEKME UZ VALSTU EKONOMIKU

2.1. Pasaules militāro izdevumu tendences

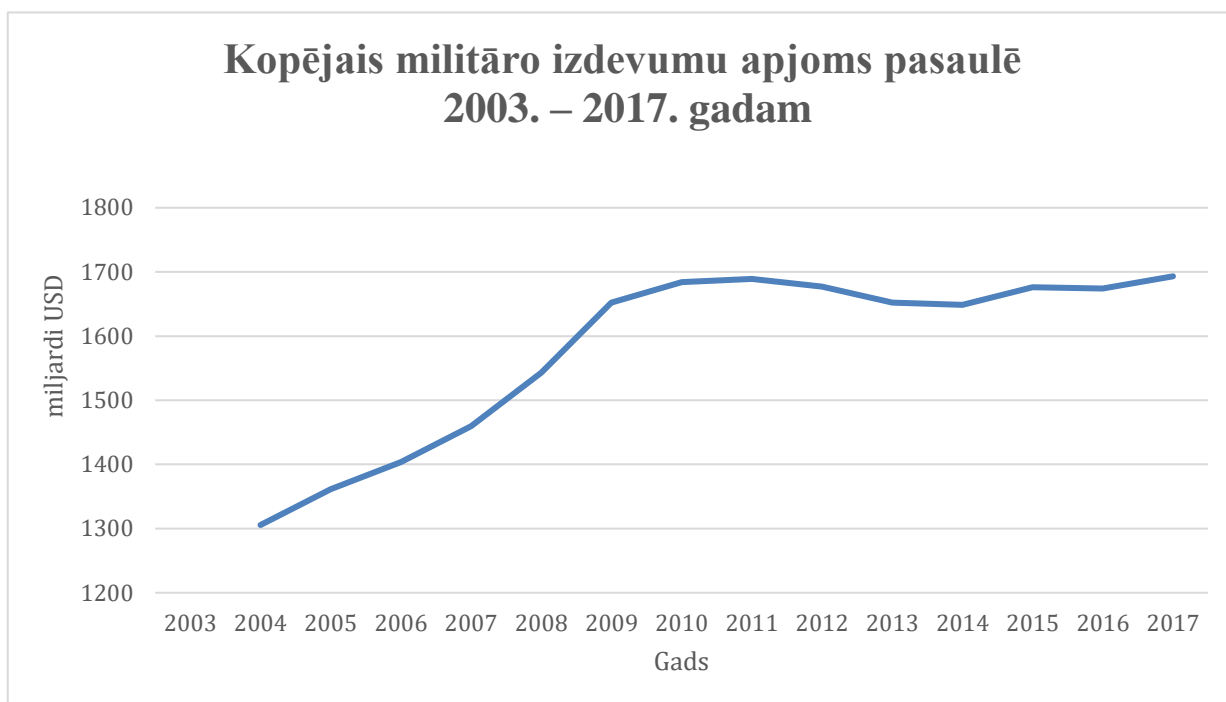
Nesenie globālie notikumi, neskaitāmi terorakti vairākās pasaules valstīs, iebrukums Ukrainā, ķīmisko ieroču izmantošana Sīrijā un daudzi citi notikumi, vēl vairāk sarežģī jau tā komplicēto globālo aizsardzības vidi. Turklāt mūsdienu kaujas telpas būtība strauji attīstās un mainās salīdzinājumā ar to, kāda agrāk bija klasiska kaujas telpa, jo kibernetizācija un informācijas karadarbība arvien vairāk tiek izmantota kā traucējoši instrumenti nežēlīgām kiberdarbībām, kuru mērķauditorija ir privātpersonas, valdības un komercsabiedrības. Šie notikumi ir palielinājuši starptautisko spriedzi un galu galā palielinājuši militārās konfrontācijas risku.²⁰ Mūsdienās lielāku risku drošībai rada arī fakts, ka tehnoloģijas strauji attīstās un daudzi valstī svarīgi procesi tiek kontrolēti izmantojot tehnoloģijas, un līdz ar to pastāv risks, ka kāds tiem var piekļūt arī attālināti. Mainoties aktualitātēm, mainās arī mērķi, kam tiek tērēti līdzekļi, kas atvēlēti drošības un aizsardzības nozarei, ne tikai pieaug veids kā līdzekļi tiek tērēti, bet daudzkārt ir novērojams arī pašu līdzekļu apjoma pieaugums, tāpēc darba autore uzskata, ka īpaši aktuāls ir jautājums par to, kā uzlabojot valsts militāro nozari nelikt ciest valsts ekonomikai.

Tiek lēsts, ka pasaules militārie izdevumi 2017. gadā sasnieguši 1739 miljardus ASV dolāru, kas ir augstākais līmenis kopš aukstā kara beigām. Pēc 13 secīgiem gadiem no 1999. gada līdz 2011. gadam un salīdzinoši nemainīgiem tēriņiem no 2012. gada līdz 2016. gadam, kopējie globālie izdevumi 2017. gadā nedaudz pieauga par 1,1 procentu. Militārie tēriņi 2017. gadā veidoja 2,2 procentus no pasaules iekšzemes kopprodukta (IKP) jeb 230 ASV dolārus uz vienu cilvēku. Militārie izdevumi kā daļa no IKP— “militārā sloga” – novērtē militārajām darbībām atvēlēto valsts resursu īpatsvaru un slogu ekonomikai. Globālais militārais slogs ir svārstījies salīdzinot no pēc aukstā kara perioda 1992.gadā par 3,3, līdz zemam 2,1 procentam 2014. gadā.²¹ Ķīnas militārie izdevumi atkal pieauga 2017. gadā, turpinot pieaugošu izdevumu tendenci, kas ilgst vairāk nekā divas desmitgades. Krievijas militārie tēriņi pirmo reizi kritās

²⁰ Global Defense Perspectives 2017 *Updating the Map of Defense Prioritization and Posture in a Challenging World* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.pwc.com/gx/en/government-public-sector-research/pdf/global-defense-perspectives-2017.pdf> (skatīts 1.05.2018.)

²¹ Stockholm International Peace Research Institute *TRENDS IN WORLD MILITARY EXPENDITURE, 2017* [tiešsaiste] Pieejams: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-04/sipri_fs_1805_milex_2017.pdf (skatīts 3.05.2018.)

kopš 1998. gada, savukārt ASV tēriņi palika nemainīgi jau otro gadu pēc kārtas.²² Pēdējos gados īpašu uzmanību savai militārajai attīstībai ir pievērsusi Ķīna, tomēr tā joprojām nav apjoma ziņā apsteigusi ASV.

Att. 2.1. Militāro izdevumu apjoms pasaulē 2003. – 2017. gadam

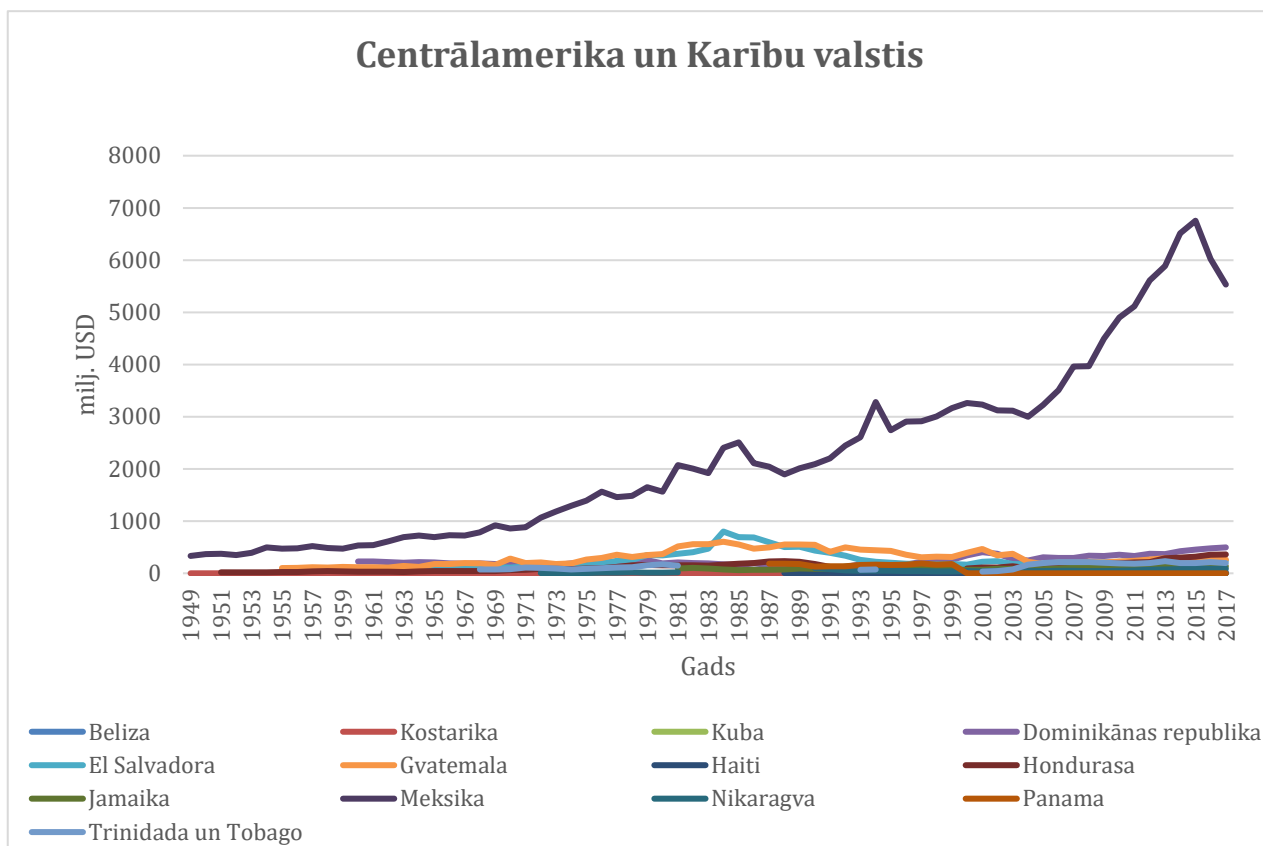
Avots: autora veidots, pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta datiem²³

Attēlā 2.1. varam redzēt šo pieauguma tendenci un to, kā mainījies pasaules kopējie tēriņi aizsardzībai. Pēc autores domām interesanti ir tas, ka pēc krīzes militārie tēriņi turpina pieaug nevis strauji krītas kā citi ekonomiskie rādītāji šajā laika posmā. Neliels kritums ir novērojams periodā no 2011. līdz 2014. gadam, tomēr pēc tam tas atkal pieaug uz mirkli krītas un uz šo brīdi, tam pēc ilgākiem laikiem ir manāmāka tendence pieaugt. Tomēr nevar aizmirst, ka tā ir pasaules vispārīga kopējā tendence un pētot katras valsts situāciju atsevišķi, tā bieži vien nesakrīt ar pasaules kopējo, jo liela ietekme uz šo līkni ir lielvarām, kas tērē acīmredzami vairāk drošībai, un līdz ar to arī kopējā tendence izskatās citādāk.

²² Stockholm International Peace Research Institute oficiālā mājaslapa *Global military spending remains high at \$1.7 trillion* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/media/press-release/2018/global-military-spending-remains-high-17-trillion> (skatīts 605.2018.)

²³ SIPRI Military Expenditure Database *Data for all countries from 1988–2017 in constant (2016) USD* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/databases/milex> (skatīts 6.05.2018.)

Ekonomiskā un politiskā situācija dažādos valstu reģionos (valstu ģeogrāfiskie reģioni, kas tiek apskatīti ir pēc SIPRI iedalījuma) ir atšķirība, un to, protams, ietekmē dažādi faktori. Tomēr interesants ir fakts, ka vairumā pasaules ģeogrāfisko reģionu, ja pēta to militāros tēriņus, ir novērojams tas, ka katrā reģionā ir redzams viens vai divi izteikti līderis, izņemot Rietumeiropu, kur saskatāmi vairāki.

Att. 2.2. Militāro izdevumu apjoms Centrālamerikā un Karību valstīs no 1949. līdz 2017.gadam

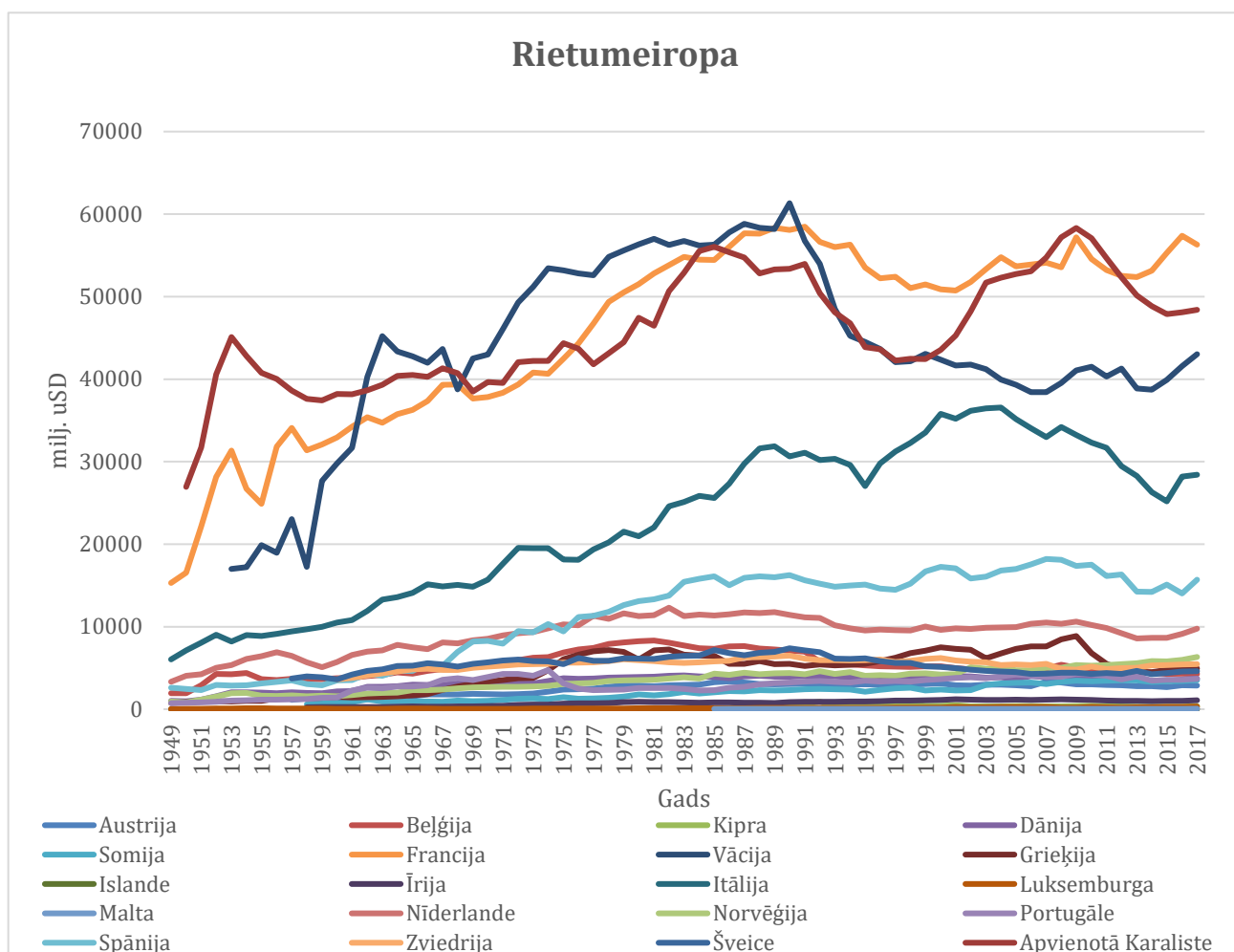
Avots: autora veidots, pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta datiem²⁴

Kā redzams attēlā 2.2. Centrālamerikas un Karību valstu starpā arī novērojams viens izteikts līderis, kas ir Meksika. Redzam, ka Meksikai, kas ir patiesi izteikta reģiona līderi novērojams arī ļoti straujš militāro tēriņu pieaugums pēdējos gados, kamēr pārējo valstu dinamika saglabājas diezgan nemainīga. Tomēr, ja iepriekš mēs apskatījām, ka kopējā tendence

²⁴ SIPRI Military Expenditure Database *Data for world regions* [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.sipri.org/databases/milex> (skatīts 6.05.2018.)

pasaulē ir pozitīva un 2017.gadā pēc ilgāka laika sasniegts pieaugums, tad Meksikā ir novērojams kritums 2017. gadā kā norāda SIPRI dati.

Att. 2.3. Militāro izdevumu apjoms Rietumeiropā no 1949. līdz 2017.gadam

Avots: autora veidots, pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta datiem²⁵

Kā jau iepriekš darba autore minēja, tad atšķirīga situācija, salīdzinot ar citiem pasaules ģeogrāfiskajiem reģioniem, ir Rietumeiropā, kur varam redzēt vairākas valstis, kas ieņem līderpozīciju, kā piemēram, Apvienotā Karaliste, Francija, Vācija, no kurām tikai nedaudz atpaliek Itālija, bet pārējās valstis ir ļoti līdzīgā situācijā un tēriņu apjomā.

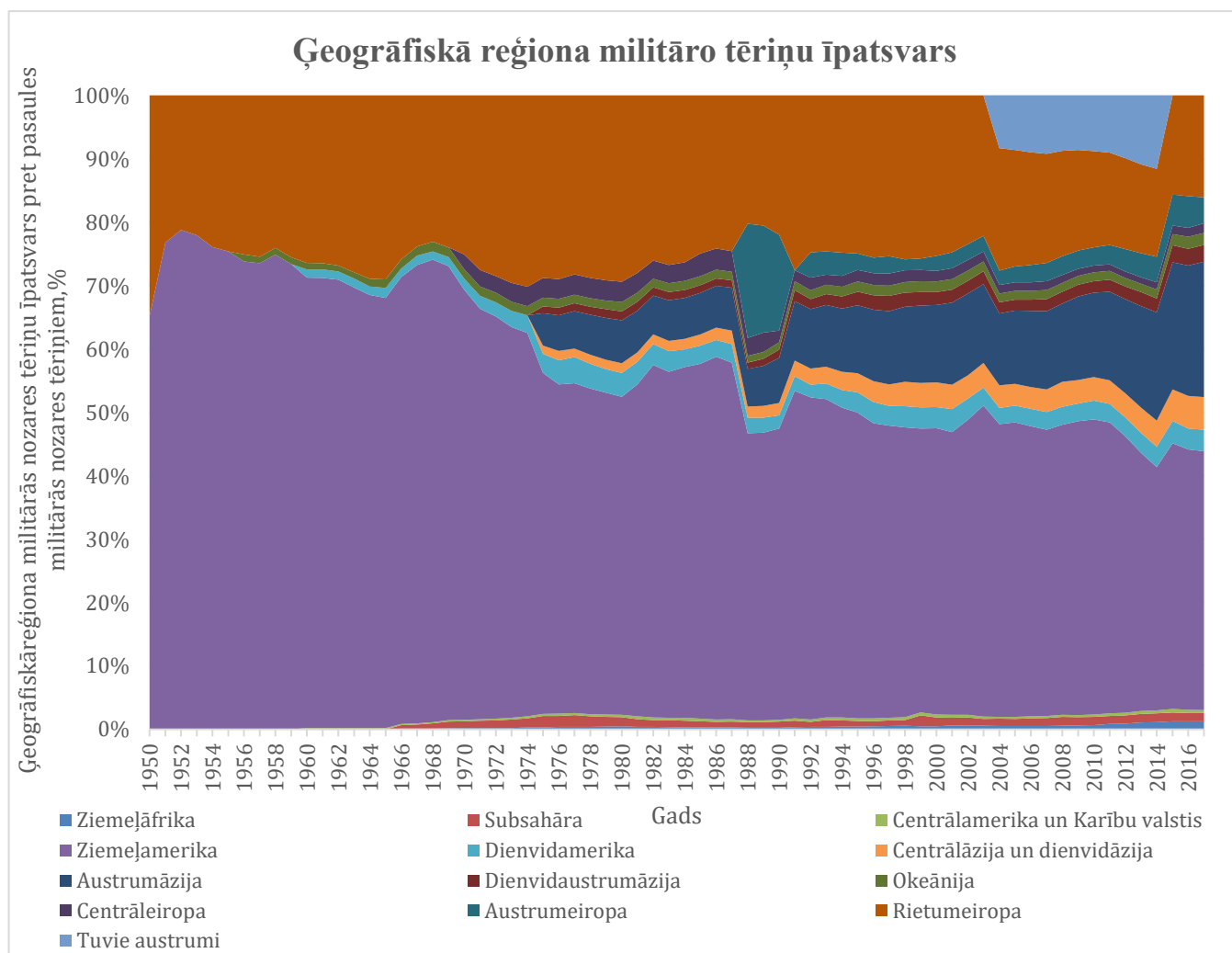
Pārējos reģionos (skatīt 2.pielikumā), kā jau darba autore minēja, ir saskatāms šī te līderu tendence, arī tas, ka ir pāris gadi, kad kādai konkrētai valstij ir straujš pieaugums militārajiem tēriņiem, un tas varētu tikt skaidrots dažādi, daudzām valstīm tā ir notiekoša

²⁵ SIPRI Military Expenditure Database *Data for world regions* [tiešaiste]

Pieejams: <https://www.sipri.org/databases/milex> (skatīts 6.05.2018.)

karadarbība, citām šis pieaugums ir noticis politisku apsvērumu dēļ, vai kādai valstij ir parādījušies līdzekļi, ko atvēlēt valsts drošībai un aizsardzībai.

Lai gan katrā ģeogrāfiskajā reģionā novērojama tendence, kurā var redzēt konkrētas valsts strauju militāro tēriņu pieaugumu, tomēr ja salīdzina reģionus savā starpā ir redzama liela starpība starp valstu grupu kopējiem tēriņiem.

Att. 2.4. Ģeogrāfisko reģionu kopējo tēriņu īpatsvars no 1950. līdz 2016.gadam

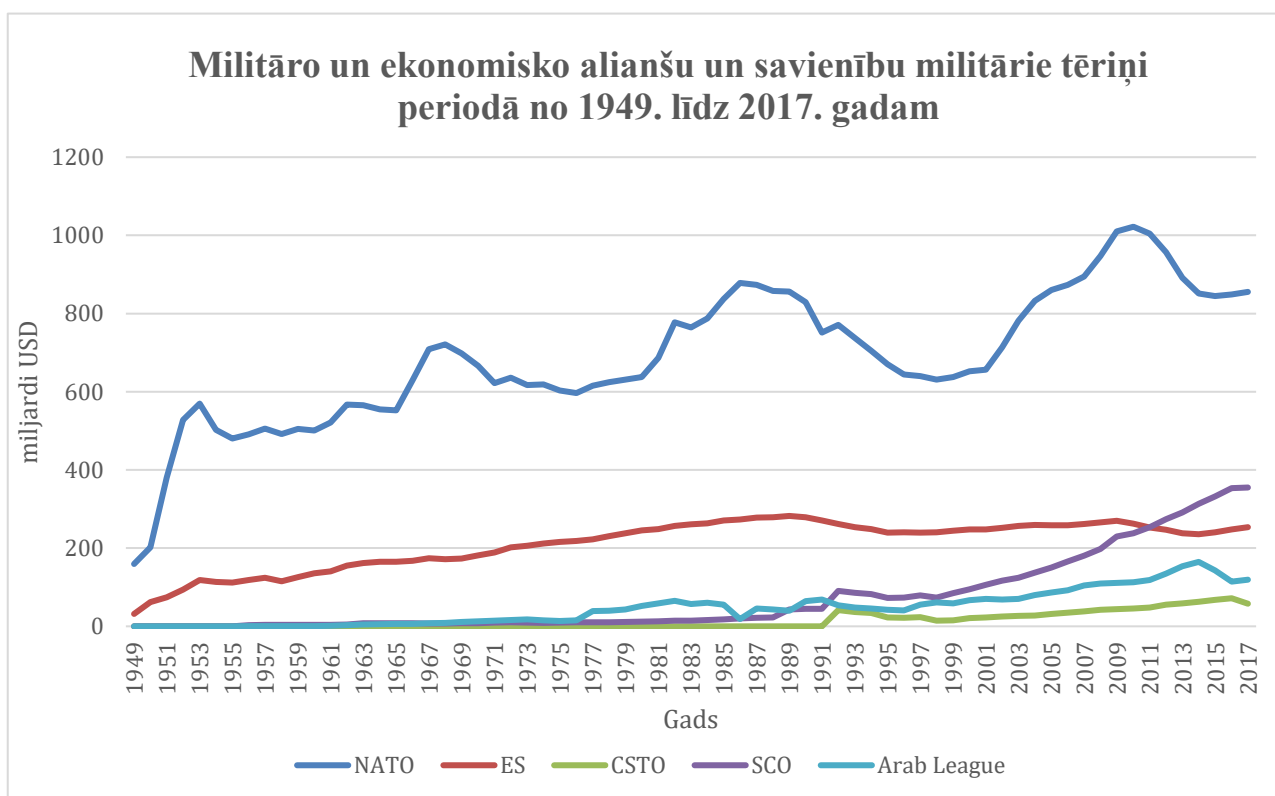
Avots: autora veidots, pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta datiem²⁶

Attēlā 2.4. varam redzēt, ka reģions, kas drošības un aizsardzības nozarē iegulda vislielākos līdzekļus ir Ziemeļamerika. Tomēr varam redzēt, ja vēsturiski šis reģions no

²⁶ SIPRI Military Expenditure Database *Data for world regions* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/databases/milex> (skatīts 6.05.2018.)

pasaules kopējiem tēriņiem sastādīja aptuveni 70%, tad šobrīd jau tas ir sarucis zem 50%, tomēr joprojām saglabājot līdera lomu. Darba autore uzskata, ka arī šajā grafikā varam saskatīt iepriekš pieminēto varas līdzsvaru, kur kādreiz reģionam bijis izteiktāks pārkums, šobrīd arī pārējās valstis cenšas tomēr tik smagi neatpalikt. Rietumeiropas tēriņi ir diezgan mēreni visu šo gadu laikā, un kā redzam attēlā mainās tikai minimāli, ar nelieliem kāpumiem un kritumiem, tomēr saglabājot savu lomu starptautiskajā tirgū. Kā arī varam novērot to, ka ir manāmi pieauguši Austrumāzijas militārās nozares izdevumi, kas arī ir viens no galvenajiem faktoriem kāpēc varam saskatīt Ziemeļamerikas tēriņu īpatsvara samazināšanos.

Tā kā vairums valstu ir kādas ekonomiskas vai militāras alianses vai savienības dalībvalsts, darba autore apskatīja arī šo alianšu militāro izdevumu tendences.

Att, 2.5. Militāro un ekonomisko alianšu un savienību militārie tēriņi periodā no 1949. līdz 2017. gadam

Avots: autora veidots, pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta datiem²⁷

Kā redzam attēlā 2.5. darba autore ir izvēlējusies apskatīt militāros tēriņus starp dažādām ekonomiskām un militārām aliansēm un savienībām. NATO tika izvēlēta kā viena no šīm aliansēm, jo pēc darba autores domām tā ir zināmākā un visplašāk pārstāvētā militārā

²⁷ SIPRI Military Expenditure Database *Data for all countries in local currency* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/databases/milex> (skatīts 6.05.2018.)

alianse, kuras viena no dalībvalstīm ir arī Latvija. Kā nākamā tika izvēlēta ES, jo arī tā ir plaši pārstāvēta savienība, ar lielu skaitu dalībvalstu, kā vēsturiski, tā arī mūsdienās ļoti nozīmīga savienība, ar dažādām struktūrām un lielu starptautisko ietekmi, kā arī tāpat kā NATO, arī ES Latvija ir viena no dalībvalstīm. Kolektīvās drošības līguma organizācija (CSTO) tika izvēlēta, jo lielākā tās dalībvalsts ir Krievija, tā neapšaubāmi ir svarīga valsts ar lielu ietekmi mūsdienu politiskajā un ekonomiskajā tirgū. Īpaši ar nesējamiem notikumiem Ukrainā (2014. gadā notikušo iebrukumu, un joprojām aktīvo kara darbību) un vēsturiskajiem notikumiem, kas saistīti ar Krieviju, tā pēc autores domām ir valsts, kura no drošības aspekta ir svarīgi aplūkot, un redzēt kādas tendences ir šīs lielvalsts militārajiem izdevumiem. Šanhajas Sadarbības organizācijas viena no dalībvalstīm arī ir Krievija, tomēr galvenais iemesls, kāpēc darba autore izvēlējās šo organizāciju, bija tāpēc, ka tās dalībvalsts ir Ķīna, kas mūsdienās ieņem ar vien nozīmīgāku lomu nozarē. Pēdējos gados straujāk pieaudzis Ķīnas militārās nozares budžets un kā rāda dažādi pētījumi, tad tā patiesi nopietni šobrīd veido kārtīgu militāro nodrošinājumu, tāpēc pēc autores domā, arī šī valsts šobrīd ir ļoti svarīgs šīs nozares dalībnieks, jo arī tieši Ķīna ir tā, kuras militārā budžeta pieaugums ir lielāks kā ASV. Un visbeidzot kā pēdējā savienība tika izvēlēta Arābu valstu līga, jo tā apvieno vairāk kā 20 austrumu valstis. Darba autore uzskatīja, ka svarīgi ir pievērst uzmanību Arābu valstīm, jo tās pārsvarā kontrolē naftas tirgu, kas savukārt ietekmē militārās nozares cenas. Ekonomikā viss ir savstarpēji saistīts, tāpēc darba autorei svarīgs likās šo valstu pārklājums, un sava veida politiskās savienības, lai izprastu kādas ir militāro izdevumu tendences šajās savienībās, jo kā iepriekš minēts, ik vienai no šīm savienībām ir patiesi liela ietekme uz dažādām sfērām un politiskiem jautājumiem, ne tikai reģionā, bet arī starptautiski.

NATO ir vadošā militārā alianse. Attēlā 2.5. mēs varam redzēt to, ka NATO ir alianse, kas militārajiem izdevumiem atvēlējusi visvairāk līdzekļu, ar dažādiem kāpumiem un kritumiem, tomēr tā ir līdere salīdzinājumā ar pārējām 4 savienībām. Tomēr redzam, ka smags kritums ir piedzīvots 90.gados un arī pēdējos gados manāms kritums, ko ietekmē ASV militārie tēriņi, jo tie arī ir NATO pamata balsts. Tāpēc svarīgs ir pieņemtais lēmums, ka NATO dalībvalstīm ir jāpalielina savi aizsardzības budžeti, līdz vismaz 2% no IKP, jo kā redzam attēlā, ja NATO pēdējos gados ir kritums, tad SCO ir ļoti straujš kāpums, sākot no 90.gadiem šai savienībai ir novērojums ļoti straujš kāpums, kuru, protams, ietekmē jau iepriekš minētais fakts, ka Ķīna turpina palielināt savu militāro budžetu un tēriņus. ES kopējā izdevumu līkne ir diezgan mērena, tomēr ar nelielu lejupslīdi, tāpēc arī pēdējos gadus ES viens no mērķiem ir attīstīt un uzlabot savienības drošības konceptu, veicinot ražošanu, galvenais mērķis ir izveidot vienotu sistēmu un likumdošanu, lai veicinātu ES kopējās drošības līmeņa celšanos. Un Arābu valstu

līga, kā arī CSTO ir manāms neliels pieaugums, tomēr salīdzinot ar citām aliansēm un savienībām šo savienību tēriņi ir samērā mazi salīdzinot tos ar citiem.

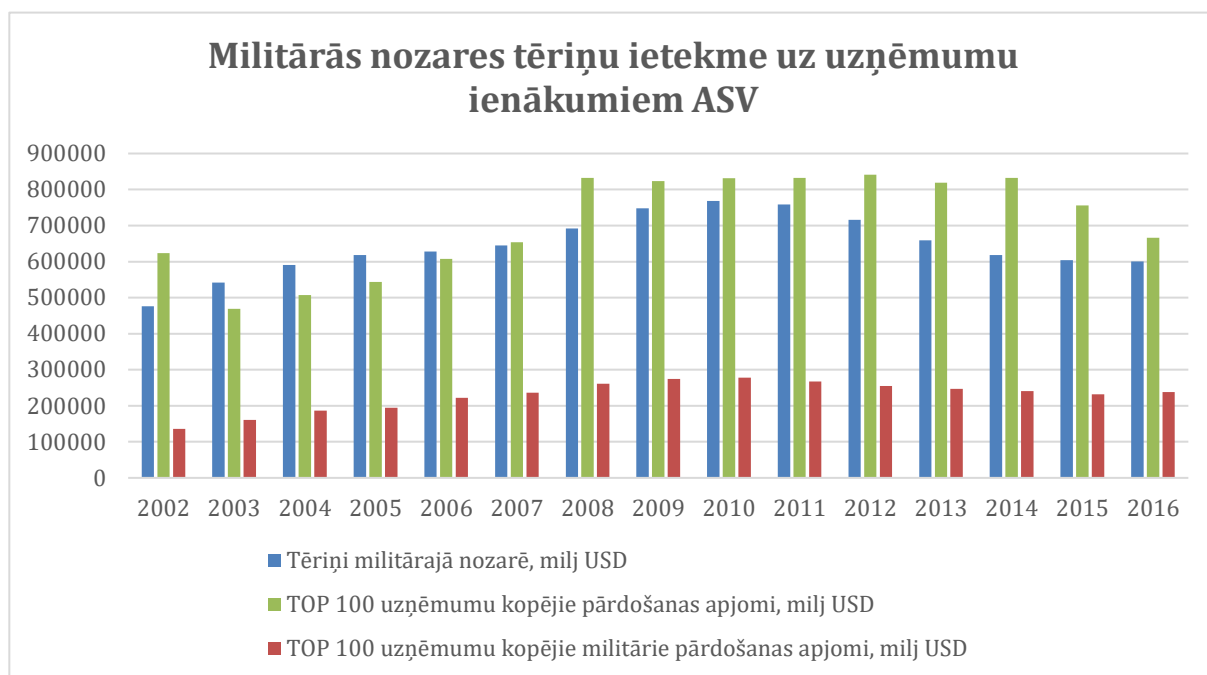
Kā redzams attēlos, pasaulē pēdējo, gandrīz 70, gadu laikā līdere militāro tēriņu apjoma ziņā ir ASV. Tas, ko varējām novērot šajos grafikos ir tas, ka šī ASV līdera poza joprojām ir saglabājusies, tomēr tā savus apmērus palēnām zaudē, jo ļoti straujš pieaugums militārajiem izdevumiem ir novērojams Ķīnai. Ķīnai novērojams visstraujākais pieaugums militārajiem tēriņiem un tāpēc arī ASV loma šajās tendencēs lēnām mazinās, bet ar vien svarīgāku lomu ieņem citas valstis. Grafikos var arī novērot ES gadiem ilgo sava veida mērenumu un stabilitāti, jo nav redzamas nekādas straujas izmaiņas, visi kāpumi un kritumi, kas novērojami ir diezgan paredzami. Pēc datiem par ģeogrāfiskajiem reģioniem, varējām novērot tendenci, ka katrā no šiem reģioniem ir viena vai divas valstis, kam novērojams daudz straujāks kāpums vai augstāks militāro izdevumu apjoms, izņemot Rietumeiropā, kur ir vairākas valstis ar lielākiem izdevumiem, tās arī ir valstis, kas ir politiski un ekonomiski spēcīgākas, un pārējām valstīm ir salīdzinoši līdzīga situācija.

2.2. Pasaules militārās ražošanas tendences

Militārā nozare ir ļoti plaša, un tās pastāvēšanu ietekmē dažādi faktori un viens no tiem ir aprīkojuma nodrošināšana. Tāpēc militārā rūpniecība ir ļoti plašs un ienesīgs bizness daudzām valstīm, jo nepārtraukti tehnoloģijas attīstās, mainās pieprasījums dažādām precēm, kā arī tās nepārtraukti tiek patērētas. Protams, militārajai nozarei netiek ražoti tikai ieroči, ir nepieciešami arī apģērbi, pārtika, medicīnas preces un citas preces un tehnoloģijas. Tāpēc ir dažādi lieli ražotāji, kas nodrošina nozari ar tai nepieciešamajām lietām.

Pēc datu apkopošanas darba autore novēroja, ka lielākās ražotāj valstis ir vairums tās valstis, kuras ir arī līderes militāro tēriņu ziņā. Diemžēl gan nav pieejami dati par Ķīnas militāro ražošanu, bet pēc pieejamās informācijas var secināt, ka arī viņi cenšas attīstīt savu nozari un ražošanu tās ietvaros.

Kā novērojams ASV ne tikai iegulda vislielākos līdzekļus militārajos tēriņos, bet visvairāk pārstāvētā valsts starp TOP 100 militārās nozares ražotājiem ir tieši ASV uzņēmumi.

Att. 2.6. Militārās nozares tēriņu ietekme uz uzņēmumu ienākumiem ASV

periodā 2002. – 2016. gadam

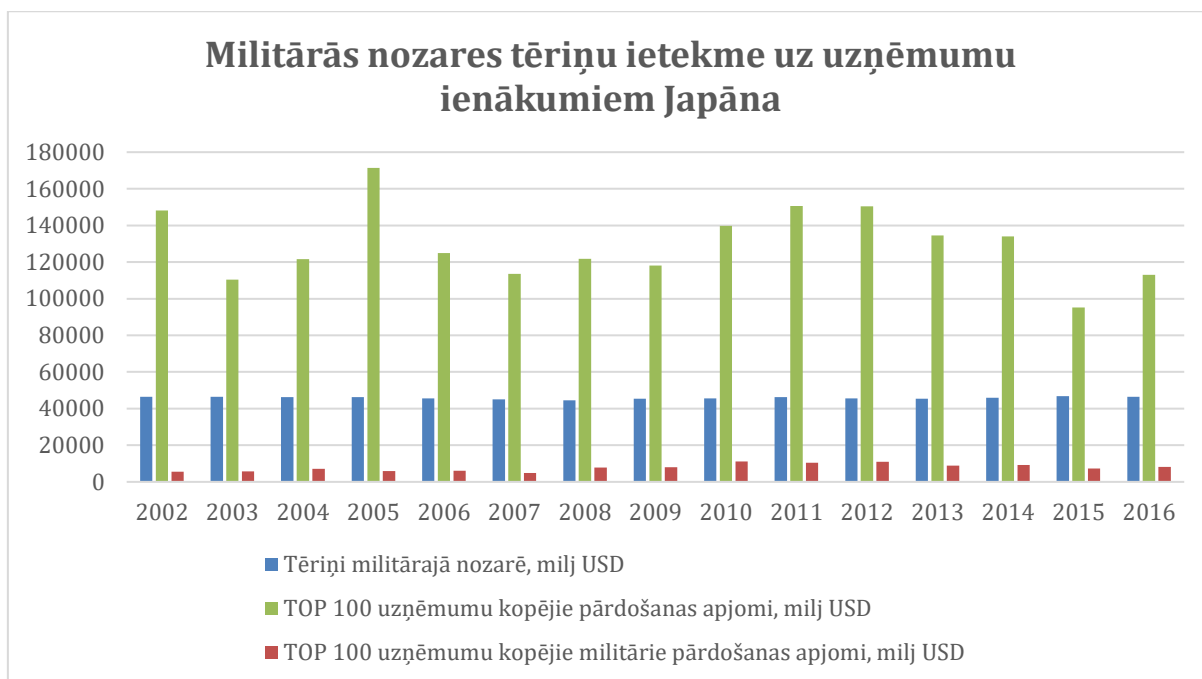
Avots: autora veidots, pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta datiem²⁸

Kā redzams attēlā 2.6. gandrīz visu periodu kopš 2002. līdz 2016. gadam ASV militārās nozares uzņēmumu, kuri ir vieni no TOP 100 ražotājiem pasaulē, pārdošanas apjomi pārsniedz valsts tēriņus militārajā nozarē. Šajā grafikā arī varam novērot to, cik liela nozīme ir divējādās lietošanas preču un tehnoloģiju ražošanas un attīstībai, kā arī uzņēmuma spējai pielāgoties dažādām jomām un atrast sev atbilstošo nišu, jo no šiem pārdošanas apjomiem, militārie pārdošanas apjomi ir vien neliela daļa, no kopējiem pārdošanas apjomiem.

ASV vēsturiski vienmēr centusies izveidot labas diplomātiskās attiecības ar Āzijas valstīm, īpaši Ķīnu. Diemžēl Ķīnas dati par tās lielākajiem militārajiem ražotājiem nav pieejami, bet darba autore ir izvēlējusies apskatīt Japānas situāciju, jo Japāna visiem asociējas ar ekonomisko brīnumu un tā ir ietekmīga valsts Āzijas reģionā. Jau vēsturiski Japāna ir pierādījusi, ka spēj trast risinājumu dažādām situācijām un ar savu ekonomisko izaugsmi pārsteigusi visu pasauli. Japānu arī bieži asociējam ar strauju tehnoloģiju attīstību un jaunu

²⁸ Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta oficiālā mājaslapa *The SIPRI Top 100 arms-producing and military services companies, 2016* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/publications/2017/sipri-fact-sheets/sipri-top-100-arms-producing-and-military-services-companies-2016> (skatīts 3.05.2018.)

produktu radīšanu. Japānas uzņēmumi, kas darbojas arī militārās nozares ražošanā ir tādi atpazīstami uzņēmumi kā Mitsubishi un Kawasaki, kas ir tiešām visā pasaulē atpazīstami zīmoli un ir iemantojuši patērētāju uzticību.

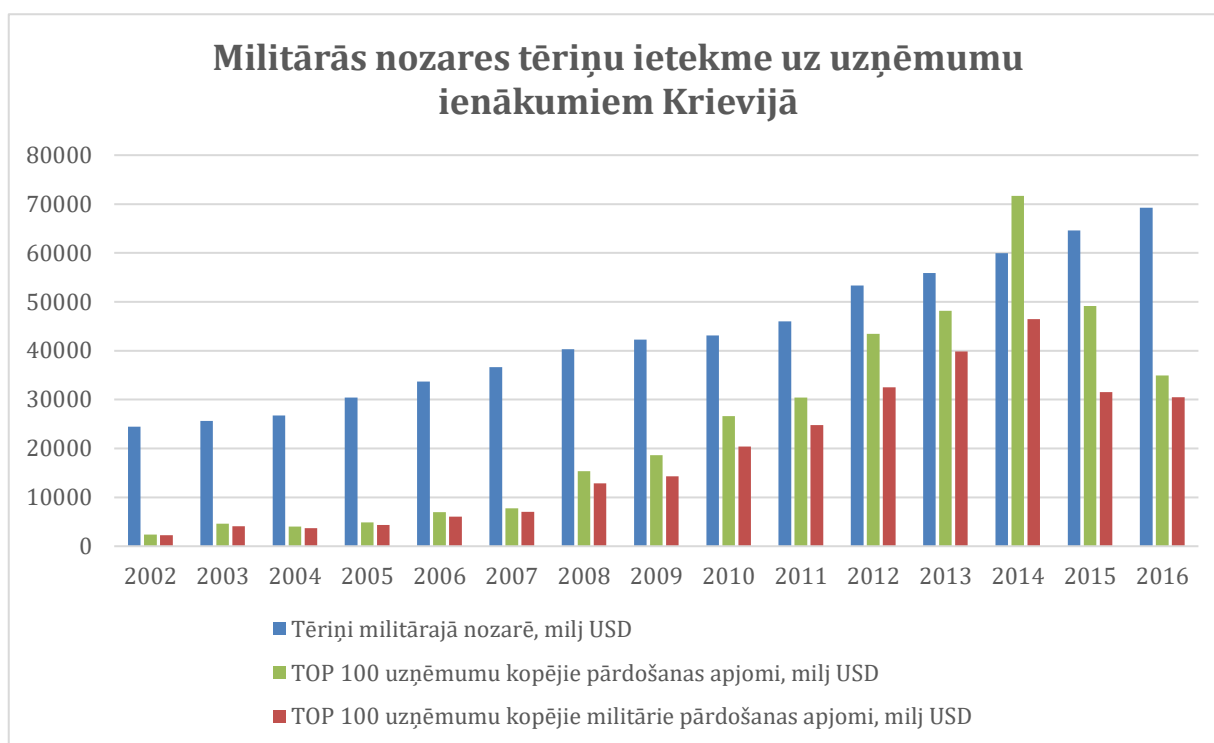
Att. 2.7. Militārās nozares tēriņu ietekme uz uzņēmumu ienākumiem Japāna laika periodā 2002. – 2016. gadam

Avots: autora veidots, pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta datiem²⁹

Japānu pārstāvošajiem uzņēmumiem novērojama specifika, ka pārdošanas apjomi ir daudz lielāki nekā valsts militārie izdevumi un pašu uzņēmumu militārie pārdošanas apjomi, to arī varam saskatīt attēlā 2.7.. Tas skaidrojams ar faktu, ka visi Japānas, pasaules topā, pārstāvētie uzņēmumi pastāv jau no otrā pasaules kara laikiem, kad tie kalpoja lielā kapacitātē tieši militārās nozares apgādei. Pēc kara dažādu ierobežojumu un konstitucionālu izmaiņu dēļ pieprasījums pēc militārās rūpniecības Japānā apsīka un šie uzņēmumi bija spiesti pārorientēties uz civilo sektoru. Tādejādi, šie Japānas uzņēmumi ir lielisks piemērs divējādā lietojuma tehnoloģiju un zināšanu pielietošanai, lai gūtu ekonomiskus panākumus ne-militārajā sektorā. Svarīgs faktors, protams, šajā situācijā ir uzņēmuma atpazīstamība pasaules tirgū. Jāmin, ka līdzīgas tendences valsts budžeta un pārstāvošo uzņēmumu pārdošanas apjomos novērojamas arī Vācijā, kuras uzņēmumiem ir līdzīga vēsture.

²⁹ Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta oficiālā mājaslapa *The SIPRI Top 100 arms-producing and military services companies, 2016* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/publications/2017/sipri-fact-sheets/sipri-top-100-arms-producing-and-military-services-companies-2016> (skatīts 3.05.2018.)

Tomēr dažādos reģionos, gan ģeogrāfiski, gan politiski šie uzņēmumi un to pārdošanas apjomu izmaiņu tendences ir ļoti atšķirīgas. Viens no atšķirīgajiem gadījumiem ir Krievijas militārās nozares tēriņi, ražošana un to tendences.

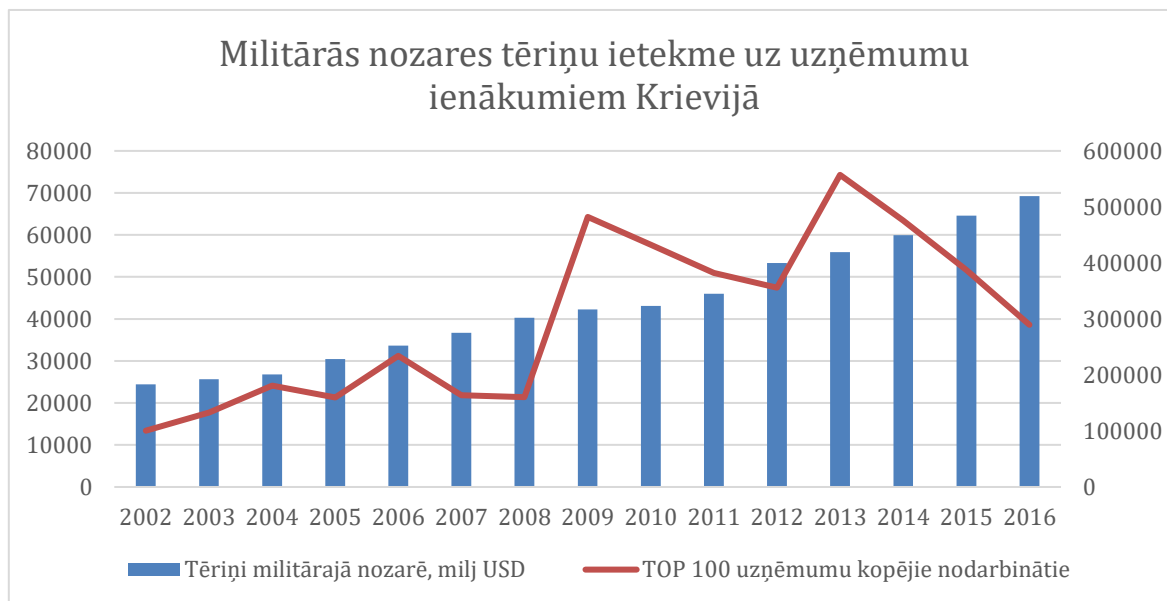
Att. 2.8. **Militārās nozares tēriņu ietekme uz uzņēmumu ienākumiem Krievija laika periodā 2002. – 2016. gadam**

Avots: autora veidots, pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta datiem³⁰

Atšķirībā no iepriekš apskatītajiem attēliem, mēs attēlā 2.8. varam saskatīt to, ka Krievijas gadījumā valsts militārie izdevumi ir krietni lielāki, par vadošo nozares uzņēmumu pārdošanas apjomiem. Tas, kas vēl ir atšķirīgs ir tas, ka tomēr lielākā daļa no pārdošanas apjomiem sastāda militārie pārdošanas apjomi. No šī mēs varam secināt ka Krievijai ir uzņēmumi, kas nodarbojas ar militāro rūpniecību, un to pārdošanas apjomi līdz 2014.gadam bija ar pieaugošu tendenci, bet pēc 2014. gada ir novērojams tas, ka militārie tēriņi turpina pieaugt, tomēr pārdošanas apjomi ir krietni samazinājušies. Šādi rādītāji pēc darba autores domām, parāda uz nozares sava veida negatīvu ietekmi uz ekonomiku vai kādām nopietnākām problēmām. Darba autore uzskata, ka šis pārdošanas apjoma kritums ir saistīts ar 2014. gada iebrukumu Ukrainā, un tam sekojošajām sankcijām pret Krieviju, kas līdz ar to ierobežo

³⁰ Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta oficiālā mājaslapa *The SIPRI Top 100 arms-producing and military services companies, 2016* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/publications/2017/sipri-fact-sheets/sipri-top-100-arms-producing-and-military-services-companies-2016> (skatīts 3.05.2018.)

ražošanas produktu plūsmu ārpus valsts, tas arī izskaidrotu ļoti straujo pārdošanas apjomu kritumu, jo šis valsts uzņēmumu vērtība starptautiskajā tirgū krietni mazinājās.

Att. 2.9. Militāro izdevumu ietekme uz nodarbinātību nozares TOP 100 uzņēmumos Krievijā, periodā no 2002. līdz 2016. gadam

Avots: autora veidots, pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta datiem³¹

Attēlā 2.9. mēs varam redzēt kāda ir kopsakarība starp militārajiem izdevumiem un bezdarbu militārās nozares vadošajos uzņēmumos. Tas kā šādu grafīku vēlētos redzēt valstis ir grafiks, kurā redzams militāro izdevumu pieaugums un līdz ar to arī augstāks nodarbinātības līmenis uzņēmumos. Tomēr Krievijas gadījumā saredzam pretējo, militārie izdevumi turpina pieaugt, kamēr nodarbinātībai ir novērojami vairāki strauji kritumi gadiem ejot. Protams, pēdējais no tiem ir 2014. gada kritums, kas sasaucas ar pārdošanas apjomu kritumu.

2.3. ES divējādās lietošanas preču eksporta kontroles sistēma

Divējāda lietojuma un ieroču tirdzniecības kontrole ir politika, ko valstis īsteno, lai kontrolētu militāro produktu un divējāda lietojuma preču starptautisko apriti, t. i., preces, programmatūru un tehnoloģijas, kurām ir potenciāls tikt izmantotām gan civilās, gan militārās

³¹ Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta oficiālā mājaslapa *The SIPRI Top 100 arms-producing and military services companies, 2016* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/publications/2017/sipri-fact-sheets/sipri-top-100-arms-producing-and-military-services-companies-2016> (skatīts 3.05.2018.)

vajadzībām un pielietojumam.³² Šo precu starptautiskā aprīte tiek ļoti stingri kontrolēta, lai mazinātu dažādus pastāvošos riskus, ka kāds šīs preces un tehnoloģijas varētu izmantot veidā, kas pārkāptu cilvēktiesības un nodarītu ļaunumu.

Ieroču kontroles funkcijas mainās no konfrontācijas uz kooperatīvu, un ieroču kontroles process kļūst aizvien politiskāks, novirzoties no globālā uz reģionālo perspektīvu.³³ Mūsdienās vairāki jautājumi paliek ar vien politiskāki, un cīņa par varu ar vien izteiktāka. Arī divējādās lietojamības preces un ieroču kontroles funkcijas nav izņēmums un ir politiski ļoti svarīgs faktors. Gan valstīm iekšienē, gan reģionā kopumā ir svarīgi saglabāt drošību un nepieļaut šādu preču pretlikumīgu plūsmu un izmantošanu ļauniem nolūkiem, kas ir liels drauds jebkuras valsts iedzīvotājiem mūsdienās. Lai Eiropai būtu lielāka ietekme, vajadzīga stipra un aktīva kopējā ārējā un drošības politika, kam, savukārt, vajadzīga konkurētspējīgāka un efektīvāka aizsardzības un drošības nozare. Tas, ka aizsardzības budžets Eiropā vairākkārt ir samazināts un aizsardzības tirgus joprojām ir sadrumstalots, apdraud Eiropas spēju uzturēt efektīvas aizsardzības spējas. Šie faktori apdraud arī aizsardzības rūpniecības konkurētspēju. Tie mazina arī Eiropas spēju novērst jaunus draudus patstāvīgi un iedarbīgi.³⁴ Tāpēc ES ļoti aktīvi strādā pie kopējās drošības politikas plāna izstrādes, lai veicinātu ne tikai ES valstu iekšējo drošību, bet savienības kopējo drošības līmeni.

Divējāda lietojuma precēm (ieskaitot programmatūru un tehnoloģiju) jābūt pakļautām efektīvai kontrolei, ja tās eksportē no Eiropas Kopienas. Divējāda lietojuma preču, galamērķu un vadlīniju kopējie saraksti ir būtiski elementi efektīvam eksporta kontroles režīmam.³⁵ Šādai kontrolei ir svarīgi, lai visas detaļas būtu atrunātas līdz pēdējam sīkumam, un sistēmā būtu principā neiespējami atrast trūkumus, jo šāds nodrošinājums samazina risku, ka kāds atradīs nepilnības sistēmā un atradīs veidu kā to apiet, tādējādi ļaujot šīm precēm u tehnoloģijām nonākt kādas trešās personas īpašumā.

Eiropas Savienībai (ES) ir bijusi vienota tiesiskā sistēma divējāda lietojuma eksporta kontrolei attiecībā uz precēm, kurām ir potenciāls tikt izmantotām gan militāros, gan civilos

³² Stockholm International Peace Research Institute oficiālā mājaslapa *Dual-use and arms trade control* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/dual-use-and-arms-trade-control> (skatīts 7.05.2018.)

³³ Zdzislaw Lachkowski; SIPRI Yearbook 1994 *Conventional arms control and security co-operation in Europe* Pieejams: <https://www.sipri.org/yearbook/1994/14> (skatīts 11.05.2018.)

³⁴ Eiropas Parlamenta oficiālā mājaslapa *The future of EU defence research* [tiešsaiste] Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/535003/EXPO_STU\(2016\)535003_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/535003/EXPO_STU(2016)535003_EN.pdf) (skatīts 6.05.2018.)

³⁵ Official Journal of the European Union *Setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items* COUNCIL REGULATION (EC) No 428/2009 Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:134:0001:0269:en:PDF> (skatīts 6.05.2018.)

mērķos, jau kopš 1990.gadiem.³⁶ Tomēr mainoties situācijai un tehnoloģijām attīstoties ir tikai pašsaprotami, ka šī sistēma ir jāatjauno, protams, svarīgi ir saglabāt to, ka tā ir kopīga visai ES, tomēr paši regulējumi un procesi ir nepārtraukti jāatjauno un jāpielāgo atbilstošajai situācijai.

Divējāda lietojuma preces ir preces, programmatūra un tehnoloģija, ko var izmantot gan civilajām, gan militārajām lietojumprogrammām. ES kontrolē divējāda lietojuma preču eksportu, tranzītu un starpniecību, lai ES varētu veicināt starptautisko mieru un drošību un novērstu masu iznīcināšanas ieroču (MII) izplatīšanos.³⁷ Šos masu iznīcināšanas ieroču izplatība un iespējama izveide ir patiesi aktuāla problēma, kas šobrīd satrauc ne tikai ES valstis, bet arī visu pārējo pasauli. Apzinoties šī brīža drošības draudu situāciju pasaulē šis risks nedrīkst tikt atstāts novārtā. Pēc autores domām, svarīgi ir vērsts sabiedrības uzmanību un valsts ierēdņu uzmanību šīm problēmām un jautājumiem, jo bieži vien mūsdienās varam novērot to, ka ne visu ir iespējams kontrolēt ar juridiski atrunātām lietām un ierobežojumiem. Kā viens no spilgtajiem piemēram var tikt pieminēts gadījums, kad Sīrijā tika izmantoti ķīmiskie ieroči, lai gan šāda darbība ir pretlikumīga un pārkāpj jebkāda veida cilvēktiesības, jo cilvēki tiek spīdzināti un nolemti lēnai, mokošai nāvei.

Jautājums par jau spēkā esošajiem ierobežojumiem tika pacelts 201.gadā pēc tā sauktā Arābu pavasara, kad vairāki NVO un mediju pārstāvji vērsa uzmanību, ka gan ES, gan ASV, gan citās valstīs ražotās preces nonāk valstīs, kur tās tiek izmantotas ļauniem nolūkiem un pārkāpj cilvēktiesības. Šis arī bija viens no pierādījumiem tam, ka sistēmā ir nepilnības, kas ir jālabo, lai šīs preces un tehnoloģijas nenonāktu valstīs, kur tās tiek ļaunprātīgi izmantotas. Lai gan darba autore vēlētos uzsvērt, ka svarīgi ir kontrolēt ne tikai preču un tehnoloģiju plūsmu starp valstīm un mazināt riskus tām aizplūst uz valstīm ārpus ES, bet kontrolēt arī to, pie kādiem cilvēkiem šīs preces var nonākt arī ES iekšienē, jo arī šeit pastāv risks, ka kāds šīs preces un tehnoloģijas var mēģināt izmantot ļaunprātīgi.

Kontroles tiek veiktas, ar licencēšanas sistēmas palīdzību, izmantojot dažādus licences veidus atkarībā no objektu jutīguma un iesaistītajiem galamērķiem. Atsevišķas darbības attiecas uz atsevišķām licencēm atsevišķiem sūtījumiem, kas norāda attiecīgo precī, galamērķi un galalietotāju. Uz citiem attiecas vispārīgas vai globālas licences vairākiem sūtījumiem, ko var

³⁶ Stockholm International Peace Research Institute Mark Bromley *Examining the Proposed Changes to the EU Dual-use Regulation* [tiešsaiste] Pieejams: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-01/sipri1712_bromley.pdf (skatīts 8.05.2018.)

³⁷ Eiropas Komisijas oficiālā mājaslapa *Dual-use trade controls*. [tiešsaiste] Pieejams: http://ec.europa.eu/trade/import-and-export-rules/export-from-eu/dual-use-controls/index_en.htm (skatīts 23.04.2018.)

piemērot dažādu preču, galamērķu un galalietotāju lokam.³⁸ Katrai preču grupai ir atšķirīgas licences, un atšķiras arī šo licenču piešķiršanas noteikumi un kritēriji. Uz katru preci un tehnoloģiju attiecas cita licence vai pat vairākas, tās var būt reģiona ietvaros vai arī globālas, atkarībā no preces vai tehnoloģijas veida un iespējamā riska.

Saskaņā ar Eiropas Komisijas Eksporta kontroles pārskatīšanas ceļvedi, daudzas nozares un to dalībnieki ir iesaistīti divējāda lietojuma preču ražošanā, kā piemēram, enerģētika, aviācija, aizsardzība un drošība, lāzeri un navigācija, telekomunikācijas, dzīvības zinātnes, ķīmijas un farmācijas nozares, ražošanas un materiālu apstrādes iekārtas, elektronika, pusvadītāju un skaitļošanas nozares.³⁹ Kā redzam, šīs ir nozares, kas nodrošina arī civilās nozares preču un tehnoloģiju apriti un nepārtrauktu attīstību. Līdz ar to saprotam, ka ļoti daudzi dažādu nozaru uzņēmumi tiešā vai netiešā veidā ir saistīti ar militāro nozari. Bieži vien daudzus uzņēmumus mēs nesaistām ar šo nozari un tās attīstību un pētniecību, lai gan tomēr šis uzņēmums ir tiešām svarīgs ķēdes posms nozares attīstībai. Kā arī šādi uzņēmumi veicina valsts drošības un aizsardzības nozares kā arī ekonomikas mijiedarbību un attīstību. Ja uzņēmums spēj apvienot civilo un militāro vajadzību noseģšanu ar savu preču klāstu, tas ir ieguvums uzņēmumam, arī valsts tādā situācijā ir ieguvēja, jo līdzekļi, kas paredzēti noteiktām precēm var tikt iegādāti no valstī esoša uzņēmuma, nevis to pašu preci iegādāties ārvalstīs, līdz ar to šī līdzekļu aprite notiek valsts iekšienē. Šādu uzņēmumu veiksmīga attīstība, un izplešanās starptautiskajā tirgū, protams, tāpat kā citu lielu uzņēmumu attīstība nes labumu valstij, jo uzņēmums valstij maksā nodokļus. Pēc darba autores domām ir ļoti svarīgi atrast šo līdzsvaru starp civilo un militāro nozari, jārod veids kā pēc iespējas optimālāk izmantot drošības un aizsardzības nozarei paredzētos līdzekļus. Attīstot nozari, tās preces, tehnoloģijas un sniegtos pakalpojumus, valsts pilda savu pamatfunkciju un nodrošina valsts drošību un aizsardzību. Pēc autores domām ir tikai loģiski, ka pēdējos gados ir novērojama tendence, ka šie militārie tēriņi palielinās, un vērojot šī brīža globālo situāciju, darba autore prognozē šīs tendences turpināšanos arī tuvākajos gados.

Eiropas Komisija 2016. gada septembrī iesniedza tiesību akta priekšlikumu, kurā iekļauti vairāki elementi, kas izraisījuši negatīvas reakcijas no nozares un vairākām ES dalībvalstīm, un tas radītu būtiskas izmaiņas ES divējāda lietojuma kontroles režīmā. Šie elementi bija: divējāda lietojuma preču definīcijas paplašināšana, lai iekļautu noteikta veida kiberuzraudzības

³⁸Stockholm International Peace Research Institute *The dual-use export control policy review: balancing security, trade and academic freedom in a changing world* [tiešsaiste] Pieejams: https://www.sipri.org/sites/default/files/EUNPC_no-48.pdf (skatīts 10.05.2018.)

³⁹ Eiropas Komisijas oficiālā mājaslapa *The EU Dual Use Export Control Regime* [tiešsaiste] Pieejams: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/february/tradoc_152181.pdf (skatīts 9.05.2018.)

tehnoloģijas; ES kontroles saraksts, kas pirmo reizi pārsniedz četru eksporta kontroles režīmu sarakstus; tā dēvētās nozvejas kontroles paplašināšana attiecībā uz neuzskaitītiem posteņiem, lai aptvertu posteņus, kurus var paredzēts izmantot cilvēktiesību vai starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumos, vai saistībā ar terorisma aktiem; un kritēriju paplašināšana, ko valstīm ir jāpiemēro, izvērtējot licenču pieteikumus, lai iekļautu jautājumus, kas saistīti ar cilvēktiesībām, starptautiskajām humanitārajām tiesībām un terorismu.⁴⁰ Eiropas Komisija 2016. gada septembrī publicēja ES divējāda lietojuma regulas ierosināto “pārstrādāto redakciju”, kas ir galvenais ES dalībvalstu kontroles instruments divējāda lietojuma preču tirdzniecībai. Priekšlikums, ko pašlaik izskata Eiropas Parlaments un Eiropas Savienības Padome, ir daļa no pārskata par regulu, kas tika uzsākta 2011. gadā. Paredzams, ka pārskatīšana noslēgsies ar jaunas regulas versijas pieņemšanu 2018. gada beigās vai 2019. gada sākumā.⁴¹ Tāpēc darba autore uzskata, ka analizēt šo kontroles sistēmu ir diezgan sarežģīti, jo pieejami pagaidām ir labojumi no 2016.gada, kas ir pagaidu redakcija, bet līdz galējam lēmumam un labojumiem vēl ir jāgaida un nav zināms, cik ļoti šī gala redakcija atšķirsies no 2016.gadā iesniegtajiem labojumiem.

⁴⁰Stockholm International Peace Research Institute oficiālā mājaslapa *SIPRI Yearbook 2017: Armaments, Disarmament and International Security* [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2017-09/yb17-summary-eng.pdf> (skatīts 20.04.2018.)

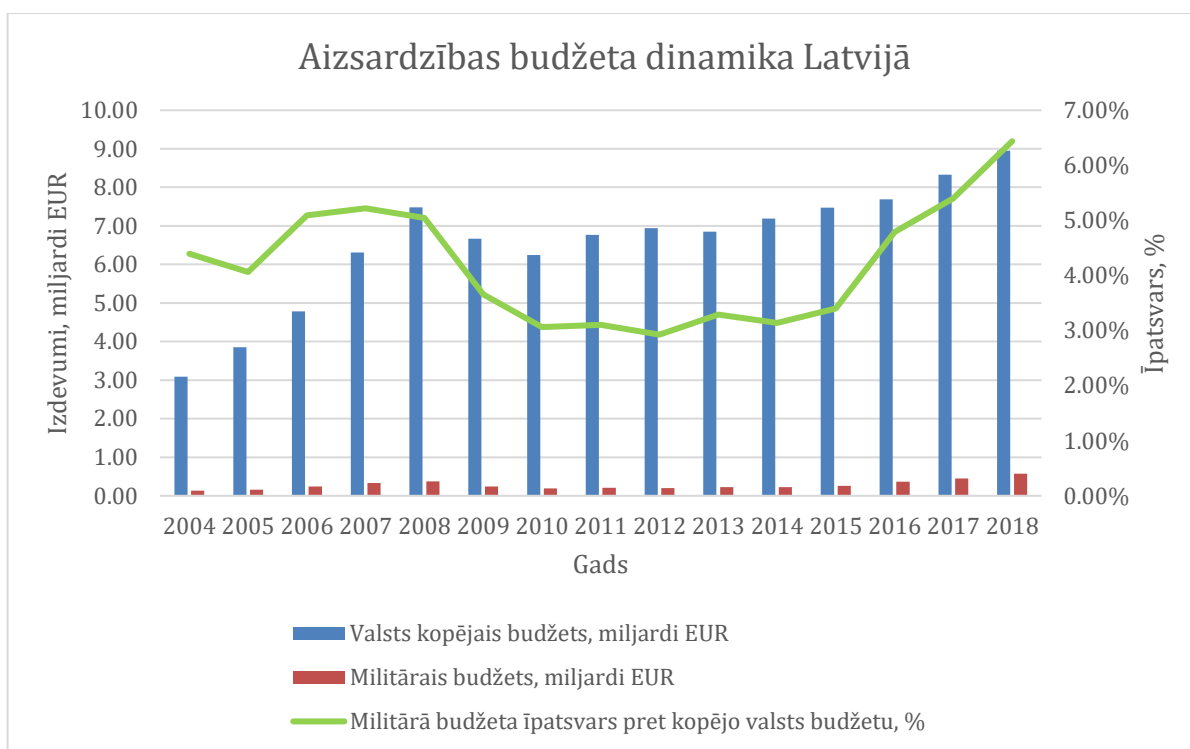
⁴¹ Stockholm International Peace Research Institute *EXPORT CONTROLS, HUMAN SECURITY AND CYBER-SURVEILLANCE TECHNOLOGY* [tiešsaiste] Pieejams: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-01/sipri1712_bromley.pdf (skatīts 10.05.2018.)

3. LATVIJAS DROŠĪBAS UN AIZSARDZĪBAS NOZARES EKONOMISKĀS SITUĀCIJAS ANALĪZE

3.1. Latvijas aizsardzības budžets un tā izmaiņas pēc iestāšanās NATO

Laika periods kopš iestāšanās NATO tika izvēlēts, jo

Apskatot Latvijas aizsardzības budžetu kopš iestāšanās NATO, darba autore nevarēja saskatīt budžeta pozīcijas, kas tiešā veidā varētu tikt sasaistītas ar zinātnes vai rūpniecības un attīstības nozarēm. Tomēr, ir atrodamas budžeta pozīcijas, kurās norādīti līdzekļi subsīdijām un dotācijām, kas varētu sasaukties ar šīm nozarēm.

Att. 3.1. Aizsardzības budžeta dinamika Latvijā laika periodā no 2004. līdz 2017. gadam

Avots: autora veidots, pēc Latvijas Republikas tiesību aktu datiem

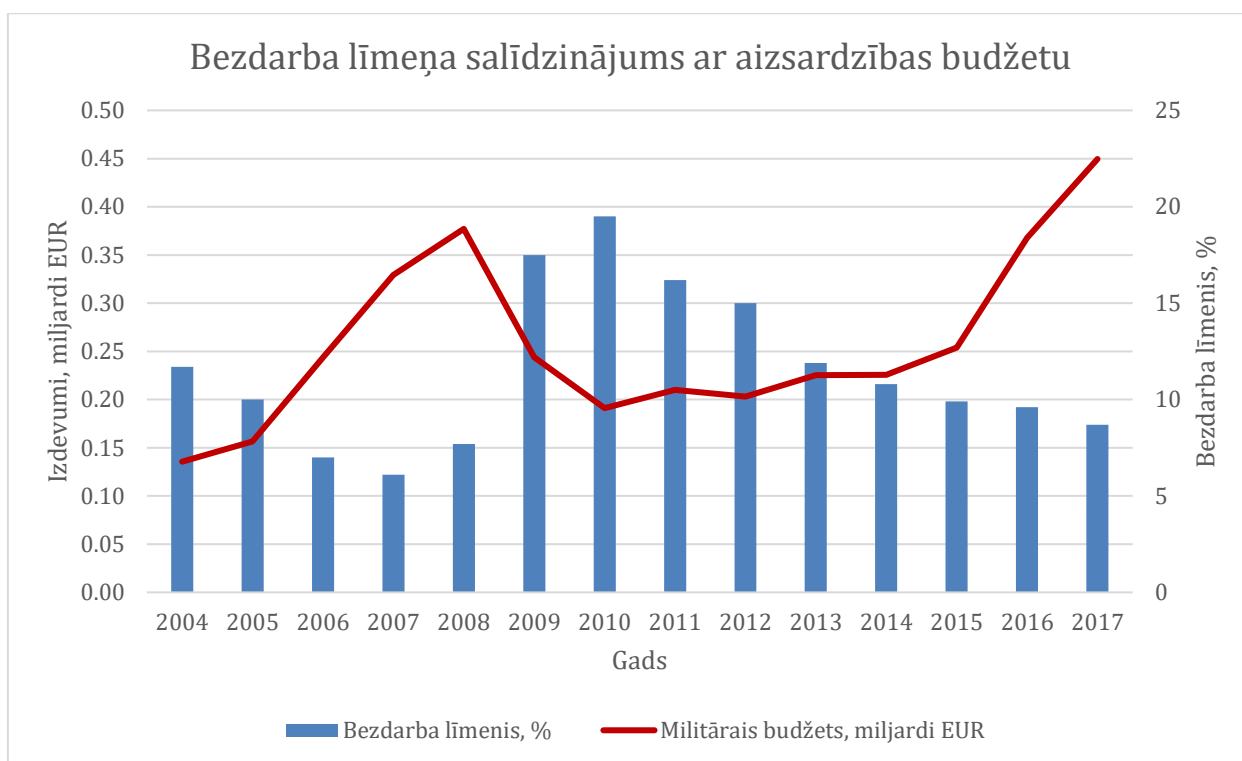
Attēlā 3.1. varam redzēt Latvijas aizsardzības budžeta dinamiku laika periodā no 2004. līdz 2018.gadam. Novērojams, ka valsts aizsardzības budžets šajā periodā sastādījis no 2,93-6,44% no valsts kopējā valsts budžeta.

**Valsts kopējā un militārā budžeta procentuālā izmaiņas pret iepriekšējo gadu,
laika periodā no 2005. līdz 2018. gadam**

	Valsts kopējā budžeta izmaiņa pret iepriekšējo gadu, %	Militārā budžeta izmaiņa pret iepriekšējo gadu, %	Militārā budžeta izmaiņa pret iepriekšējo gadu, miljoni EUR
2005	25,0	15,6	21,1
2006	24,1	55,4	86,8
2007	31,9	35,2	85,8
2008	18,5	14,5	47,9
2009	-10,8	-35,4	-133,3
2010	-6,4	-21,6	-52,8
2011	8,4	9,9	19,0
2012	2,6	-3,3	-6,9
2013	-1,3	11,0	22,3
2014	4,9	0,1	0,3
2015	3,9	12,5	28,2
2016	2,9	44,9	114,0
2017	8,3	22,2	81,6
2018	7,5	28,2	126,8

Avots: autora veidots, pēc Latvijas Republikas tiesību aktu datiem

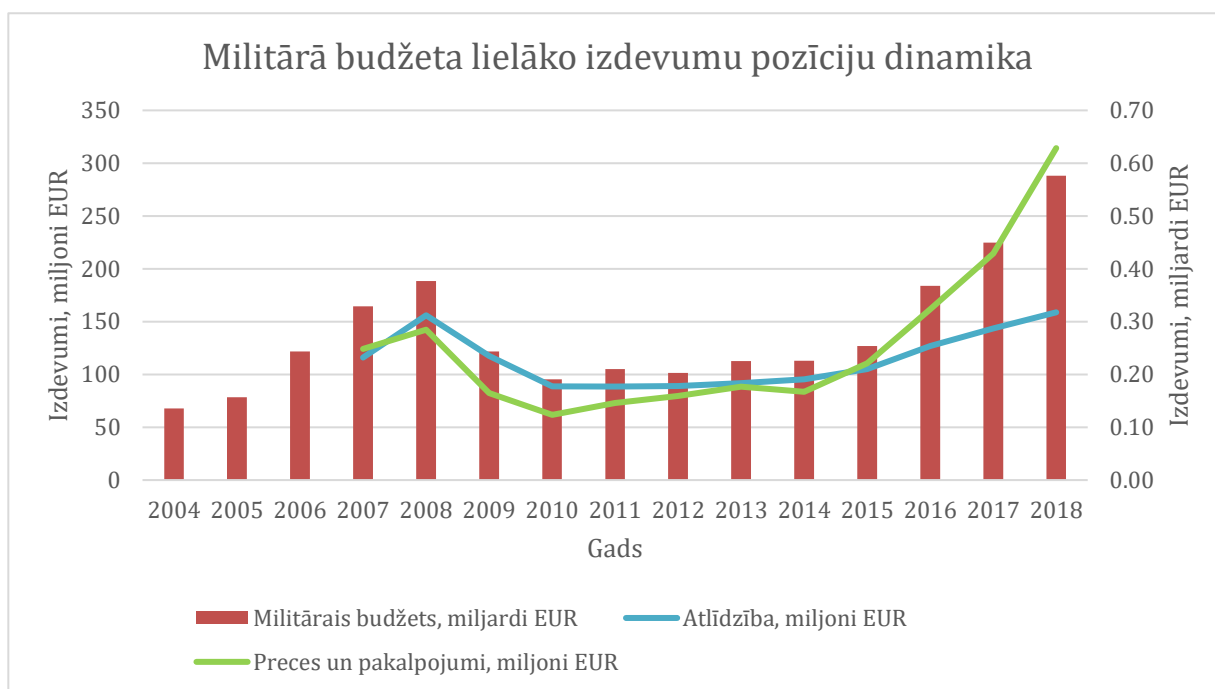
Tabulā 3.1. varam redzēt valsts kopējā un valsts militārā budžeta izmaiņas pret iepriekšējo gadu, laika periodā no 2005. līdz 2018. gadam. Ņemot vērā aizsardzības nozares nozīmi un stabilitātes nepieciešamību tās finansēšanā, vairāku simtu miljonu svārstības aizsardzības budžetā, kā tas uzskatāmi redzams Tabulā 3.1. nav vērtējamas pozitīvi. Tas traucē izstrādāt un implementēt ilgtermiņa mērķus, stratēģiju un programmas, kurās šo finansējumu izmantot, piemēram, darba vietu izveidē vai rūpniecības un zinātnes projektu atbalstīšanā.

Att. 3.2. Bezdarba līmeņa salīdzinājums ar aizsardzības budžetu, laika periodā no 2004. līdz 2017. gadam

Avots: autora veidots, pēc Latvijas Republikas tiesību aktu datiem un centrālās statistikas pārvaldes datiem (*grafika izveidē izmantoti vairāk kā 30 informācijas avoti, kas norādīti izmantotās literatūras avotu sarakstā*)

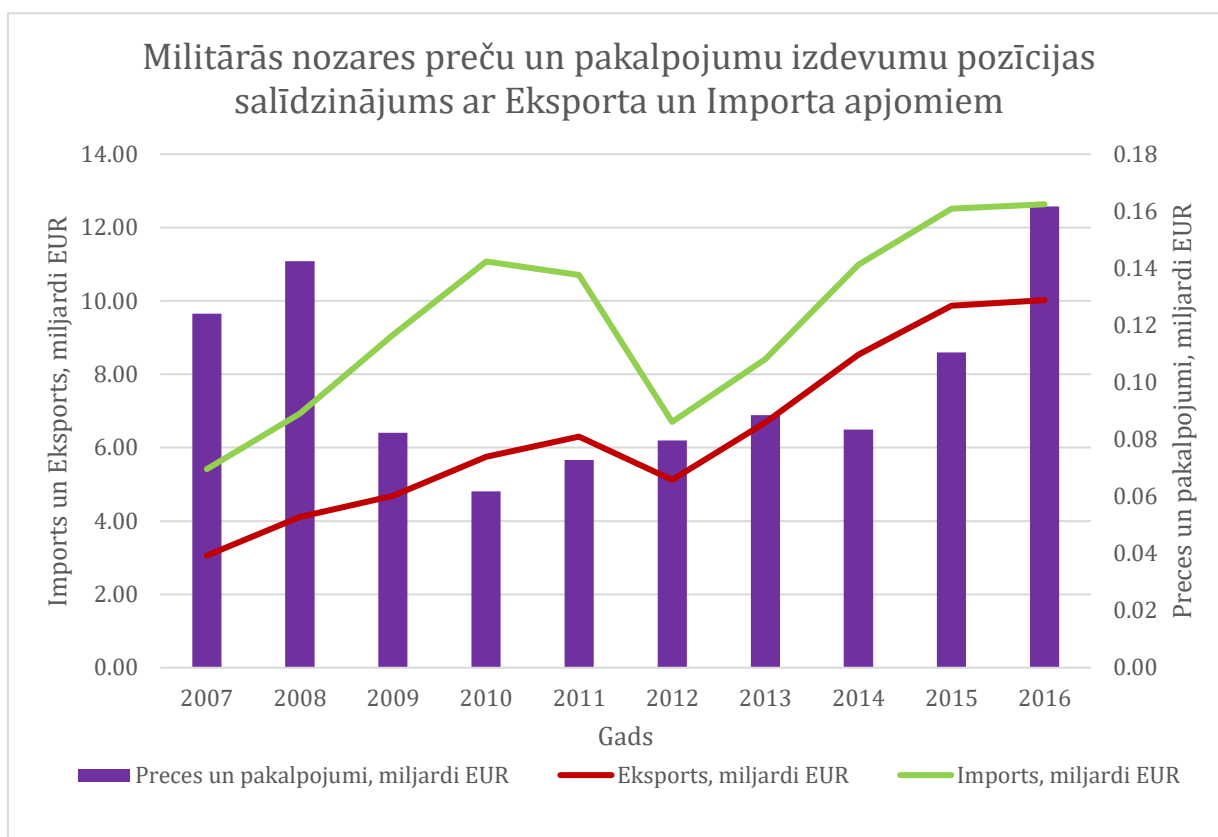
Attēlā 3.2. attēlots bezdarba līmenis salīdzinājumā ar militārās nozares budžetu. Novērojama tendence, ka pieaugot militārās nozares budžetam bezdarba līmenis krītas, turpretim, sarūkot nozares budžetam, bezdarba līmenis pieaug. Saprotot, ka militārās nozares budžets ir, lai gan svārstīgi, joprojām, saistīts ar valsts kopējo budžetu, šī militārā budžeta izmaiņu tendences norāda uz vispārēju ekonomiskās vides stāvokli, kas ietekmē kopējo nodarbinātību valstī. Tomēr, protams, aizsardzības budžeta pieaugums nav vienīgais faktors, kas šajā laika periodā ir ietekmējis bezdarba līmeņa krišanos, bet neapšaubāmi varam redzēt kopsakarību starp šiem diviem rādītājiem.

Att. 3.3. Militārā budžeta lielāko izdevumu pozīciju dinamika; 2004. – 2018. gadam

Avots: autora veidots, pēc Latvijas Republikas tiesību aktu datiem

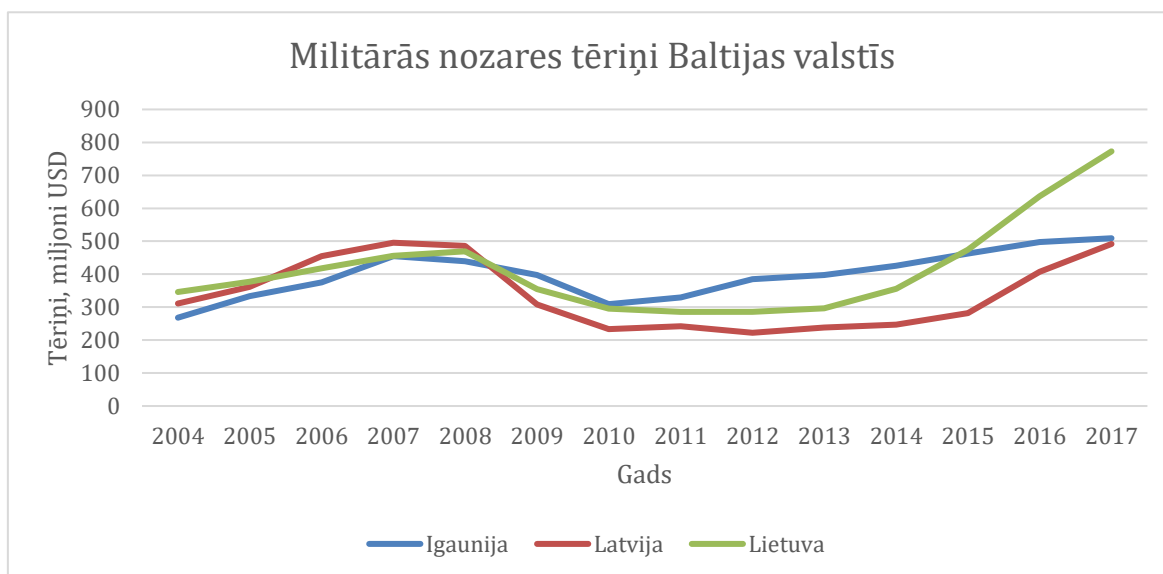
Lai rastu labāku priekšstatu par militārās nozares finansējuma ietekmi uz darbavietām, Attēlā 3.3. attēlota lielāko militārā budžeta izdevumu pozīciju dinamika. Redzams, ka *Atlīdzība*, pozīcija, kas sevī ietver arī nozarē izmaksātās algas, mainās salīdzinoši gausi un, ka militārā budžeta pēdējo gadu pieaugumu proporcionāli vairāk apgūst preču un pakalpojumu finansēšanā. Pietam, pieaugums *Atlīdzība* pozīcijā var tikt skaidrots arī ar dažādu citu apakšpozīciju izmaksu kāpumu un minimālās algas pieaugumu šajā periodā. Līdz ar to, jāsecina, ka ieguvums darba vietu izveidē, palielinot militāro budžetu, ir neproporcionāli mazs.

Att. 3.4. Militārās nozares preču pakalpojumu izdevumu pozīcijas salīdzinājums ar eksporta un importa apjomiem, laika periodā 2007. – 2016. gadam

Avots: autora veidots, pēc Latvijas Republikas tiesību aktu datiem un centrālās statistikas pārvaldes datiem (*grafika izveidē izmantoti vairāk kā 30 informācijas avoti, kas norādīti izmantotās literatūras avotu sarakstā*)

Taču darba vietu nodrošināšana var notikt arī pastarpināti, caur pirktajiem pakalpojumiem un precēm. Lai novērtētu ietekmi, cik lielā mērā, investējot līdzekļus militārās nozares preču un pakalpojumu iegādē, tiek patērētas lokāli ražotās preces un lokāli piedāvātie pakalpojumi, tādejādi radot darba vietas un sekmējot industrijas attīstību, attēlā 3.4. ir attēloti valsts eksporta un importa apjomi salīdzinājumā ar militārā budžeta preču un pakalpojumu pozīcijas izmaksām. Attēlā redzams, ka militārā budžeta tēriņi preču un pakalpojumu pozīcijā ir par divām lieluma kārtām mazāki nekā eksporta un importa apjomi. Tas vien liecina, ka šo tēriņu ietekme eksporta un importa apjomos ir niecīga un grūti konstatējama. Arī apskatot attēlā 3.4. redzamo dinamiku, nav novērojamas uzskatāmas mijiedarbības tendences.

Att. 3.5. Militārās nozares tēriņi Baltijas valstīs

Avots: autora veidots, pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta datiem ⁴²

Tā Latvijai tomēr visciešākā sadarbība jau vēsturiski ir bijusi ar mūsu kaimiņiem Lietuvu un Igauniju, darba autore salīdzināja ar militāro tēriņu apjomus Baltijas valstīm. Sākotnēji varētu likties, ka lielākā tērētāja varētu būt Igaunija, jo tās aizsardzības budžets ir jau virs 2% no IKP, tomēr kā redzam attēlā 3.5. vislielākie tēriņi ir Lietuvai, kurai kā redzams ir bijis straujš tēriņu pieaugums, sākot no 2014.gada, tikmēr Igaunijas situācija ir vairāk vienmērīga un diezgan balansēta, protams, tāpat kā pārējām Baltijas valstīm novērojams izdevumu strauja samazināšanās globālās ekonomiskās krīzes laikā.

Kā varam secināt no 3.5. attēlā redzamajiem datiem, Latvija šobrīd, salīdzinot ar citām Baltijas valstīm, tērē mazāk militārajai nozarei, tomēr arī ir novērojams pieaugums šiem izdevumiem. Tomēr redzam arī to, ka kāpumu un kritumu tendences Baltijas valstīm ir diezgan līdzīgas.

3.2. Militārās industrijas veidošanās Latvijā

Analīze rāda, ka Latvijā aizsardzības rūpniecības nozare nepastāv tās tradicionālajā izpratnē (ieroču sistēmu, munīcijas un militāro preču ražošana). Lielāko daļu analīzē iekļauto nozaru pārstāv uzņēmumi, kas aizsardzības tirgos var piedalīties netieši - piegādājot bruņotajiem spēkiem civila rakstura preces vai darbojoties starptautiskajās aizsardzības rūpniecības piegādes ķēdēs.

⁴² SIPRI Military Expenditure Database *Data for all countries from 1988–2017 in constant (2016) USD*

[tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/databases/milex> (skatīts 6.05.2018.)

Kopš 2004.gada Latvija ir NATO locekle. Tas rada potenciālu tirgu produktiem un pakalpojumiem, ko piedāvā Latvijas uzņēmumi. Analīze rāda, ka šis potenciāls joprojām netiek plaši izmantots, jo uzņēmumu skaits, kas ir reģistrējušies kā piegādātāji NATO sistēmas ietvaros, ir neliels. Daļēji cēlonis tam ir meklējams Latvijas rūpniecības struktūrā, kas nepiedāvā militāra rakstura preces. Pētījumā noskaidrots, ka Latvijas metālizstrādājumu, specifisku elektrisko, optisko un sakaru iekārtu ražošana ir nozares, kas varētu aktīvāk rēķināties ar NATO tirgu. IT pakalpojumu un celtniecības nozares arī spēj atbilstošā līmenī piedāvāt savus pakalpojumus NATO un ES valstu bruņotajiem spēkiem.

Relatīvi liels īpatsvars Latvijas rūpnieciskajā ražošanā ir dažādu komplektējošo daļu un komponentu ražošanai un ražošanai pēc iepriekšēja pasūtījuma. Pētījumā analizēts Latvijas uzņēmumu potenciāls darboties kā apakšuzņēmējiem aizsardzības rūpniecības piegādes ķēdēs. Ir vairāki piemēri par Latvijas uzņēmumu iesaistīšanos piegādēs piegādājot sastāvdaļas un materiālus, kurus izmanto aizsardzības rūpniecībā. Attiecībā uz piegādēm vislielākais potenciāls sadarbībai ar aizsardzības rūpniecību ir metālapstrādei un elektriskā un optiskā aprīkojuma ražošanai. Kaut gan Latvijā nav tieši pārstāvēta aizsardzības rūpniecība, pētījuma „Militārās rūpniecības attīstības iespējas Latvijā” rezultātā secināts, ka aizsardzības tirgi paver papildu iespējas Latvijas rūpniecībai, īpaši eksporta tirgus Latvijas precēm un pakalpojumiem. Pētījums neiesaka mākslīgi attīstīt militāro ražošanu uz valsts politikas vai investīciju bāzes, bet gan veidot to, izmantojot pašreizējās iespējas, kuras var turpmāk attīstīt kā papildu izdevības, izmantojot aizsardzības tirgus.⁴³ Arī šajā pētījumā redzams, ka uzsvars tiek likts uz jau esošo kompetenču attīstību un aktīvāku iesaisti. Kā darba autore jau iepriekš ir vairākkārt minējusi, tad īpaši svarīgs ir valsts atbalsts un ieinteresētība nozares attīstībā.

Latvijas industrijas, kas sniedz pakalpojumus vai ražo produktus drošības un aizsardzības vajadzībām pārstāv visplašāko nozaru spektru, sākot no pārtikas ražotājiem un beidzot ar virszemes novērošanas programmatūras izstrādātājiem. Industrijas strādā orientējoties uz stabilu pasūtījumu un izstrādā savus produktus saskaņā ar valsts un starptautisko iestāžu ilgtermiņa plāniem. Valsts aizsardzības koncepcijā, kuru Saeima pieņēma 2012.gada 10.maijā, ir noteikts, ka līdz 2020.gadam valsts aizsardzībai paredzētā finansējuma apjomam ir jāpalielinās līdz 2% no IKP. Kā mēs zinām, 2018.gadā šis mērķis tika sasniegts un Latvijas aizsardzības budžets ir sasniedzis 2% no valsts IKP. Tāpat šajā koncepcijā iekļauta tēze par Aizsardzības ministrijas iesaistīšanu Latvijas tautsaimniecības attīstībā, veicot militāra

⁴³ Latvijas Nacionālo Bruņoto spēku oficiālā mājaslapa *Pētījuma „Militārās rūpniecības attīstības iespējas Latvijā” kopsavilkums* [tiešsaiste] Pieejams: <http://www.mil.lv/Aktualitates/Aktualitates/2009/09/03-09-2009-2.aspx> (skatīts 11.05.2018.)

rakstura iegādes. Tieši uz iegādēm ir plānots novirzīt līdz 20% no Nacionālo bruņoto spēku finansējuma.

Faktors, kas vislielākā mērā ietekmē industriju attīstību ir vispārējā attieksme pret drošības jautājumiem gan politiskā līmenī, gan iedzīvotāju sadzīvē. Drošības jautājumiem pievēršam uzmanību ārkārtas situācijās, kad jau "jādzēš ugunsgrēks". FSDI Latvia jau šobrīd praktiski apliecina, ka investīcijas drošībā nav tikai izdevumi, bet tie ir ieguvumi cilvēku dzīves kvalitātei un tautsaimniecībā gan saražotos produktos, darba vietās, nodokļos, gan nākotnes eksporta produktos un zinātniskajos atklājumos.

FSDI Latvia biedri jau šobrīd ir piegādātāji dažādu valstu armijām, Latvijas Universitātes un Rīgas Tehniskās universitātes pētnieki strādā starptautiskos projektos. FSDI Latvia seko līdzi Eiropas kopējās drošības un aizsardzības politikai, NATO dalībvalstu un partnervalstu rīcībspēju attīstības plāniem un iesaistāmies Eiropas Aizsardzības aģentūras un NATO konsultatīvajās struktūrās un projektos. Starptautiskajā līmenī esam ieinteresēti savlaicīgi būt informēti par starptautisko organizāciju vai valstu plānotajiem pasākumiem, kā arī rast sadarbības partnerus konkrētu pasūtījumu izpildē. ⁴⁴ LR Aizsardzības ministrija šobrīd sadarbojas ar vairākiem Latvijas zinātniskajiem institūtiem un centriem. Šobrīd ir noslēgta Vienošanās par Latvijas Zinātņu akadēmijas un Aizsardzības ministrijas sadarbību zinātniskās pētniecības ekspertīžu veikšanā, kā arī sadarbības līgumi par sadarbību izglītībā, zinātnē un tehnoloģijās ar Latvijas vadošajām augstskolām – Rīgas Tehnisko universitāti, Latvijas Universitāti, Latvijas Lauksaimniecības universitāti un Rīgas Stradiņa universitāti. Aizsardzības ministrija ir izvērsusi sadarbību ar aizsardzības industriju – Latvijas Drošības un aizsardzības industriju federācijas personā. ⁴⁵ Diemžēl ministrijas mājaslapas sadaļā zinātniskā darbība, pie apakšnodaļas “realizētie projekti” ir atrodami vien pāris projekti, un jaunākie dati ir par 2010. gadu. Tomēr LR Aizsardzības nozares militārās zinātnes, pētniecības un tehnoloģiju vadlīnijās 2016. – 2024. gadam ir likts liels uzsvars uz pētniecības attīstību, divējādās lietošanas pētniecību, uzsvars tiek likts arī uz pētījumiem par materiāltehnisko līdzekļu dzīvescikla izmaksu samazināšanu, lai nodrošinātu šo līdzekļu iegādes efektivitāti. ⁴⁶

⁴⁴ Latvijas Drošības un aizsardzības industriju federācijas oficiālā mājaslapa [tiešsaiste]

Pieejams: <http://www.federacija.lv/lv/par-federaciju> (skatīts 24.04.2018.)

⁴⁵ LR Aizsardzības ministrijas oficiālā mājaslapa *Zinātniski pētnieciskā darbība* [tiešsaiste] Pieejams: http://www.mod.gov.lv/lv/Par_aizsardzibas_nozari/Zinatne.aspx (skatīts 13.05.2018.)

⁴⁶ Pielikums aizsardzības ministra 2016. gada 13. aprīlī pavēlei Nr. 79 *Aizsardzības nozares militārās zinātnes, pētniecības un tehnoloģiju vadlīnijas 2016. – 2024. gadam* [tiešsaiste]

Pieejams: http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Aktualitates/Publikacijas/pav_073%20pielikums.ashx (skatīts 14.05.2018.)

«Mums patīk atkārtot, ka esam maza valsts un savas militārās industrijas mums nav. Bet tā nav taisnība,» uzsver Aizsardzības ministrijas pārstāvis Mārtiņš Mežulis. Militārajā jomā izmantojamas produkcijas ražošana Latvijā pastāvējusi jau gadu desmitiem, turklāt ražojot izstrādājumus ar augstu pievienoto vērtību un lielu daļu no saražotā eksportējot. Latvijā gan nav uzņēmumu, kas strādā tikai un vienīgi militārā resora vajadzībām, taču tādu nav daudz arī citur pasaulē. Ja nav runa par ļoti specifiskiem, tikai armijas vajadzībām izmantojamiem izstrādājumiem, tad lielākoties uzņēmumi ražo preces ar tā saukto divējādo lietojumu — tās ir piemērotas gan civilajai jomai, gan militārajiem mērķiem, bet ar nelielām modifikācijām.⁴⁷ Kā redzam Latvijā militārā rūpniecība pagaidām pārsvarā balstās uz divējādās lietojamības precēm un tehnoloģijām, kas pēc darba autores domām arī ir atbilstošākais modelis Latvijai, tomēr tas, kas ir svarīgi, ir valsts lielāka iesaiste un atbalsts šiem industrijas uzņēmumiem. Nepietiek vien ar to, ka šādi uzņēmumi Latvijā pastāv, ja valsts vēlas, lai līdzekļi, kas paredzēti šādām precēm paliek valsts aprītē, tad svarīgi ir informēt par šo preču un tehnoloģiju nepieciešamību arī uzņēmumus, lai tie spētu laicīgi sagatavoties iepirkumu konkursiem un nodrošināt nepieciešamās lietas. Protams, arī daudzu uzņēmumu attīstībā ir nepieciešams valsts finansiālais atbalsts, lai uzņēmums spētu attīstīties tālāk. Jārada nozares attīstībai draudzīga vide, jāinformē sabiedrība par nozares nepieciešamību un jāstrādā pie tās strukturētas izveides, ar pamatu Latvijā un pietiekami lielām iespējām šeit attīstīties, lai konkurētu arī ar ārvalstu uzņēmumiem un uzvarētu ne tikai iepirkumu konkursos ne tikai Latvijā, bet arī starptautiskajā tirgū.

NATO iepirkumi ir viens no veidiem kā attīstīt militāro nozari. Aizsardzības ministrija par vienu no būtiskākajiem uzdevumiem uzskata vietējo uzņēmēju maksimālu iesaisti nozares iepirkumos, kā arī atbalstu to iesaistei NATO iepirkumos. Tiek attīstīta sadarbība arī ar citām valsts iestādēm, kam ir liela pieredze darbā ar ārzemju uzņēmējiem, piemēram, ar Latvijas Investīciju un attīstības aģentūru. Papildus tiek attīstīta un stiprināta sadarbība ar dažādām uzņēmēju apvienībām, primāri sadarbojoties ar Latvijas Drošības un aizsardzības industriju federāciju, kā arī ar Latvijas Darba devēju konfederāciju, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru un pārtikas ražotāju apvienībām (LOSP, PUF). Papildus Aizsardzības ministrija aktīvi strādā pie tā, lai laikus informētu uzņēmumus par iespējām iesaistīties iepirkumos, un ir jau sagatavots un publicēts plānoto iepirkumu saraksts. Notiek arī darbs pie uzņēmēju informēšanas par iepirkumiem jau to plānošanas jeb tirgus izpētes posmā, proti, ir plānots, ka iepirkumu tirgus izpēte tiks publicētas mājaslapā. Vietējo ražotāju iesaiste aizsardzības nozares nodrošināšanā

⁴⁷ Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas militārais žurnāls “Tēvijas sargs” *Aizsardzības nozare gaida vietējo uzņēmēju* [tiešsaiste] Pieejams: <http://www.tevijassargs.lv/ts/aizsardzibas-nozare-gaida-vietejo-uznemeju/> (skatīts 5.05.2018.)

ir būtisks uzdevums gan izdevīguma, gan drošības un vietējās ekonomikas attīstības dēļ, tāpēc jācer, ka to sapratīs un atbalstīs arī citas valsts iestādes, kas ir iesaistītas iepirkumu procesu kontrolē un vērtēšanā, paskaidro Aizsardzības ministrijas Nodrošinājuma un aizsardzības investīciju politikas departamenta Iepirkumu plānošanas, metodoloģijas un atbalsta nodaļas vecākais referents Mārtiņš Mežulis.⁴⁸ Kā jau darba autore iepriekš darbā minēja, svarīgi ir vairāku atbildīgo pušu iesaiste gan budžeta izstrādē, gan svarīgu lēmumu pieņemšanā, un, protams, ir jāpiekrīt Mežuļa kunga teiktajam par to, ka svarīga ir arī iesaiste no citu organizāciju un iestāžu puses. Drošības un aizsardzības nozares veiksmīga attīstība ir ieguvums ne tikai nozares uzņēmumiem, bet arī valstij, tāpēc ir svarīga valsts un tās struktūru iesaiste kopīgam darbam.

⁴⁸ Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas militārais žurnāls "Tēvijas sargs" *Aizsardzības nozare gaida vietējo uzņēmēju* [tiešsaiste] Pieejams: <http://www.tevijassargs.lv/ts/aizsardzibas-nozare-gaida-vietejo-uznemeju/> (skatīts 5.05.2018.)

3.3. Rūpniecības, zinātnes un militārās nozares mijiedarbība

Kopumā darba autore veica 5 intervijas ar nozares ekspertiem, kuri varētu sniegt informāciju par militārās nozares attīstības tendencēm Latvijā no dažādiem nozares skatupunktiem. Intervijām tika izvēlēti sekojošie eksperti: Toms Baumanis (Latvijas Transatlantiskās organizācijas (LATO) valdes priekšsēdētājs un Rīgas Stradiņa universitātes attīstības prorektors), Dr.sc.ing. Juris Ķiploks (Industriālās enerģētikas un elektrotehnikas institūta (IEEI) vadošais pētnieks) , Elīna Egle (Latvijas Drošības un aizsardzības industriju federācijas (DAIF Latvija) līdzdibinātāja un Valdes priekšsēdētāja), Raimonds Graube (bijušais Nacionālo bruņoto spēku komandieris, Valsts aizsardzības un patriotisma fonda „Namejs” valdes priekšsēdētājs) , Dr. sc. pol. Nora Vanaga (Drošības un stratēģiskās pētniecības centra vadošā pētniece).

Nozares ekspertiem intervijās tika uzdoti vienādi jautājumi, lai darba autore varētu tos salīdzināt un iegūt plašāku skatījumu par militāro nozari kopumā un tās iespējamajiem attīstības scenārijiem. (Jautājumus skatīt 1. pielikumā)

Šogad Latvijas aizsardzības nozare ir spērusi lielu soli tās turpmākajai attīstībai un starptautiskajai korporācijai, palielinot aizsardzības budžetu, tāpēc ekspertiem tika jautāts kā viņi vērtē drošībai un aizsardzībai piešķirto līdzekļu palielināšanu līdz 2% no IKP, un vai šī brīža aizsardzībai piešķirtais finansējums ir pietiekams.

T. Baumanis apgalvo, ka palielinājums vērtējams pozitīvi, un Latvijas pienākums pret NATO ir pildīt savas dalībvalsts saistības. Ņemot vērā, ka Latvija ir drošības “patērētājvalsts” nevis “donorvalsts” gan sava nelielā apjoma (resursu pienesuma), gan ģeopolitiskās situācijas dēļ, tad Latvijai ir īpaši svarīgi dot savu ieguldījumu kopējo NATO militāro spēju nodrošināšanā. ASV prezidenta D.Trampa tiešie pārmetumi ES NATO dalībvalstīm par nevēlēšanos maksāt par savu drošību ir adekvāti, jo ASV nodrošina vairāk nekā divas trešdaļas no NATO militārām spējām. Latvijas 2% maksājums ir atbilstošs, taču ņemot vērā mūsu drošības izaicinājumus ir pamats aizsardzības izdevumus palielināt virs 2%, sekojot Igaunijas piemēram.

J. Ķiploks norāda, ka finansējumu drošībai parasti saista ar IeM piešķirtajiem līdzekļiem. Tas jau būtu virs 2%. Minētie 2% ir minimālās NATO prasības par līdzekļiem, kas jāvelta valsts aizsardzībai, tomēr tas nav pietiekami un atbilstoši šā brīža drošības situācijai. Tas ir ievērojami mazāk kā šobrīd nepieciešams NBS spēju attīstībai. No otras puses lielāku līdzekļu apgūšanu traucē NBS ilgtermiņa attīstības plānu trūkums.

N. Vanaga uzskata, ka 2% no IKP ir samērīgs iepretim citiem sektoriem, kuriem ir nepieciešams valsts finansējums, kā izglītība, veselība utt. Tajā pašā laikā tas ir nepietiekams finansējums, lai attīstītu visas Latvijas aizsardzībai kritiskās pašaizsardzības spējas, piemēram,

vidējā attāluma darbības raķetes gaisa telpas aizsardzībai, elektroniskā karadarbība, informācijas operācijas utt. Ja Latvija tikai fokusētos uz paš aizsardzības spēju attīstīšanu, tad resursu pietrūktu, bet daudzi līdzekļi ir jāatvēr uzņemošās valsts atbalstam (UVA, Host Nation Support), kas paredz investīcijas militārajā infrastruktūrā, lai krīzes gadījumā varētu veiksmīgi uzņemt papildspēkus un padarīt NATO daudznacionālā bataljona uzturēšanos Latvijā pēc iespējas labāku. Līdz ar to Latvija ir tādā kā nepārtrauktā līdzsvarošanas situācijā, jāizvēlas, kad atvēlēt naudu spējām un kad uzņemošās valsts atbalsta vajadzībām. Līdzekļu trūkumu spēju attīstīšanā Latvija meklē sadarbības partnerus no NATO, kas varētu sniegt atbalstu. Savukārt, militārās infrastruktūras attīstībā Latvija saskata iespēju caur ES Pastāvīgās strukturētās sadarbības (PESCO) ietvaru iegūt papildus finansējumu.

R. Graube norāda, ka jebkurai nozarei, kas attīstās ir nepietiekams budžets, bet mēs nevaram sagaidīt neierobežota apjoma līdzekļus. Svarīgi saprast arī, ka līdz ar šo palielinājumu štata vietu daudzums nav palielinājies, tāpēc vēl tiek apgūts process kā pēc iespējas veiksmīgāk apgūt šos līdzekļus, jo darba apjoms ir pieaudzis, bet cilvēkresursi ir tāds pats. Ir jāatceras, ka valsts sastāv no vairākiem pīlāriem – ekonomiskie, diplomātiskie, politiskie un drošības. Lai valsts pastāvētu, visiem šim pīlāriem jābūt balansā. Šobrīd pastāv balanss, ja runā par mūsu valsts aizsardzību. Bet, protams, ņemot vērā mūsdienu situāciju, budžets ir jāpalielina.

E. Egle uzsver, ka aizsardzības nozarei piešķirtā finansējuma lielākais apjoms tiek veltīts spēju attīstībai un investīcijām jaunās spējās. Investīcijas attīstībā ir ļoti lielas, uz ko industrijas un zinātnes pārstāvjiem būtu jāraugās ļoti pozitīvi. Tajā pašā laikā ir jāapzinās, ka ļoti daudzus no šiem spēju attīstības veidiem Latvijas industrija šobrīd nespēj nodrošināt ar saviem produktiem un pakalpojumiem. Līdz ar to, veidojot aizsardzības industrijas atbalsta politiku, ir svarīgi pievērst uzmanību citiem aspektiem, kas saistīti ar nozares uzņēmumu atbalsta sniegšanu aizsardzības spēju nodrošināšanā, uzturēšanā un apkalpošanā ilgtermiņā. Te liels uzsvars ir uz tehnoloģiju pārņemšanu, jo lielajiem pasaules spēju ražotājiem Latvijas tirgus ir par mazu, tie meklē lokālos sadarbības partnerus, lai neatkārtotos negatīvi piemēri, kad uz Latviju piegādā tehnoloģiju, bet tajā brīdī, kad tā bojājās, apkopes saņemšanai ir jāgaida nesamērīgi ilgs laiks, kas krīzes apstākļos būtu nepieļaujami. Tādas tehnoloģiju pārņemšanas iespējas un saistītās tiesības strādāt ar noteiktām iekārtām nozīmē, ka industrijā parādās jauna niša, kas palielina Latvijas inženiertehnisko un sistēmas integrējošo uzņēmumu konkurētspēju un pieprasījumu. Papildus tam, atbalsta politika iezīmē industrijai iespēju, kas līdz šim Latvijas praksē neeksistēja – pie lielajiem iepirkumiem jau projekta sākumā pieprasīt lokālās industrijas iesaisti. Tas nozīmē, ka Latvijas ražotājs kļūst par atbilstošu militārajiem standartiem un var piegādāt savas komponentes un materiālus ļoti daudziem pasaules ražotājiem. Visbeidzot, ar NATO lēmumu par 2% no IKP, no kuriem 20% paredzēti modernizācijai, kā arī ES aizsardzības

politikas virzienu, Latvijai paverās daudz iespēju produktu inovācijā un pētniecībā, kur mūsu institūtos jau ir labas iestrādes. Tie 2% nenozīmē, ka tagad aizsardzības industrija saņems kaut kādu garantētu finansējumu. Ļoti daudz nauda aiziet ārzemju uzņēmumiem, bet Latvija var strādāt pie tehnoloģiju pārņemšanas, iesaistes piegādes ķēdēs, inovācijām un izpētes. Tas mums ir ļoti labvēlīgi, lai gan nav tik ļoti fokusēti uz vietējā finansējuma pieaugumu kā tādu. Šis pieaugums vienkārši ļauj mums piesaistīt lielos ārvalstu uzņēmumus un institūtus partnerību projektos un attīstīt eksportu.

Mēģinot labāk izprast nozares situāciju, ekspertiem tika jautāts, kāda viņuprāt ir militārās nozares (militārā rūpniecība, pētniecība, tehnoloģiju attīstība) situācija Latvijā un vai šobrīd Latvijā ir saskatāma militārās nozares attīstība, un, vai tā ir pietiekami strauja.

T. Baumanis norāda, ka militārā nozare Latvijā ir mazattīstīta, jo nav vēsturisko tradīciju, nav industriālās bāzes un trūkst pētniecības un inovāciju militārajā jomā. Baumaņa kungs neuzskata, ka tuvākajā laikā Latvijā izveidosies militārā industrija, jo tam trūkst priekšnosacījumu (mazs tirgus, trūkst know-how, zemi pētniecības un attīstības izdevumi tautsaimniecībā, moderno robotu un tehnoloģiju ieviešanā stipri atpaliekam starp ES un NATO partneriem). Vienīgā iespēja ir kopēju militārās industrijas projektu attīstība starp trim Baltijas valstīm, bet vēl labāks potenciāls būtu kopīgu projektu realizācija Latvijā ar citu NATO dalībvalstu militārās industrijas kompāniju līdzdalību.

J. Ķiploks uzskata, ka militārās industrijas attīstības intereses Latvijā ir tikušas ilgus gadus apzināti ignorētas. Mākslīgi ir tikusi veicināta starpnieku loma militārajās piegādēs, kas nav veicinājusi Latvijas ražošanas attīstību, sekojoši mēs nevaram runāt par piegāžu ķēžu drošību. Kas attiecas uz pētniecību, tā apzināti ir tikusi veidota vienpusēja veicinot humanitāros virzienus un ignorējot eksakto un inženierzinātņu lomu, tādējādi veicinot Latvijas armijas tehnisko atpalicību. Pēc Ķiploka kunga domām, militārās nozares attīstība varētu notikt tikai tad ja būs izveidota ilgtermiņa politika šajos jautājumos. Ir jābūt pastāvīgām ilgtermiņa investīcijām ja gribam sagaidīt rezultātu. Attīstības ātrums ir tieši proporcionāls ieguldītajiem līdzekļiem un izvirzītajiem uzdevumiem. Šobrīd mēs nevaram runāt par strauju attīstību, bet gan drīzāk par veidošanos.

N. Vanaga norāda, ka pirms diviem gadiem tā pa īstam aktīvi Aizsardzības Ministrija sāka domāt, kā attīstīt Latvijas aizsardzības industriju. Tika izveidota DAIF (Latvijas Drošības un aizsardzības industriju federācija), organizētas vairākas konferences ar uzņēmumiem un pētniecības iestādēm. Arī valdībā tika iesniegts informatīvais ziņojums par aizsardzības industrijas attīstības iespējām. Joprojām galvenie šķēršļi, kas ir industrijas attīstībai, ir (1) ekonomiskie apsvērumi, militārās industrijas tirgū pasaulē ir milzīga konkurence, līdz ar to tajā

ielauzties ir ļoti grūti, tikai ar unikālu nišas produktu; (2) uzņēmēji uz vietas var ražot Latvijai tikai specifiskas lietas, kas netiek ražotas citur (bēdīgi slavenie CVRT, kurus Latvijas nopirka no Apvienotās Karalistes, un kuriem detaļas vairs neviens neražo, līdz ar to Latvijai pašai tas ir jādara). Latvijai vienmēr būs izdevīgāk nopirkt sev nepieciešamo no kāda ražotāja off-the-shelf. (3) ilgus gadus nepastāvēja saikne starp pētniecības iestādēm un Aizsardzības Ministriju, pēdējā finanšu trūkumu dēļ nebija spējīga formulēt savas vajadzības, līdz ar to pētnieki autonomi kaut ko pētīja un ražoja prototipus. Šobrīd situācija ir mainījies un Aizsardzības Ministrijas galvenā pieeja ir “palaist” dažādus atbalsta pasākumus, lai pētniecība Rīgas Tehniskajā universitātē un Rīgas Stradiņa universitātē virzītos atbilstoši Aizsardzības Ministrijas vajadzībām. Šobrīd tāda aktuāla joma ir bezpilota lidaparātu attīstīšana UAV (unmanned aerial vehicle). Liela loma tika piešķirta arī Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centram, lai attīstītu lietišķo novirzienu, kurā tad tiktu formulētas šīs vajadzības, bet ekspertu trūkums ir lielākais šķērslis, lai tā pa īstam attīstītu šo virzienu.

R. Graube norāda, ka militārā rūpniecība tādā izpratnē kā to uztver apmēram 10 valstis pasaulē, Latvijā nav iespējama, NBS arī Baltijas valstu kontekstā ir neliels. Ir jāapgūst ārvalstu tirgi, kas praktiski nav iespējams, ja nu vienīgi apgūstot kādu konkrētu nišu.

R&D relatīvi spēcīgs Latvijā, konkurētspējīgas nozares - ķīmija, organiskās sintēze, medicīna. Mazās rūpnīcas diez gan attīstītas – bezpilota lidmašīnas. Bet kopumā pastāv daļēja problēma. Vieglākais un pareizākais ir jāmeklē sadarbības partneri. Iegādes veicot, pie noteiktām summām jāuzstāda nosacījums, ka neliela ražošana vai komplektēšana notiek pie mums. Dod jaunas darba vietas, rada pamatni un bāzi nākotnes attīstībai. Pareizi izlietojot budžetu un pielietojot pareizu taktiku varbūt nākotnē var runāt jau par reģionālu ražotni.

Šīs konkurence ļoti sīva, Latviju neviens neuztvers nopietni un neielaidīs starptautiskajā tirgū. Investīcijām jābūt ļoti lielām un ir uz lielas riska robežas, ieguldītās investīcijas var neatmaksāties, tāpēc investori neriskētu ieguldīt šajā nozarē Latvijā.

E. Egles atbild, ka šis ir komplekss jautājums. Pirmkārt, aizsardzības industrija nav viengabalaina un skaidri definēta. Ja apskata CSP datus, militārā industrija Latvijā ir nulle. Tajā pašā laikā, ja apskata Eiropas Aizsardzības Aģentūras pasūtītu pētījumu Grand Europe, tad tur tiek parādīta vesela plejāde ar spējām, kas Latvijā šobrīd jau ir un ir ļoti labi attīstītas. Te ir runa par droniem, bezpilota sistēmām, satelīta tehnoloģijām, komunikācijas sistēmām, mazizmēra patruļkuģiem, elektroniku. Tas viss mums jau šobrīd ir, bet kopējā statistikā neparādās. Tāpēc atbildēt vai attīstāmies labi vai slikti ir ļoti grūti, jo nav šo izejas datu. Pietam, tiem uzņēmumiem, kuriem ir drošības komponente darbībā, mēdz būt arī apjomīga civilā komponente. Nebūtu korekti, piemēram, manipulēt ar LMT datiem, kur viņiem ir saite ar telekomunikāciju drošību, pievelkot visu viņu apgrozījuma pieaugumu aizsardzības industrijas

attīstības pieaugumam. Tas, ko kopumā var redzēt, ir, ka šī izaugsme nav kampaņveidīga vai lēciņveidīga, tā ir ļoti lēna un stabila, kas parāda gan industrijas pozitīvo, gan negatīvo iezīmi. Ja uzņēmums sāk veiksmīgi īstenot projektus militārajā vai drošības sektorā, tad iegūst stabilitāti. Ja tas tiek atzīts par labu piegādātāju, tam ilgtermiņā tiek nodrošināta izaugsme. Tajā pašā laikā, Latvijā dominē mazie un vidējie uzņēmumi, kuriem militārajā sektorā tieši šīs lēnās spēju attīstības dēļ, kad projekti tiek izstrādāti 2-3 gadus, iepirkums norit 1-1,5 gadus, pēc kuras tikai sākās ieviešana, ir pārāk mazi resursi, ko veltīt tik ilgā termiņā uz jaunām iekārtām, nezinot vai tas projekts vispār aizies. Šie uzņēmumi ir ļoti ievainojami. Spilgtākais piemērs ir tas pats Air Dog. Viņi gaidīja 2-3 gadus uz kontraktu, lai kļūtu par militāro piegādātāju, kamēr Aizsardzības Ministrija un NBS skrupulozi analizēja savas vajadzības, līdz Air Dog nekas neatlika kā meklēt pilnīgi jaunas nišas. Tā kā uzņēmumi bieži nevar tik ilgi gaidīt, DAIF aktīvi strādā pie tā, lai izglītotu nozares iepirkumu speciālistus par inovatīvu iepirkumu nepieciešamību un procesu kā to labāk darīt. Stabīlā izaugsme ir veselīga nozarei un liek cilvēkiem saprast, ka tā nav joma, kurā taisīt ātro naudu. Cita lieta, ka, runājot par aizsardzības industriju un iepirkumiem, jānošķir cik iepērk no ārvalstu uzņēmējiem tiešā veidā, cik tiek iepirkts no Latvijas uzņēmumiem, kas ražo produktus un pakalpojumus, un cik no starpniekiem, jeb aģentiem, kas tirgo kādus svešus produktus. Vislielākais pieaugums ir tieši tirdzniecības aģentiem. Arī šie aģenti ir nepieciešami, jo ne vienmēr visas šīs preces ir viegli atrodamas, bet viņu proporcija no kopējiem iepirkumiem un sadārdzinājums ir nesamērīgi. Ja sākotnējais uzstādījums, palielinot budžetu, no nozares vadības bija, ka ir zināms, kur, ko un par kādu cenu ārzemēs pārdod un starpnieku sadārdzinājumi nav vajadzīgi, tad tagad nozare ir aizgājusi vieglāko ceļu un pērk no tirgotājiem ar 30-40% uzcenojumu. Tas neveicina nozares attīstību un vēlmi pašiem ražot.

Ekspertiem tika arī jautāts par to, vai pēc viņu domām Latvijā būtu nepieciešams attīstīt militāro rūpniecību un zinātni, un kā viņi vērtē Latvijas militārās nozares finansējuma apgūšanas efektivitāti šobrīd.

T. Baumanis uzskata, ka Latvijā ir iespējams attīstīt tikai nišas kompetences militārajā industrijā, kas būtu šaura specializācija kaut kādu atsevišķu produktu izstrādē vai ražošanā. Zinātne militārajā industrijā parasti ir publiskā sektora (valsts) finansēta. Latvijā ir ļoti zemi zinātnes un inovāciju izdevumi pret IKP, un nav paredzams to straujš pieaugums. Secīgi, militārā zinātne un industrija attīstīsies lēni, balstoties uz konkrētiem projektiem, nišas produktiem.

J. Ķiploks norāda, ka tikai attīstot militāro industriju (militāro rūpniecību un zinātni) Latvija var ieņemt pienācīgu vietu citu NATO valstu starpā. Protams, tā nebūs samērojama ar

lielajām valstīm un tai vienmēr būs ierobežots raksturs, proti, būs tikai atsevišķi produkti un pētniecības virzieni, kuros varēsīm darboties atbilstošā līmenī, tomēr tas ir ļoti svarīgi gan ekonomiski, gan politiski. Latvija nevar būt tikai “lielgabalgaļas” piegādātāja, tai jābūt arī augsto tehnoloģiju un svarīgu produktu radītājam un nodrošinātājam. Mums jāiekļaujas starptautiskajā darba dalīšanā. Mums jāatbalsta NATO ar savām spējām un nevis tikai ar karavīriem. Sekojoši pie finansējuma izlietojuma efektivitātes uzlabošanas vēl ir ļoti daudz darāmā.

N. Vanaga komentē, ka līdz šim šāds finansējums militārajai nozarei nebija bijis, tikai uz ad hoc principa un bez jebkāda konceptuālas ievirzes. Vanagas kundze uzskata, ka attīstīt nozare vienmēr ir vērts, bet, lai tas būtu arī ekonomiski efektīvi, Aizsardzības Ministrijai ir jāformulē vajadzības, jānodrošina ilgtermiņa finansējums pētniecības projektiem, jāplāno konkrētās spējas attīstība sasaistē ar pētniecībā radušos produktu un jāparūpējas, ka būs uzņēmums, kurš nodrošinās šī produkta ražošanu un “apkopi”. Respektīvi, ir nepieciešama skaidra ilgtermiņa plānošana. Ideālā variantā būtu attīstīt kopīgo spēju kopā ar pārējām Baltijas valstīm, lai uzņēmējam, tas padarītu šo biznesu vairāk profitablu. Papildus, vienmēr ir jāatceras, ka Latvija kā maza valsts var fokusēties tikai uz noteiktu nišas produkta attīstību, kas nodrošina lielāku resursu koncentrāciju, lielāku kvalitāti un iespējas “izsisties” ārpus nacionālā vai reģionālā tirgus.

R. Graube norāda, ka vajadzība attīstīt nozari būtu, ja vien mēs spētu ielauzties šajos tirgos. Pirmais priekšnoteikums būtu, kā minimums ielauzties Baltijas tirgū, jāatrod noiets Baltijas valstīs. Ideālais variants būtu, ja gudri starp Baltijas valstīm varētu vienoties ko katra valsts ražo. Kopumā 7 milj. + armija + rezervisti ir skaitlis, kurā varētu kaut ko radīt. Jāsaskata un jāizmanto iespēja daļu pasūtījumu veikt Latvijā. Piemērs ar uzšuvumiem uz somām tika pasūtīts Polijā, lai gan Latvijā ir senas šūšanas rūpniecības tradīcijas (Ogres trikotāžā, Lauma u.c.).

Efektivitāte finansējuma apgūšanai pastāv, ņemot vērā cilvēkresursus bruņotajos spēkos un aizsardzības sistēmā. Efektivitāti savā veidā parāda arī iepirkumi no 400 iepirkumiem tikai dažos atklātas kļūdas (diemžēl mulķīgās neuzmanības, bet ne korupcija). Svarīgu lomu arī tajā spēlē pielaižu sistēma.

E. Egle apgalvo, ka ir ļoti daudz starptautisko piemēru, kur aizsardzības nozare ir ekonomikas dzinējspēks, jo tā ir viena no retajām nozarēm, kur valsts var tiešā veidā sniegt atbalstu gan tiešā veidā finansiāli, gan caur pētniecības un inovāciju finansēšanu konkrētu un prioritāru spēju attīstīšanā. Visspilgtākais piemērs tam ir ASV, bet ja skatās piezemētāk, tad jāskatās uz Skandināvijas piemēriem, kur ir skaidri noteiktas tās jomas, kurās ir jā saglabā lokālā kompetence. Citas valstis stratēģiski attīsta savu tautsaimniecību caur lielu uzņēmumu

izveidošanu un pēc gadiem, kad uzņēmumi ir kļuvuši konkurētspējīgi un stabili, valsts atsakās no akcionāra statusa un palaiž uzņēmumu biržā. Tā ir liela valsts politika un ir viennozīmīgi skaidrs, ka Latvijai arī ir jābūt šādām prioritātēm, kas ir šie spēju veidi un tehnoloģijas, kuras jāspēj pašiem uzturēt vai pat aizvietot. Šādu apņēmību stiprina ES politika un tāpēc pastāv arī tādas iniciatīvas kā PESCO, lai valsts uzņēmumi nekonkurētu savā starpā. Svarīgi ir zināt arī kādas iestrādes eksistē jau šobrīd uzņēmumos un pētniecības institūtos, jo viens ir nacionālas vēlmes, bet otrs, kas šobrīd industrijā pastāv, jo nepastāv tik lieli resursi, lai mākslīgi radītu ar esošo nesaistītas prioritātes un domātu, ka uzradīsies uzņēmumi, kas tajās grib līdzinvestēt. Šāds dialogā ir svarīgi abām pusēm izprast ietvertu risku, ka investīcijas neatmaksājas, bet pētījumi un starptautiskā prakse pierāda, ka tas ir jādara.

Intervijas noslēgumā ekspertiem tika uzdots jautājums par to, kā pēc viņu domām militārā nozare ietekmē valsts ekonomiku.

T. Baumanis apgalvo, ka militārā nozare var būt arī valsts ekonomikas viens no balstiem. Ja mēs paskatītos uz ASV vai Izraēlas ražojošo industriju pienesumu valsts tautsaimniecībā, tad tas būs neproporcionāli liels salīdzinot ar citu valstu ekonomikas struktūru. Industriāli un tehnoloģiski attīstīto valstu ekonomikās (piemēram, Zviedrijas, Japānas, Vācijas u.c.) augsto tehnoloģiju ražošana ir būtisks ekonomikas pamatakmens. Šādas industrijas ir ļoti "tuvas" militārajai nozarei, tās var tikt ātri transformētas, lai palielinātu kopproduktu tieši militārām vajadzībām.

Arī Ķīpoka kungs norāda, ka tā ir iespēja attīstīt savu ekonomiku, jo minētos 2% IKP mēs varam ieguldīt atpakaļ savā ekonomikā vismaz daļēji. Jo lielāku daļu no aizsardzības vajadzībām mēs spēsim nodrošināt ar vietējo potenciālu, jo labāk būs ekonomikai.

Tai ir jābūt ilgtermiņa politikai. Jāmazina starpnieku īpatsvars armijas apgādē. Kompensācijas darījumu iespējas jāizmanto gudri, atbalstot vietējo ražošanu un zinātni. Pēc Ķīpoka kunga domām, tas varētu kļūt, ja ne par ekonomikas virzītājspēku, tad par zināmu paātrinātāju noteikti, protams, ja valsts politika šai jomā būs gudra.

N. Vanaga uzskata, ka militārā nozare noteikti pozitīvi ietekmē valsts ekonomiku, jo tā attīsta ne tikai konkrētu uzņēmējdarbību, bet arī dod pozitīvu ieguldījumu militārajā tehniskajā zinātnē, tiek nodrošinātas darbavietas un citi pozitīvi aspekti. Protams, ka pastāv arī riski, ka valstij, caur Aizsardzības Ministrijas budžetu ir jāsubsidē konkrētais uzņēmums, jo tas ir vienīgais ražotājs konkrētajam ražojumam. Rodas situācija, kad ir viens ražotājs un tikai viens patērētājs. Tas var pārvērsties situācijā, ka valsts visu laiku subsidē un uzņēmums nekādu ekonomisko ieguldījumu valsts budžetā nesniedz.

R. Graube uzskata, ka ekonomika ne tik ļoti tiek ietekmēta, drīzāk. sociāli ekonomiska, sociāli politiskā vide. Pilsoniskas valsts veidošanas kontekstā/periodā armiju nevar uzskatīt par

līdzekļu patērētāju. NBS patreiz ir ap 5000 cilvēki, vairāk kā puse būtu emigrējuši, ja nebūtu bruņotajos spēkos. It īpaši izteikts sociāli depresīvajos, ekonomiski depresīvajos rajonos īsti nav izvēle jauniešiem bez profesijas. Sistēma “sakārto” un izveido cilvēku, ieviešot izpratni par valstiskumu, sāk domāt patriotiskās kategorijās, pildot sociālu funkciju, integrācija ļoti reāla. Ekonomiskais faktors izpaužas kā nodokļu maksāšana savās pašvaldībās, nodarbinātība, šī ekonomiskā ietekme šobrīd ir netieša un relatīvi maza.

E. Egle norāda, ka lasīti vairāki pētījumi, kuros teikts, ka 1 eiro ieguldījums vietējā aizsardzības industrijā atnes tautsaimniecībai 3 eiro. Protams, ka ekonomiskā atdeve pastāv. Grūtības sagādā tas, ka to ir ļoti grūti aprēķināt, pirmkārt, tādēļ, ka uzņēmumi neregistrējas kā tīri militārie ražotāji, lai negūtu papildus birokrātisko slogu, neļaujot tos uzskaitīt, otrkārt, iepirkumos parādās ārvalstu ražotāji, Latvijas ražotāji un vēl tirgotāji pa vidu, līdz ar to, paņemot visus Latvijas SIA un AS, kas kaut ko piegādājuši AM vai IeM, nevar iegūt pilno ainu, jo tur ir pilns ar tirgotājiem, kuri patur tikai daļu ienākumu. Pietam, Latvijā joprojām uz investīcijām skatās ļoti tradicionāli, meklējot investoru, kurš atbrauks uzbūvēs rūpnīcu un noalgos 300 vidējas kvalifikācijas cilvēkus darbā. DAIF ar AM praktiski strādā, lai caur šo spēju attīstību, uzņēmums piesaistās vai nu piegādes ķēdēs vai tehnoloģiju pārņemšanā. Pirmkārt, tiek piesaistītas investīcijas, uzlabojot uzņēmumu kvalifikācijas rādītājus. Uzņēmumi iekšienē veic modernizāciju, lai atbilstu militārajiem standartiem. Ir pat situācijas, kur investors iegādājas uzņēmuma akcijas. Tās visas ir investīcijas, kas ir neredzamas klasiskā izpratnē. Līdz ar to, lai noteiktu šo ietekmi, ir jāuzlabo datu analītika un uzkrāšana. Vai tie ir 3 pret 1 eiro, ir grūti spriest, kvantitatīvi ir grūti spriest, taču kvalitatīvi pozitīvās tendences ir novērojamas. Piemēram, tas, kas attiecas uz infrastruktūras attīstību Latvijā viennozīmīgi ir veiksmīgs. Visas šīs investīcijas paliek Latvijā – ceļos, lidostās, ostās. Algas, kuras saņem armijas cilvēki, vairums izlieto tepat iekšzemē. Nodrošinājums, kā pārtikas produkti un apģērbs, kas ražots Latvijā, arī viennozīmīgi pozitīvi ietekmē Latvijas tirdzniecības bilanci. Spēju attīstības veidi jau ir sarežģītāk analizējami.

3.4. Divējādā lietojuma preces Latvijā un stratēģiskās nozīmes preču kontrole

Militāro tehnoloģiju, bioloģisko, ķīmisko un šaujammieroču, kā arī citu stratēģiskas nozīmes preču nekontrolēta izplatība rada nopietnus terorisma un militāru sadursmju draudus. Lai novērstu iespējamās masu iznīcināšanas ieroču un to nogādes līdzekļu izplatību, ir svarīga efektīva stratēģiskas nozīmes preču eksporta, importa un arī tranzīta kontrole. Nozīmīga loma ir veiksmīgai starptautiskajai sadarbībai ES, EDSO, ANO un starptautisko eksporta kontroles

režīmu ietvaros.⁴⁹ Visvairāk Latvijā saskaras tieši ar ES divējādās lietošanas preču un tehnoloģiju plūsmas regulēšanu un ierobežojumiem. Kā iepriekš jau tika minēts, šobrīd regula, kas paredz šo preču licencēšanas kārtību un vispārīgos šo preču eksporta nosacījumus ir pārstrādes stadijā, tai tiek veikti dažādi labojumi, un gala versija tiks publicēta 2018. gada beigās vai 2019. gada sākumā.

Stratēģiskas nozīmes preces ir militārās preces, tai skaitā ieroči un sprāgstvielas, un divējāda (civila un militāra) lietojuma preces, piemēram, iekārtas, materiāli, ķīmiskas vielas, programmatūras, tehnoloģijas un pakalpojumi. Divējāda lietojuma preču tirdzniecība tiek kontrolēta, jo tās potenciāli var tikt izmantotas nekontrolētai militāro tehnoloģiju vai ieroču izgatavošanai.

Latvijā stratēģiskas nozīmes preču aprites kontroli īsteno Latvijas Republikas Ārlietu ministrija sadarbībā ar Aizsardzības ministriju, Iekšlietu ministriju, VID Galveno muitas pārvaldi, reģionālajām muitas iestādēm un Drošības policiju. Katra stratēģiskas nozīmes preču importa, eksporta vai tranzīta gadījumā ir nepieciešama licence, kuras saņemšanai pieteikums jāiesniedz Ārlietu ministrijā.⁵⁰ Preču un tehnoloģijas plūsmu kontrole notiek izmantojot licencēšanu, preču eksporta atļauja nozīmē arī to, ka tam pašam gala lietotājam drīkst eksportēt "tehnoloģiju" tādā apjomā, kas noteikti vajadzīgs preču uzstādīšanai, lietošanai, apkopei un remontam.⁵¹ LR Ārlietu ministrijā ir atsevišķa nodaļa, kas nodarbojas tieši ar šo preču plūsmas kontroli, jeb precīzāk šī procesa birokrātisko daļu.

Komitejas izsniegta stratēģiskas nozīmes preču licence ir nepieciešama katram Eiropas Savienības Kopējā militāro preču sarakstā, regulas 428/2009 1.pielikumā un Latvijas Republikas Nacionālajā stratēģiskas nozīmes preču un pakalpojumu sarakstā minēto preču eksporta, importa vai tranzīta sūtījumam, katram regulas 833/2014 2.pielikumā minēto preču eksporta sūtījumam, tai skaitā pārdošanai, piegādei un nodošanai, kā arī katrai Eiropas Savienības Kopējā militāro preču sarakstā, regulas 428/2009 4.pielikumā un Latvijas Republikas Nacionālajā stratēģiskas nozīmes preču un pakalpojumu sarakstā minēto preču

⁴⁹ Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas oficiālā mājaslapa *Stratēģiskas nozīmes preču kontrole* [tiešsaiste] Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/drosibas-politika/drosibas-politikas-virzieni/strategiskas-nozimes-precu-kontrolle> (skatīts 23.04.2018.)

⁵⁰ Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas oficiālā mājaslapa *Stratēģiskas nozīmes preču kontrole* [tiešsaiste] Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/drosibas-politika/drosibas-politikas-virzieni/strategiskas-nozimes-precu-kontrolle> (skatīts 23.04.2018.)

⁵¹ EK regulas pielikums *DIVĒJĀDA LIETOJUMA PREČU UN TEHNOLOĢIJU SARAKSTS* minēts Regulas (EK) Nr. 1334/2000 3. pantā Pieejams: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2007/LV/1-2007-419-LV-F1-2.Pdf> (skatīts 10.05.2018.)

pārvietošanai starp Eiropas Savienības dalībvalstīm.⁵² Lai pārvietotu šīs divējādās lietošanas preces un tehnoloģijas ir jāiziet cauri ļoti daudz birokrātiskiem mehānismiem.

Kā jau iepriekš darba autore minēja divējādo lietojamības preču kontrolei tiek izmantota licencēšanas kārtība, lai kontrolētu preču eksportu un importu. Šādi kontrole tiek veikta starptautiski, līdz ar to arī Latvijā ievadot preces, vai izvedot tās no valsts ir nepieciešama noteikta licence. Pēc datiem, kur apkopotas licenču izsniegtais skaits var redzēt cik liels preču un tehnoloģiju apjoms ir importēts un cik eksportēts no valsts.

3.2. Tabula

LR Stratēģiskas nozīmes preču kontroles komitejas izsniegto dokumentu skaits

GADS	Eksporta licenču skaits	Importa licenču skaits	Preču pārvietošana no ES uz LV	Preču pārvietošana no LV uz ES
2013.	100	171	223	14
2014.	106	215	316	34
2015.	111	224	333	34
2016.	116	149	271	35

Avots: autora veidots, pēc LR Ārlietu ministrijas Stratēģiskas nozīmes preču eksporta kontroles nodaļas datiem⁵³

Tabulā 3.1. varam redzēt cik liela ir starpība starp stratēģiskās nozīmes preču importu un eksportu Latvijā. (detalizētāku informāciju pa ceturkšņiem skatīt 3.pielikumā) Redzam, ka izsniegtās licences preču importam bieži vien ir bijis gandrīz vai pat vairāk kā uz pusi lielāks nekā preču eksporta licenču skaits.

⁵² LR Tiesību aktu oficiālā mājaslapa *Stratēģiskas nozīmes preču aprites likums* [tiešsaiste]

Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=159963> (skatīts 13.05.2018.)

⁵³ LR Ārlietu ministrijas Stratēģiskas nozīmes preču eksporta kontroles nodaļa *Stratēģiskas nozīmes preču kontroles komitejas izsniegto dokumentu skaits* [tiešsaiste] Pieejams: http://www.mfa.gov.lv/images/info/SNPKK_dokumenti_2013-2016_IV_ceturksnis.pdf (skatīts 12.05.2018.)

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Izstrādājot darbu darba autors izdara sekojošus secinājumus:

1. Militārās nozares termins nav definēts, kas bieži vien apgrūtina pētnieku darbu, rakstot par šo nozari, grūti noteikt, ko sevī ietver nozare, tāpēc arī dažādos pētījumos šie definējumi un līdz ar to rezultāti atšķiras.
2. Šobrīd nevar apgalvot, ka Latvijā pastāv vienota militārā nozare (rūpniecība, pētniecība, tehnoloģiju attīstība), tā pagaidām vēl ir izveides stadijā, īstenojot vien pāris nozares projektus.
3. Latvijai piemērotākai veids kā attīstīt militāro industriju ir sadarbojoties ar pārējām Baltijas valstīm.
4. Vienīgā iespēja kā Latvija varētu "ielauzties" militārās nozares rūpniecībā un ražošanā, ir savas nišas atrašana, jo standarta nepieciešamības preču rūpniecībā jau ir vadoši lieli uzņēmumi, kuri kontrolē šīs nišas, un tādu mazu spēlētāju kā Latviju šajā tirgū neieļautu.
5. Divējādās lietošanas preces un tehnoloģijas ir militārās nozares reālākais un uzņēmumam ienesīgākais ražošanas veids, jo tiek aptverts gan civilais, gan militārais sektors, arī vairums Latvijas uzņēmumu, kas ražo preces militārā sektora vajadzībām aptver arī civilo sektoru.
6. Ietekme aizsardzības budžeta palielināšanai līdz 2% no IKP nav kvantificējama, jo guvumi nav klasiskas izpratnes investīcijas, bet spēju un tehnoloģiju pārņemšana, modernizācija, un lokālo uzņēmumu iespēju paplašināšana.
7. Veiksmīgu finansējuma apgūšanu militārajā sektorā traucē nepilnīgā iepirkumu procedūra, kas pakļauj mazos un vidējos ražošanas uzņēmumus nemotivējoši lieliem riskiem un vienlaicīgi neproporcionāli atbalsta starpnieku tirdzniecības aģentus.
8. Palielinoties aizsardzības budžetam, darbavietu skaits pieaug neproporcionāli. Valsts sektorā pieaugums ir minimāls, bet netieši caur preču un pakalpojumu iegādi radīto un uzturēto darbavietu skaits atkarīgs no militārās nozares atkarības no ārvalstu ražošanas.
9. Aizsardzības nozarei atvēlētais finansējuma apjoms ir svārstīgs, radot nelabvēlīgu vidi ilgtermiņa mērķu un plānu izstrādei un implementācijai.

Izdarot secinājumus darba autore izstrādāja sekojošus priekšlikumus:

1. Gluži tāpat kā pastāv definējums vārdam “drošība”, kas ir iekļauts Latvijas likumdošanā, skaidri jādefinē vārdu savienojuma “militārā nozare” nozīmi un jāizveido detalizētu paskaidrojumu, kādas sfēras šī nozare sevī ietver. Nozares definējums būtu nepieciešam arī starptautiskā līmenī.
2. Jāveicina ciešāku sadarbību militārajā nozarē ar pārējām Baltijas valstīm:
 - izveidojot kopīgu iepirkumu sistēmu, kas nodrošinātu to, ka visās trīs valstīs tiek izmantota viena veida militārais ekipējums;
 - kopīgi attīstīt rūpniecību,
 - veidot kopīgus nozares pētījumus, veicinot sadarbību zinātniekiem un pētniekiem no visām Baltijas valstīm.
3. Jāpilnveido iepirkumu sistēma nacionālā līmenī, lai mazinātu riskus un veicinātu finansējuma apgūšanu mazos un vidēja lieluma ražošanas uzņēmumos.
4. Jāpārskata militārās nozares budžeta prioritātes, mazinot starpnieku lomu iepirkumos, tādejādi palielinot ieguldījumu lokālā ražošanā.
5. Jāizveido uz nacionālām vajadzībām un faktisko industriālo un zinātnisko realitāti balstītu prioritāri attīstāmo spēju sarakstu, kas kalpotu par pamatu ilgtermiņa nacionālās militārās rūpniecības veicināšanas plānam.

PATEICĪBAS

Darba autore vēlas izteikt pateicību visiem, kas bija iesaistīti darba izveides procesā, un sniedza atbalstu gan praktiski, gan morāli.

Īpašu paldies darba autore vēlētos izteikt nozares ekspertiem par atsaucību un savu viedokļu paušanu, palīdzot šī darba izstrādē.

Paldies:

Latvijas Transatlantiskās organizācijas (LATO) valdes priekšsēdētājs un Rīgas Stradiņa universitātes attīstības prorektors Tomam Baumanim,

Industriālās enerģētikas un elektrotehnikas institūta (IEEI) vadošajam pētniekam Dr.sc.ing. Jurim Ķiplokam,

Latvijas Drošības un aizsardzības industriju federācijas (DAIF Latvija) līdzdibinātājam un Valdes priekšsēdētājam Elīnai Eglei,

Bijušajam Nacionālo bruņoto spēku komandierim, Valsts aizsardzības un patriotisma fonda „Namejs” valdes priekšsēdētājam Raimondam Graubem,

Drošības un stratēģiskās pētniecības centra vadošajai pētniecei Dr. sc .pol. Norai Vanagai.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Oficiālie dokumenti

1. LR likuma *Par valsts budžetu 2004. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=81599> (skatīts 05.05.2018.)
2. LR likuma *Par valsts budžetu 2004. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=81599> (skatīts 05.05.2018.)
3. LR likuma *Par valsts budžetu 2005. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=98465> (skatīts 05.05.2018.)
4. LR likuma *Par valsts budžetu 2005. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=98465> (skatīts 05.05.2018.)
5. LR likuma *Par valsts budžetu 2006. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=121006> (skatīts 05.05.2018.)
6. LR likuma *Par valsts budžetu 2006. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=121006> (skatīts 05.05.2018.)
7. LR likuma *Par valsts budžetu 2007. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=150652> (skatīts 05.05.2018.)
8. LR likuma *Par valsts budžetu 2007. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=150652> (skatīts 05.05.2018.)
9. LR Tiesību aktu oficiālā mājaslapa *Stratēģiskas nozīmes preču aprites likums* [tiešsaiste] Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=159963> (skatīts 13.05.2018.)
10. EK regulas pielikums *DIVĒJĀDA LIETOJUMA PREČU UN TEHNOLOĢIJU SARAKSTS* minēts Regulas (EK) Nr. 1334/2000 3. pantā Pieejams: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2007/LV/1-2007-419-LV-F1-2.Pdf> (skatīts 10.05.2018.)
11. LR likuma *Par valsts budžetu 2008. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=167035> (skatīts 05.05.2018.)
12. LR likuma *Par valsts budžetu 2008. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=167035> (skatīts 05.05.2018.)
13. LR likuma *Par valsts budžetu 2009. gadam* 20. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=184709> (skatīts 05.05.2018.)
14. LR likuma *Par valsts budžetu 2009. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=184709> (skatīts 05.05.2018.)

15. Official Journal of the European Union *Setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items* COUNCIL REGULATION (EC) No 428/2009
Pieejams: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:134:0001:0269:en:PDF> (skatīts 6.05.2018.)
16. LR likuma *Par valsts budžetu 2010. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=202345> (skatīts 05.05.2018.)
17. LR likuma *Par valsts budžetu 2010. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=202345> (skatīts 05.05.2018.)
18. LR likuma *Par valsts budžetu 2011. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=223570> (skatīts 05.05.2018.)
19. LR likuma *Par valsts budžetu 2011. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=223570> (skatīts 05.05.2018.)
20. LR likuma *Par valsts budžetu 2012. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=242017> (skatīts 05.05.2018.)
21. LR likuma *Par valsts budžetu 2012. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=242017> (skatīts 05.05.2018.)
22. LR likuma *Par valsts budžetu 2013. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=253192> (skatīts 05.05.2018.)
23. LR likuma *Par valsts budžetu 2013. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=253192> (skatīts 05.05.2018.)
24. LR likuma *Par valsts budžetu 2014. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=262269> (skatīts 05.05.2018.)
25. LR likuma *Par valsts budžetu 2014. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=262269> (skatīts 05.05.2018.)
26. LR likuma *Par valsts budžetu 2015. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=271309> (skatīts 05.05.2018.)
27. LR likuma *Par valsts budžetu 2015. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=271309> (skatīts 05.05.2018.)
28. LR likuma *Par valsts budžetu 2016. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=278623> (skatīts 05.05.2018.)
29. LR likuma *Par valsts budžetu 2016. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=278623> (skatīts 05.05.2018.)

30. LR Ārlietu ministrijas Stratēģiskas nozīmes preču eksporta kontroles nodaļa *Stratēģiskas nozīmes preču kontroles komitejas izsniegto dokumentu skaits* [tiešsaiste]
Pieejams: http://www.mfa.gov.lv/images/info/SNPKK_dokumenti_20132016_IV_cetu_rksnis.pdf (skatīts 12.05.2018.)
31. Pielikums aizsardzības ministra 2016. gada 13. aprīlī pavēlei Nr. 79 *Aizsardzības nozares militārās zinātnes, pētniecības un tehnoloģiju vadlīnijas 2016. – 2024. gadam* [tiešsaiste]
Pieejams: http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Aktualitates/Publikacijas/pav_073%20pielikums.ashx (skatīts 14.05.2018.)
32. LR likuma *Par valsts budžetu 2017. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=287244> (skatīts 05.05.2018.)
33. LR likuma *Par valsts budžetu 2017. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=287244> (skatīts 05.05.2018.)
34. LR likuma *Par valsts budžetu 2018. gadam* 4. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=295569> (skatīts 05.05.2018.)
35. LR likuma *Par valsts budžetu 2018. gadam* 3. pielikums.
Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=295569> (skatīts 05.05.2018.)

Autoru darbi

1. **Brooks D.J.** “What is security: Definition through knowledge categorization”. *Security Journal* , 2009. pp. 2. – 11.
Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/49281531_What_is_security_Definition_through_knowledge_categorisation (skatīts 23.04.2018.)
2. **Boulanin V.** “Defence and security industry: Which security industry are you speaking about?” *Paris Papers N°.6. Institut de recherche stratégique de l'École militaire*, 2012. pp. 6. – 16.
3. **Dunne J.P., Braddon D.** “Economic impact of military R&D.” *Flemish Peace Institute Report*. 2008. pp 29. – 35.
Pieejams: https://www.flemishpeaceinstitute.eu/sites/vlaamsvredesinstituut.eu/files/files/reports/vvi_web_rapport_militairerend_en.pdf (skatīts 30.04.2018.)
4. **Fischer J.E.** *Dual-use Technologies: Inexorable Progress, Inseparable Peril : a Report of the Project on Technology Futures and Global Power, Wealth, and Conflict*. Washington DC, CSIS, 2005. pp 27.

5. **Heo U., Eger J. R III** “Paying for Security The Security-prosperity dilemma in the United States.” *JOURNAL OF CONFLICT RESOLUTION*, Vol. 49 N°. 5., 2005. pp 26.
6. **Heo U.** “The Relationship between Defense Spending and Economic Growth in the United States.” *SAGE Publications Inc.* 2010. pp 11.
7. **Hitch, Ch. J., Mckean, R. N.** *The Economics in the Nuclear Age.* Massachusetts, Harvard University Press , 1960. 428p.
8. **Ivančik R., Nečas P.** *TOWARDS ENHANCED SECURITY: defense expenditures in the Member States of the European Union.* JOURNAL OF SECURITY AND SUSTAINABILITY ISSUES.Vol.6. Nr.3. Bratislava, 2016. 10p.
9. **Ivancik I., Usik J.** “Economy and Defence in the NATO member states.” *ECONOMIC ANNALS-XXI* 7 2014. pp. 9. – 11
10. **Johnson J.T., Patterson E.D.** *The Ashgate Research Companion to Military Ethics.* New York, Routledge, 2016. 472p.
11. **Lorentzi J., Nilsson M.** *Spin-Off, Dual-Use and Conversion: Fashion Or Reality.* Stockholm, DIANE Publishing, 1994. 44p.
12. **Smith A.,** *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations,* Meta Libri, 2007. pp. 536. – 549.
Pieejams:https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf (skatīts 30.04.2018.) (skatīts 30.04.2018.)
13. **Tanzi V.** *The production and financing of regional public goods (Occasional Paper IECI = Documento de Divulgación SITI ; n. 8).* Argentina, IDB – INTAL, 2005. 21p.
14. **Vinci A.** *Armed Groups and the Balance of Power: The International Relations of Terrorists, Warlords and Insurgents.* London, Routledge, 2008 . 192p.
15. **Waxman M.** International Law and the Politics of Urban Air Operations: *THE LAW OF ARMED CONFLICT AND URBAN AIR OPERATIONS.* RAND Corporation, Monograph Reports, 2000. Pp 100. [tiešsaiste]
Pieejams: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1175.html (skatīts 15.04.2018.)
16. **Zdzislaw Lachkowski** “Conventional arms control and security co-operation in Europe” *SIPRI Yearbook* Sweden, Solna, 1994. pp 23.
Pieejams: <https://www.sipri.org/yearbook/1994/14> (skatīts 11.05.2018.)

Interneta resursi

1. Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes tabula *Eksports un imports pa valstu grupām (tūkst. euro)*.
Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_ikgad_atirdz/AT0010_euro.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (skatīts 05.05.2018.)
2. Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes tabula *Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības un bezdarba līmenis (%)*.
Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_nodarb/NB0020.px/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe (skatīts 05.05.2018.)
3. Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes tabula *Iekšzemes kopprodukts pavisam, uz vienu iedzīvotāju un uz vienu nodarbināto*.
Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/ekfin/ekfin_ikgad_ikp/IK10_0010.px/?rxid=17196c7c-5ff1-4964-92ad-12574fb5ab31 (skatīts 05.05.2018.)
4. Eiropas Komisijas oficiālā mājaslapa *Dual-use trade controls*. [tiešsaiste]
Pieejams: http://ec.europa.eu/trade/import-and-export-rules/export-from-eu/dual-use-controls/index_en.htm (skatīts 23.04.2018.)
5. Eiropas Komisijas oficiālā mājaslapa *The EU Dual Use Export Control Regime* [tiešsaiste]
Pieejams: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/february/tradoc_152181.pdf (skatīts 9.05.2018.)
6. Eiropas Parlamenta oficiālā mājaslapa *The future of EU defence research* [tiešsaiste]
Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/535003/EXPO_STU\(2016\)535003_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/535003/EXPO_STU(2016)535003_EN.pdf) (skatīts 6.05.2018.)
7. Global Defense Perspectives 2017 *Updating the Map of Defense Prioritization and Posture in a Challenging World* [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.pwc.com/gx/en/government-public-sector-research/pdf/global-defense-perspectives-2017.pdf> (skatīts 1.05.2018.)
8. Latvijas Drošības un aizsardzības industriju federācijas oficiālā mājaslapa [tiešsaiste]
Pieejams: <http://www.federacija.lv/lv/par-federaciju> (skatīts 24.04.2018.)
9. Latvijas Nacionālo Bruņoto spēku oficiālā mājaslapa *Pētījuma „Militārās rūpniecības attīstības iespējas Latvijā” kopsavilkums* [tiešsaiste]
Pieejams: <http://www.mil.lv/Aktualitates/Aktualitates/2009/09/03-09-2009-2.aspx> (skatīts 11.05.2018.)

10. Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas militārais žurnāls “Tēvijas sargs” *Aizsardzības nozare gaida vietējo uzņēmēju* [tiešsaiste] Pieejams: <http://www.tevijassargs.lv/ts/aizsardzibas-nozare-gaida-vietejo-uznemeju/> (skatīts 5.05.2018.)
11. Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas oficiālā mājaslapa *Zinātniski pētnieciskā darbība* [tiešsaiste] Pieejams: http://www.mod.gov.lv/lv/Par_aizsardzibas_nozari/Zinatne.aspx (skatīts 13.05.2018.)
12. Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas oficiālā mājaslapa *Stratēģiskas nozīmes preču kontrole* [tiešsaiste] Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/drosibas-politika/drosibas-politikas-virzieni/strategiskas-nozimes-precu-kontrole> (skatīts 23.04.2018.)
13. LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr.87 *Par terminu drošība un drošums izpratni latviešu valodā* LR Tiesību akti [tiešsaiste] Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=203801> (skatīts 11.04.2018.)
14. Stockholm International Peace Research Institute *TRENDS IN WORLD MILITARY EXPENDITURE, 2017* [tiešsaiste] Pieejams: https://www.sipri.org/sites/default/files/201804/sipri_fs_1805_milex_2017.pdf (skatīts 3.05.2018.)
15. Stockholm International Peace Research Institute oficiālā mājaslapa *SIPRI Yearbook 2017: Armaments, Disarmament and International Security* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2017-09/yb17-summary-eng.pdf> (skatīts 20.04.2018.)
16. Stockholm International Peace Research Institute oficiālā mājaslapa *Dual–use and arms trade control* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/dual-use-and-arms-trade-control> (skatīts 7.05.2018.)
17. Stockholm International Peace Research Institute *EXPORT CONTROLS, HUMAN SECURITY AND CYBER-SURVEILLANCE TECHNOLOGY* [tiešsaiste] Pieejams: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-01/sipri1712_bromley.pdf (skatīts 10.05.2018.)
18. Stockholm International Peace Research Institute Mark Bromley *Examining the Proposed Changes to the EU Dual-use Regulation* [tiešsaiste] Pieejams: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-01/sipri1712_bromley.pdf (skatīts 8.05.2018.)

19. Stockholm International Peace Research Institute *The dual-use export control policy review: balancing security, trade and academic freedom in a changing world* [tiešsaiste] Pieejams: https://www.sipri.org/sites/default/files/EUNPC_no-48.pdf (skatīts 10.05.2018.)
20. Stockholm International Peace Research Institute oficiālā mājaslapa *Global military spending remains high at \$1.7 trillion* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/media/press-release/2018/global-military-spending-remains-high-17-trillion> (skatīts 605.2018.)
21. Stockholm International Peace Research Institute Military Expenditure Database *Data for all countries from 1988–2017 in constant (2016) USD* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/databases/milex> (skatīts 6.05.2018.)
22. Stockholm International Peace Research Institute Military Expenditure Database *Data for all countries in local currency* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/databases/milex> (skatīts 6.05.2018.)
23. Stockholm International Peace Research Institute Military Expenditure Database *Data for all countries as a share of GDP* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/databases/milex> (skatīts 6.05.2018.)
24. Stockholm International Peace Research Institute Military Expenditure Database *Data for world regions* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/databases/milex> (skatīts 6.05.2018.)
25. Stockholm International Peace Research Institute oficiālā mājaslapa *The SIPRI Top 100 arms-producing and military services companies, 2016* [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.sipri.org/publications/2017/sipri-fact-sheets/sipri-top-100-arms-producing-and-military-services-companies-2016> (skatīts 3.05.2018.)

PIELIKUMI

1. Pielikums

Labdien, Ļ.cien. Respondent!

Esmu Latvijas Universitātes, Starptautiskās ekonomikas un komercdiplomātijas studente, kura pašlaik veic pētījumu bakalaura darba „Militārās nozares ietekme uz valsts ekonomiku” ietvarā. Lai sekmīgi veiktu pētījumu, lūdzu Jūs atbildēt uz sekojošiem jautājumiem.

1. Kā Jūs vērtējat drošībai un aizsardzībai piešķirto līdzekļu palielināšanu līdz 2% no IKP? Vai Jūsprāt šī brīža aizsardzībai piešķirtais finansējums ir pietiekams?
2. Kāda Jūsprāt ir militārās nozares (militārā rūpniecība, pētniecība, tehnoloģiju attīstība) situācija Latvijā? Vai Jūsprāt šobrīd Latvijā ir saskatāma militārās nozares attīstība, un, vai tā pēc Jūsu domām, ir pietiekami strauja
3. Vai Jūsprāt Latvijā būtu nepieciešams attīstīt militāro rūpniecību un zinātņi? Kā jūs vērtējat Latvijas militārās nozares finansējuma apgūšanas efektivitāti?
4. Kā Jūsprāt militārā nozare ietekmē valsts ekonomiku?

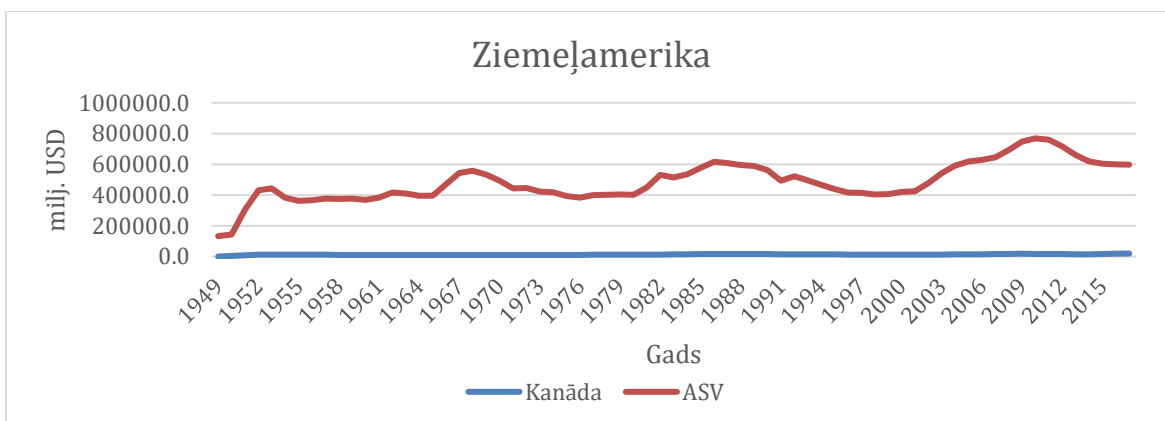
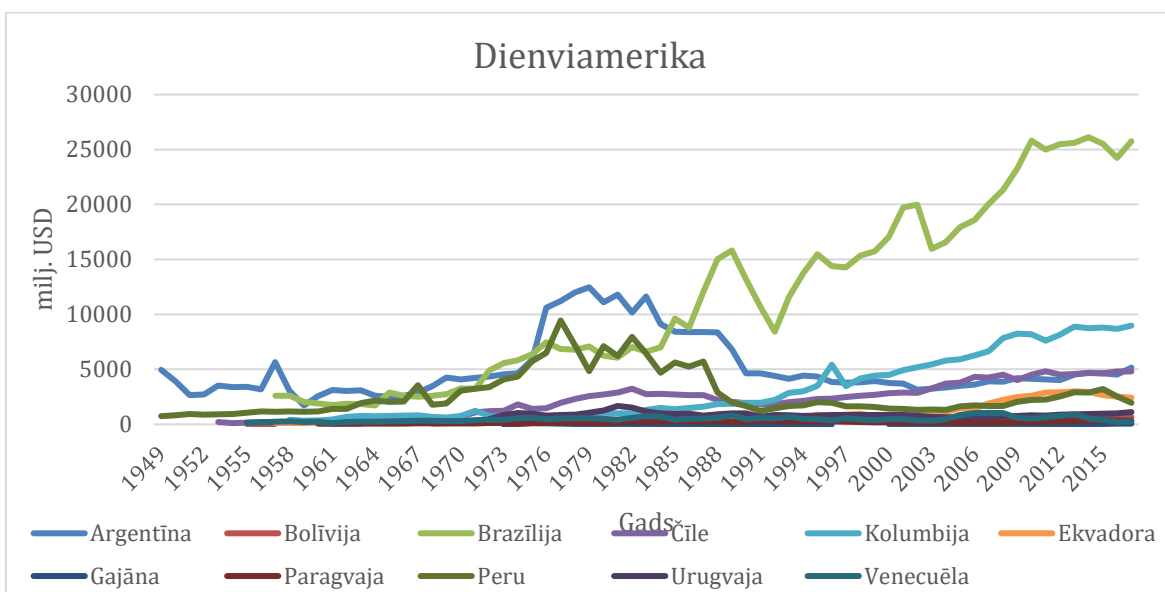
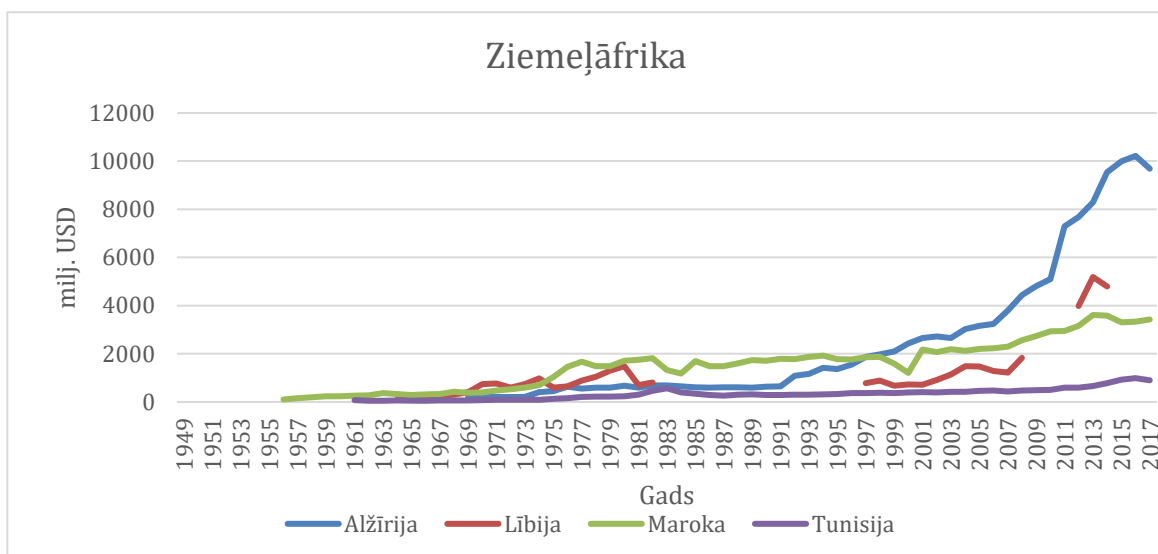
PALDIES, PAR ATSAUCĪBU!

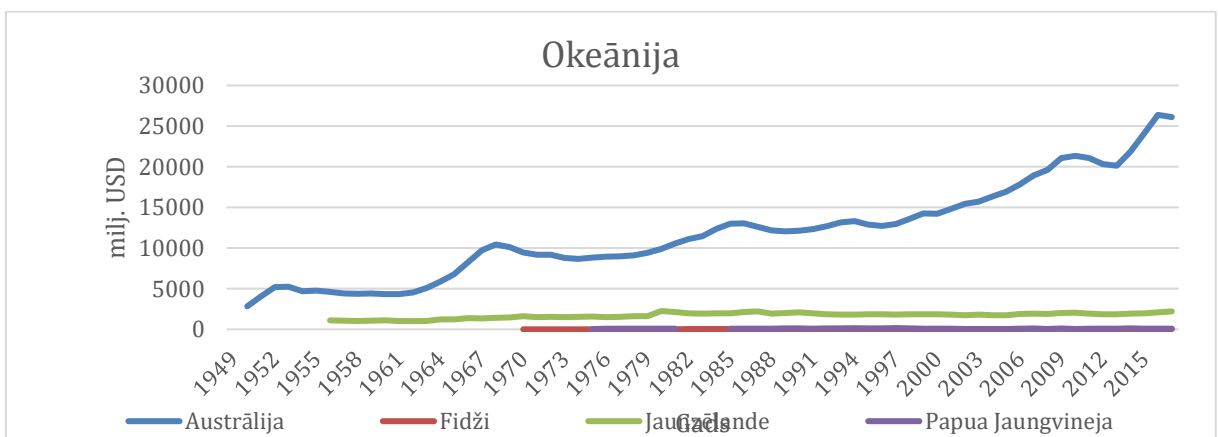
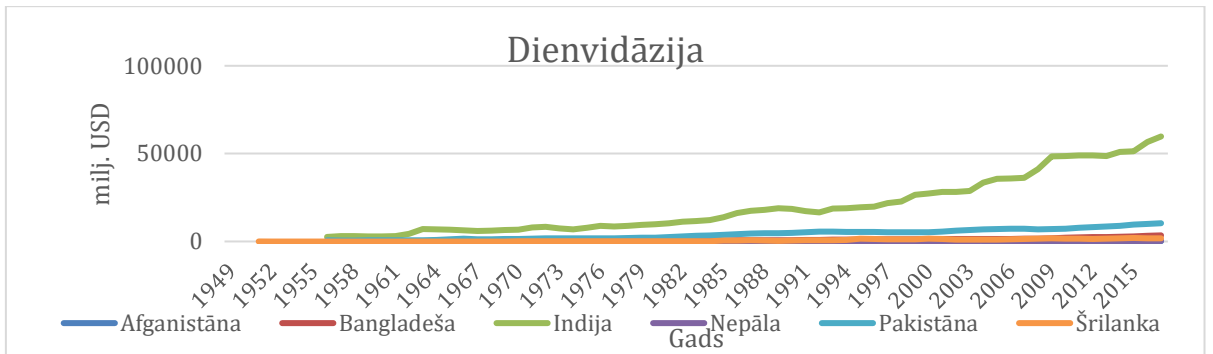
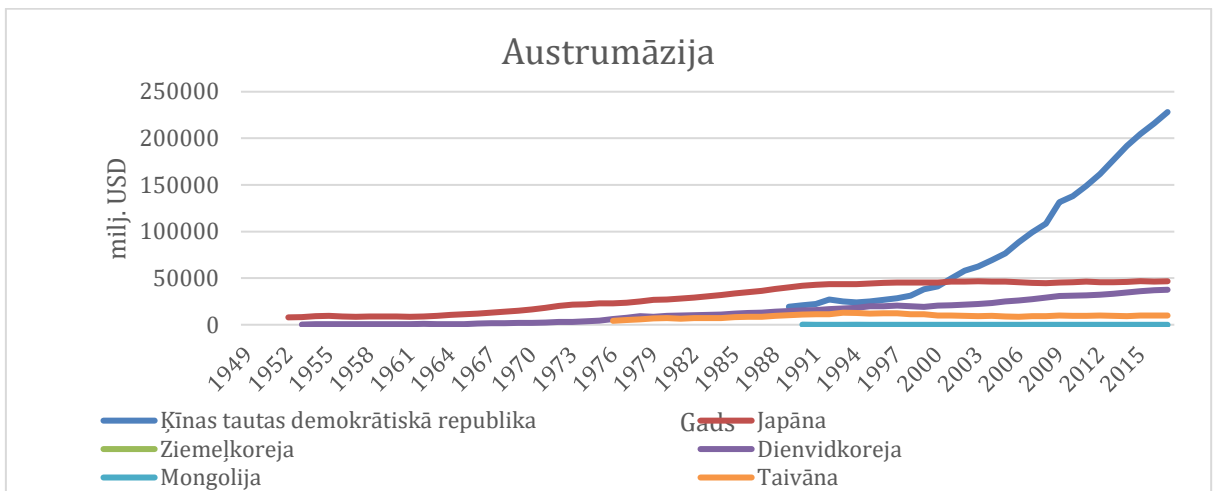
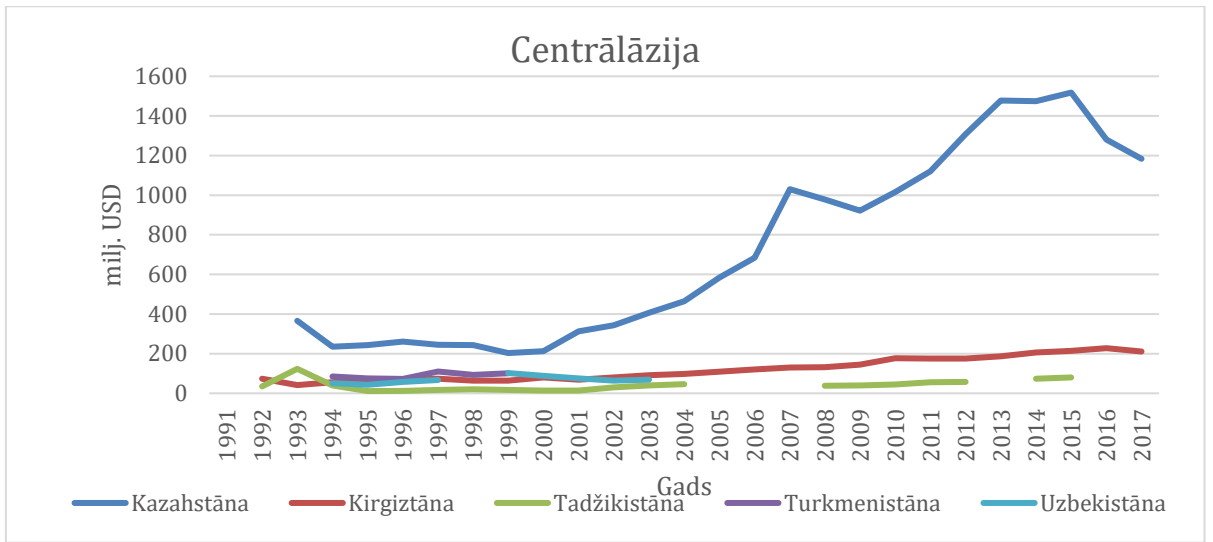
Ar cieņu,

Elīne Dembska

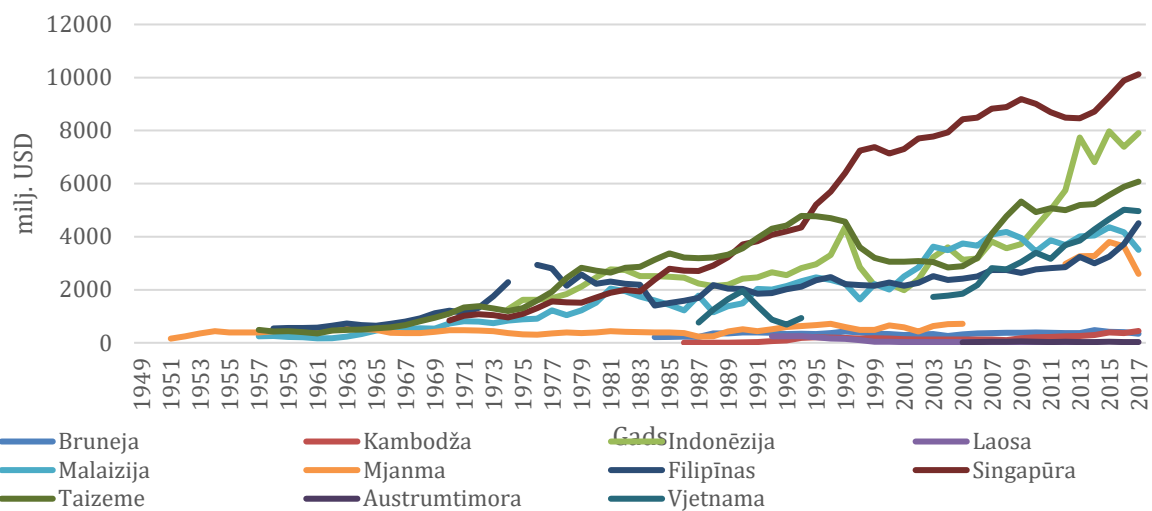
2. Pielikums

Grafiki veidoti pēc Stokholmas Starptautiskais miera pētniecības institūta militāro izdevumu datubāzes datiem.

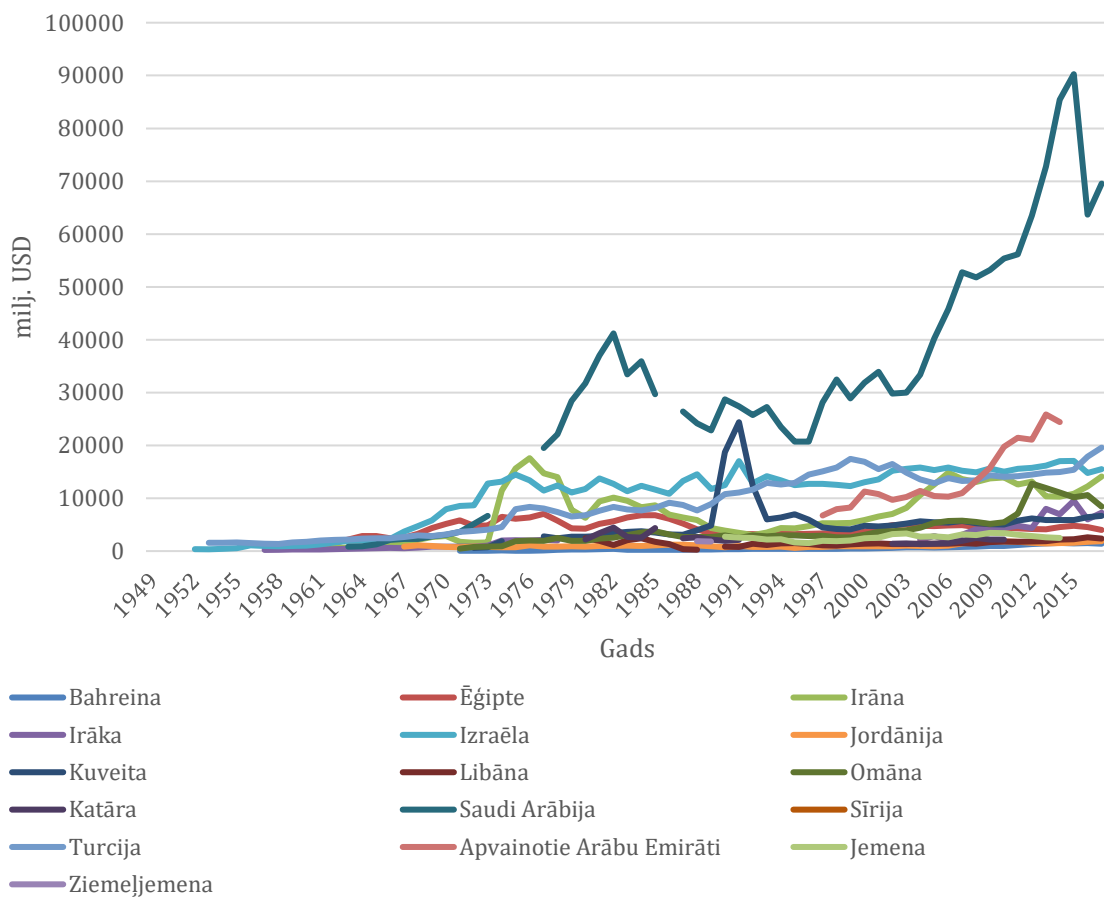

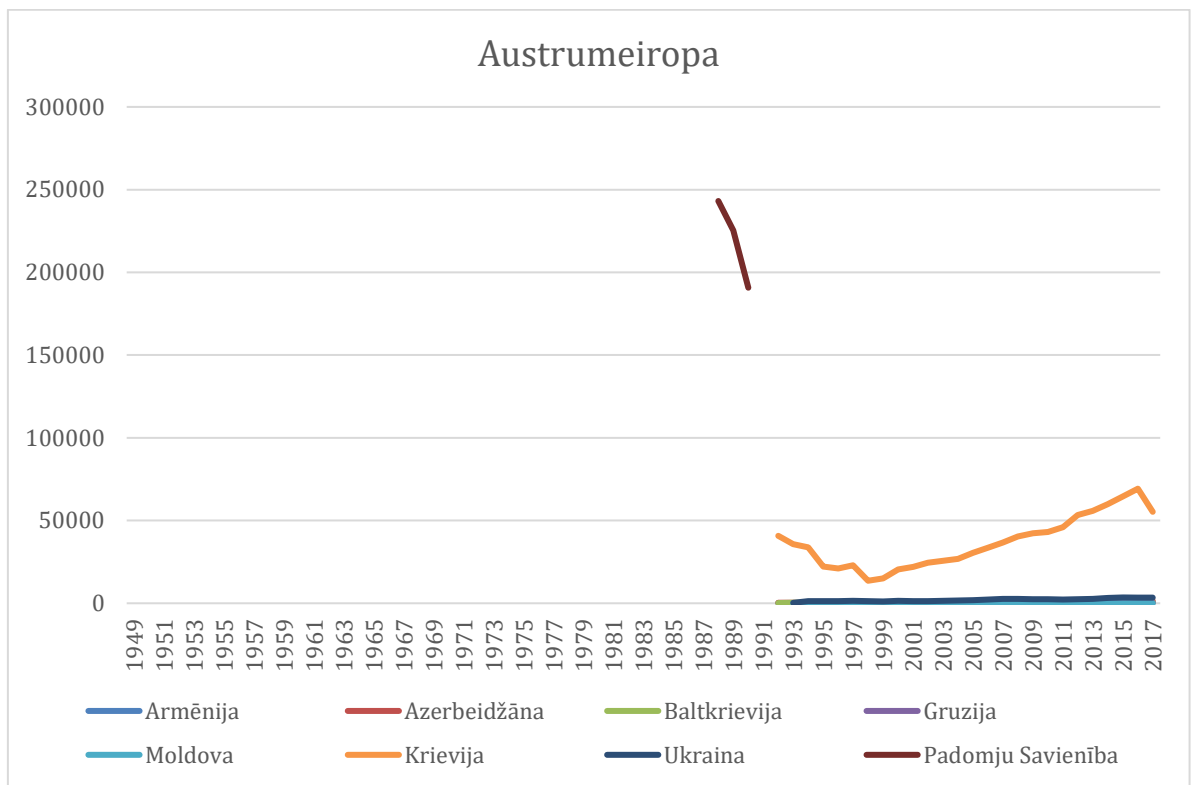
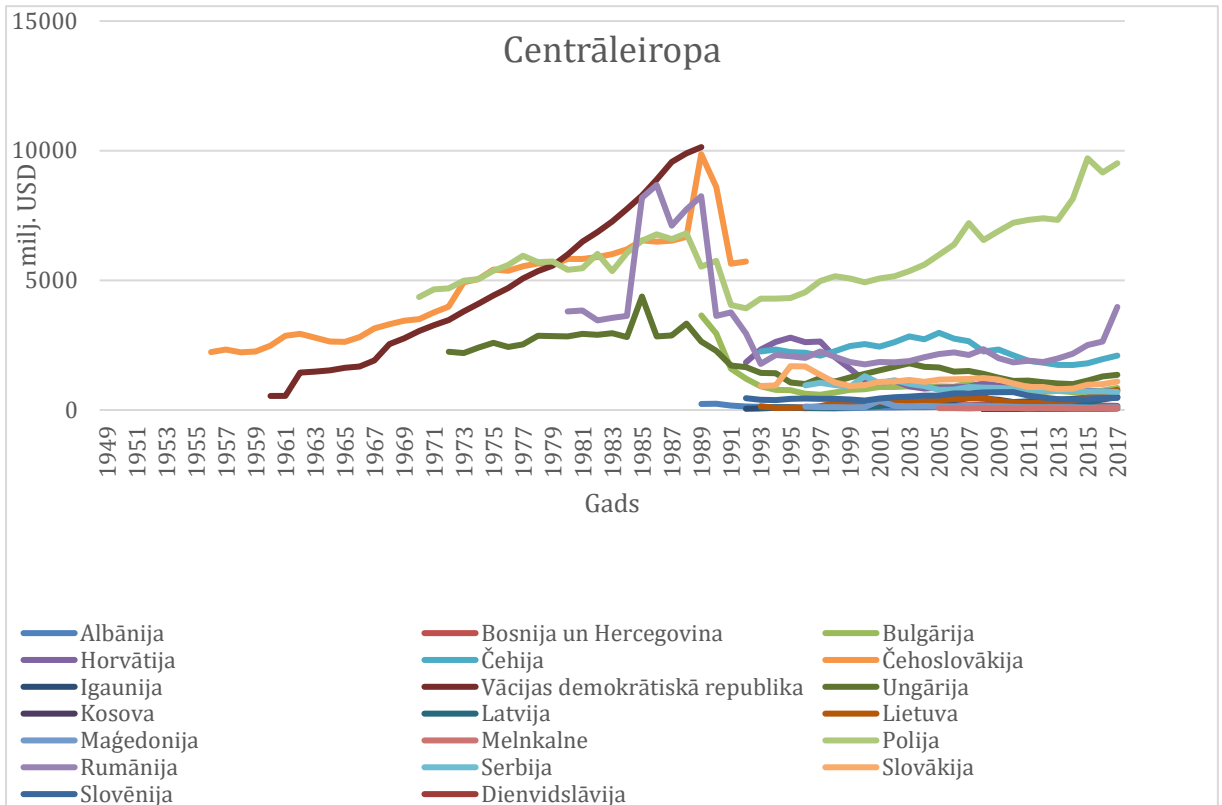

Dienvidaustrumāzija

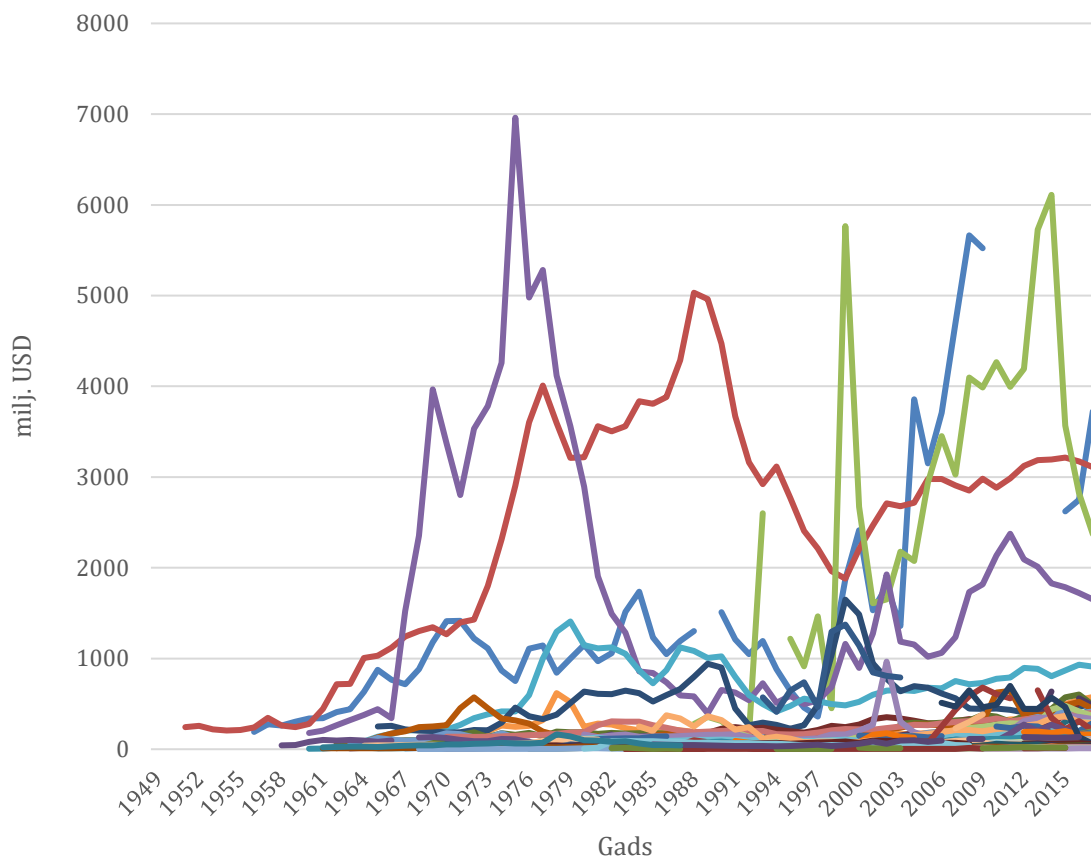

Tuvie austrumi

Subsahāra

— Sudāna	— Dienvidāfrika	— Angola
— Nigērija	— Kenija	— Tanzānija
— Etiopija	— Botsvāna	— Kotdivuāra
— Kongo	— Mali	— Uganda
— Kongo demokrātiskā republika	— Kamerūna	— Namībija
— Zimbabve	— Senegāla	— Zambija
— Gabona	— Čada	— Nigēra
— Gana	— Burkina Faso	— Gvineja
— Ruanda	— Benina	— Mozambika
— Togo	— Svazilenda	— Madagaskāra
— Dienvidsudāna	— Burundi	— Lezoto
— Malavi	— Centrālā Āfrikas republika	— Sjerraleone
— Maurīcija	— Seišelas	— Libērija
— Kaboverde	— Džibutija	— Ekvatoriālā Gvineja
— Eritrija	— Gambija	— Gvineja-Bisava
— Mauritānija	— Somālija	

**STRATĒĢISKAS NOZĪMES PREČU KONTROLES KOMITEJAS
IZSNIEGTO DOKUMENTU SKAITS**

Salīdzinošā tabula 2013.-2016.

Gads	Cet.	EL*	IL	TL	IZZ	GIA	TR_I	TR_E	Atzīmēti/ vajadzīga licence	IS	Kopā dok.	Atteiktās licences
2013	1.	18	50	13	0	1	37	1	11718/74	0	120	0
	2.	23	47	18	1	0	35	5	13778/89	1	130	0
	3.	36	31	26	4	2	61	3	12510/78	2	165	1
	4.	23	43	18	3	4	90	5	10824/85	4	190	1
Pavisam:	100	171	171	75	8	7	223	14	48830/326	7	605	2
2014	1.	34	42	10	2	1	61	3	9599/63	2	155	1
	2.	25	40	11	3	7	67	13	9987/67	6	172	0
	3.	25	53	10	3	1	72	6	12836/101	4	174	0
	4.	22	80	10	6	3	116	12	11796/73	4	253	2
Pavisam:	106	215	111	41	14	12	316	34	44218/304	16	754	3
2015	1.	27	56	10	4	4	52	6	8394/60	5	164	1
	2.	31	48	7	6	1	82	9	7700/56	3	187	0
	3.	27	71	11	7	5	72	7	6292/70	3	203	0
	4.	26	49	7	3	2	127	12	5301/57	3	229	0
Pavisam:	111	224	35	20	12	333	34	27687/243	14	783	1	
2016	1.	26	44	7	1	3	54	5	5119/72	3	143	3
	2.	26	34	7	1	5	69	8	4146/47	3	153	1
	3.	32	35	11	2	2	75	7	3778/43	0	164	1
	4.	32	36	9	2	4	73	15	3773/43	0	171	1
Pavisam:	116	149	34	6	14	271	35	16816/205	6	631	6	

*EL - eksporta licence
 IL - importa licence
 TL - tranzīta licence
 IZZ - eksporta izziņa
 GIA - galīgā izlidojuma apliecinājums
 I_TR - preču pārvietošana no ES uz LV
 E_TR - preču pārvietošana no LV uz ES
 IS - importa sertifikāts

Sagatavoja:
 Renārs Danelsons
 Ārlietu ministrijas
 Padomnieks - Stratēģiskās nozīmes preču
 eksporta kontroles nodaļas vadītājs

3. Pielikums